

ALEPH

STUDENTSKI ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST

dvobroj 21/22, 2013/2014

ALEPH

časopis za književnost
studentata hrvatskog jezika i književnosti
Filozofskog fakulteta u Osijeku

br. XXI./XXII. 2013./2014.

Utemeljen 1994. godine.

Dobitnik rektorske nagrade sveučilišta
J.J.Strossmayera u Osijeku 1996. godine.

VODIČ ZA ČITATELJE

1. DRUGA STRANA FILMA.....	5
Anastazija Dmitrova: Uvodna riječ.....	6
Ciklus izraelskih filmova.....	8
Hod po vodi (2004.).....	9
Livija Reškovac: Punoća praznine.....	13
Kristijan Stakor: Fatih Akin ili s one strane njemačkog filma.....	16
Nino Maverick: Pedro Almodovar.....	24
Maja Kolar: Zlatna malina.....	28
2. PMS.....	31
Marina Tomić: Poezija Muška Stvar?.....	32
Livija Reškovac: Emancipacija vrijednosti.....	34
Dinko Janjiš: Pjesma kao poimanje svijeta.....	37
Nikola Vučetić: Traženje razlika u istom nadahnuću spolova.....	41
Marina Tomić: Prostor suvremenog hrvatskog ženskog pjesništva.....	45
3. PUN MI JE K KULTURE.....	48
Ide mi na K kultura!.....	49
Livija Reškovac. Promišljanje kulture kroz f. i n.	50
Anastazija Dmitrova: Površinsko ustrojstvo kulture.....	53
Ivona Leventić: Kult-ura, psić i moralne dileme jedne teme.....	57
Slaven Lendić: Nasilje kao kultura / Kultura kao nasilje (???).....	60
4. AGREGAT [POBUNA].....	64
Luka Matić: agregat [pobuna] – urednički uvodnik.....	65
Napomena lektorice.....	67
Luka Pejić: Erich Fromm i Strah od slobode.....	68
Jelena Nidžović: Oblikovanje identiteta i nasilje u Školi bezbožništva Aleksandra Tišme.....	73
Martina Podboj: Sila i krhkost pobune u kakotopijskom svijetu.....	86
Luka Matić: Fićo i radijatori: između kulta i igre.....	99
Hrvoje Potlimbrzović: Revolt kao jedina opcija.....	108

5. PRIJEVODI ESEJA.....	113
Slaven Lendić: Eseji kakve (još) ne poznajete.....	114
Slaven Lendić: George Orwell – Gradovi raja.....	116
Stjepan Topolovec: Arthur Koestler – Povratak u Nirvanu.....	122
Slaven Lendić: Privatne vojne korporacije i utjecaj na kontrolu sile u razvojnem svijetu.....	133
6. ALEPHARIJE.....	140
Poezija.....	141
Marina Tomić.....	142
Livija Reškovac.....	145
Ivona Leventić.....	148
Damir Đirlić.....	151
Nikola Vučetić.....	156
Proza.....	159
Žaklina Viljevac: Prije i poslije sna.....	160
Matija Delaš: Velika umišljanja grofa DeLacha (nastavak priče).....	163
Livija Reškovac: Deda.....	170
Leontin Čapo Milenić: Kordina šaka (ulomci).....	172
Drama.....	183
Anastazija Dmitrova: Crnorizac Hrabar.....	184
Nikola Vučetić: Porcos (nastavak).....	197
7. ALEPHOV put Opis.....	209
Ivona Leventić: Napustite svaku nadu, Goli otok.....	210
Marko Bagić: Ljetovanje na Antartici (Dio prvi).....	213
8. KRITIČKI OSVRTI.....	224
Anastazija Dmitrova: Nova europska drama ili velika obmana 2.....	225
Kristijan Stakor: Melancholia ili Vatra u kojoj izgaramo.....	229
9. POPIS ALEPHOVSKOG STANOVNIŠTVA.....	234

HERE'S
JOHNNY!

DRUGA STRANA FILMA

Nakon radnog vremena, nakon učenja, čitanja ili bilo kojega rada (fizički, umni – oboje dolazi u obzir) poželite se opustiti, proširiti vidike, saznati nešto novo, kulturno se uzdizati i pobjeći nakratko od svakodnevnice. Netko će odabrati kazalište, ples, uživanje u alkoholnim pićima, druženje s prijateljima, odlazak obitelji, a netko će se odlučiti za sedmu umjetnost: film. Opcije su sljedeće: upotrijebiti televizor, otići u kino ili u videoteku, ilegalno skinuti film pa uživati u intimnoj atmosferi ili pozvati društvo na skupno gledanje i kasnije na moguću raspravu odabranog filma. U 99 % slučajeva (no dobro, 98 %) odabir će pasti na američku kinematografiju. Da ne bih naišla na krivo razumijevanje ili ne daj Bože da me kamenuju na hodniku fakulteta, NISAM mrziteljica američke kinematografije, naprotiv, draga mi je i ima nekoliko, po mom ukusu, izvanrednih filmova, ali s vremenom kad otkrijete druge kinematografije (talijansku, španjolsku, poljsku njemačku, rusku, kinesku, korejsku, japansku, indijsku, izraelsku itd.) onda shvatite da Hollywood iliti »tvornica snova« nije centar filmova. Hrvatski programi emitiraju ostale kinematografije (na kapaljku, u vrijeme spavanja i odmaranja moždanih vijuga), ali, ruku na srce, američki filmovi prevladavaju i već napamet, kao i vrapci na grani, znate koncept filma! Primjeri:

a) bliži se katastrofa, meteor ili neka druga opasnost uništiti će zemlju, sve tajne i vojne službe pokušavaju pronaći rješenje, nažalost to im ne polazi za rukom, čovječanstvo je u panici, ALI uvijek se nađe pojedinac ili grupa ljudi koja je spremna žrtvovati vlastiti život za dobrobit svih;

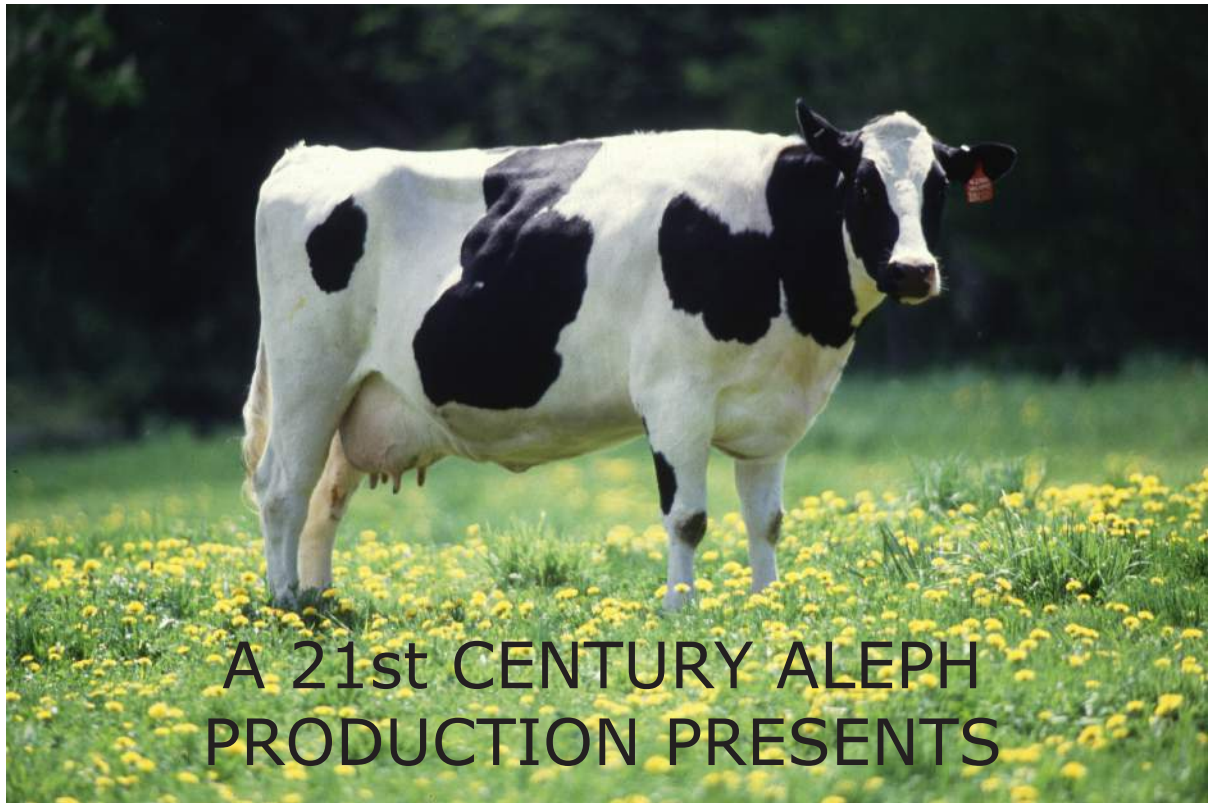
b) glavni lik se zaljubi u susjedu, djevojku koju poznaje od malena, ženu koja je na neprijateljskoj strani ili sudbina umiješa svoje prste pa mu namijeni ženu koju prvi put vidi u životu, ali osjeti jaku privlačnost; još bolje, spašavajući zarobljenike zagleda se u neku ljepoticu i već znate da će na kraju s njom imati vezu ili će se morati oprostiti od nje jer je veza ionako osuđena na propast;

c) pola je grada uništeno, razrušeno i tu bih mogla stati. Naravno ima

DRUGA STRANA FILMA

toga još, ali o tome ćemo nekom drugom prilikom. Što želim zapravo ovim primjerima reći? Ništa. Toliko smo se naviknuli na američku kinematografiju da nam svaka apsurdnost postaje normalna, uvrštavamo je u svakodnevicu; živimo s njom, smijemo joj se, plaćemo, ljutimo se i uvijek ćemo se iznova odlučiti za američki film. Filmoljupci koji su se zasitili već viđenog, otići će u potragu za drugom stranom filma. Kao što smo i mi u ovom bloku.

Uvodna riječ. Sada slijedi film. A.D.

Starting with:

Anastazija Dmitrova

Livija Reškovic

Kristijan Stakor

Nino Maverick

Maja Kolar

CIKLUS IZRAELSKIH FILMOVA

Od 16. svibnja do 6. lipnja 2011. godine na Filozofskom fakultetu održan je ciklus izraelskih filmova. Kako dosad nisam bila upoznata izraelskom kinematografijom, a na televiziji su obično američki klišeji filmovi, odlučila sam ne propustiti priliku i proširiti svjetonazore o izraelskoj kulturi, mentalitetu i filmskoj produkciji. Štoviše, nakon silnih predavanja i fakultetskih obveza dobro dođe opuštanje uz film. Nisam požalila. Bilo je više nego odlično! Izvanredno, dirljivo i komično samo su neki od dojmova što su me opsjednuli nakon odgledanoga filma.

Socijalna drama, položaj žena u Izraelu, sukobi između Arapa i Židova, rat, tradicionalne i moralne vrijednosti izraelske obitelji ili pojedinca, odnosi unutar obitelji, glazba, sentimentalnost, komičnost, emocije, gluma, dinamičnost, usponi i padovi s kojima se može svatko poistovjetiti, poruke koje nam redatelj odašilje – ama baš svaki me se segment dojmio (neki više, neki manje, ali na skali od 1 do 10, moja ocjena je 9). Likovi nisu plošni, dapače, imaju svoju dubinu, dopiru do gledatelja i bude emocije, stoga velike pohvale idu glumcima koji su svoj posao kvalitetno odradili – oživjeli su lik!

Redatelji su vladari dinamike i preobrata. Drže gledatelja u neizvjesnosti i jedva čekate kako će završiti ili gledate dvije paralelne radnje koje naizgled nisu povezane, ali svakim »listanjem« scena zaključujete da priča ima smisla. Otvoreno progovaraju o prošlosti, o sukobima koje su imali, koje imaju, kojima su bili izloženi ili su izloženi, nude rješenja ili to prepuštaju gledateljima.

Od sedam filmova koji su bili ponuđeni, najviše me se dojmio *Hod po vodi*, čiji osvrt slijedi na idućoj stranici. Onima koji još nisu pogledali izraelski film, preporučujem da to učine. Neće požaliti, štoviše, nasmijat će se, rasplakati, naljutiti i naučit će ponešto o Izraelu. I uljepšati si večer.

Anastazija Dmitrova

HOD PO VODI (2004.)

Redatelj: Eytan Fox

Izvorni naslov: Lalekhet Al Hamayin

Svaki narod ima svoju prošlost sastavljenu od lijepih i ružnih trenutaka. Ma kakva god ona bila, prošlost treba zaključati, staviti u mračnu sobu i čuvati je. Ne zaboraviti je, već cijeniti jer ona je temelj sadašnjosti i budućnosti. No ljudi vole živjeti u prošlosti i oživljavati je u sadašnjosti, stvarajući komplikacije u odnosima s drugim kulturama. Bolje je mrziti, nego voljeti i prihvaćati druge onakvima kakvi zaista jesu; bolje biti staromodan i konzervativan, nego otvoren i tolerantan. A kako bi tek ljudski život bio jednostavniji da ne živimo u ogorčenju i predrasudama! Upravo je to redatelj Fox želio prikazati u filmu – povijest svake zemlje postoji, ali da bi čovjek napredovao, treba preskočiti mržnju i širiti svoje svjetonazore tako što bi, za početak, trebao prihvaćati druge sa svim njihovim manama i vrlinama.

Axel Himmelman (Knut Berger) mladi je Nijemac koji dolazi u posjet sestri Pii (Caroline Peters). Oni imaju djeda, Alfreda Himmelmanna (Ernest Lenart) koji je za vrijeme Drugog svjetskog rata bio nacistički

zapovjednik i sudjelovao u holokaustu te ubio mnogo Židova, među njima i Eyalovu i Menacheovu obitelj. Eyal, agent Mossada, dobije od Menacha zadatak da ubije Nijemca Alfreda prije nego što ga Bog pozove k sebi. Da

bi saznao gdje se Alfred nalazi, odluči iskoristiti Axela i Pie kako bi došao do željenog cilja. Pretvara se da je turistički vodič i cijelo vrijeme provodi s Axelom i Piom. Gledatelj pred sobom ima zanimljiv kontrast:

Eyal je hladan, krut, introvertan; predstavlja onaj dio čovječanstva koji živi u ogorčenju, koji ne može zaboraviti prošlost, tj. prijeći preko praga i zaboraviti nesuglasice s drugim narodima; s druge strane tu je Axel, mladić homoseksualne orijentacije, druželjubiv, otvoren za nove teme, željan upoznavanja novih kultura, tolerantan, pun razumijevanja i sasvim drugačijeg stajališta od Eyela. Redatelj Fox kroz dijaloge i situacije suprotstavlja konzervativnost i liberalnost, gdje je zanimljivo kako liberalnost postupno prodire u konzervativnost, ublažuje ju i uči, širom joj otvarajući oči.

Eyel je do samog kraja ustrajan u tome da profesionalno obavi dobiveni zadatak, znajući da će staviti na kocku prijateljstvo s Axelom. I upravo kada se očekuje da Eyel ubije starca, događa se obrat: Eyel više nema snage ubiti nikoga. Cijeli život ubija, a kad mu se još i zaručnica ubije, to ga još dodatno rastrese. U trenutku kada mu je malo nedostajalo da obavi svoj zadatak, on odustaje. Iznenadenje koje slijedi jest, Axel. On završava agoniju i zatvara bocu s kisikom. Drugim riječima, zatvara poglavlje i okreće novu stranicu; prešutno daje Eyelu priliku i odobrenje da počne život iznova, zaboravi svoje strahove i da se okrene sadašnjosti.

Fox u filmu progovara o tabu-temama (homoseksualnost, transvestija; stajalište muškaraca o homoseksualcima, pitanja koja najčešće postavljaju u vezi toga; mogućnost prijateljstva između heteroseksualca i homoseksualca), povijesnim temama (nesuglasice između Arapa i Židova; Drugi svjetski rat, nacizam i holokaust, odnos Židova i Nijemaca tijekom povijesti) kao i o onim suvremenim (razne organizacije koje šalju agente da ubiju islamske teroriste ili državne neprijatelje; politika države Izrael). Ono što film čini zanimljivim svakako je odnos Eyela i Axela. Eyel je pun predrasuda, hladan i distanciran, introvertiran i ne pokazuje osjećaje tako lako. Nije imao sjajno djetinjstvo, obavlja posao koji nije nimalo lak, štoviše, ubojstvo čovjeka ostavlja dugotrajan trag, a kad se netko time i profesionalno bavi, zasiti se jer mu previše duša leži

na savjesti. Samoubojstvo zaručnice zada mu najbolniji udarac, teško se oporavlja, a mora počinuti još jedno ubojstvo.

Axel je naspram Eyela otvoren, komunikativan, željan znanja i upoznavanja novih kultura, nije opterećen prošlošću (u jednoj sceni ostaje potpuno šokiran kad saznaje da mu je djed živ, a kad se djed pojavi na očev rođendan nije niti radostan niti oduševljen), a to dokazuje time što isključuje djedu kisik. Eysel više ne može podnijeti pritisak, već ima mnogo ubijenih na savjesti, a i prijateljstvo s Axelom ga je, priznao on to ili ne, promijenilo. Netko bi na Axelovom mjestu poludio i branio svoju obitelj, na kraju krajeva ipak su rod, ali to se ne događa. Axel je pripadnik nove generacije mladih rođenih nakon rata, on ne zna što se događalo za vrijeme Drugog svjetskog rata, nije proživio tu strahotu i patnju. Stoga je njegova reakcija kad ugleda djeda opravdavajuća – dosad nije znao tko je, nije ga nikad vidio, saznaje da je djed činio strahote, ali to nisu razlozi da ga on mora prihvatiti i voljeti. Tu se opet otvara novi aspekt – sukob među generacijama.

Axel se može promatrati kao buduća generacija mladih koja razvija toleranciju, razumijevanje i suosjećanje prema drugima; neka se zaboravi što je bilo i krene ispočetka. Ne sije mržnju, već daje nadu za bolju budućnost. Menach, Axelovi roditelji i djed predstavljaju generaciju koja je prošla ratne strahote, živjeli su u ne baš sjajnom razdoblju, nisu mogli razviti osjećaj za druge kad se konstantno borilo i ubijalo. Žive u

ogorečenju,
d r u g e ;
pravdu za
djela – oni
koji žive u
A Eysel je
i z m e đ u
generacija.
je svoje

u ljutnji na
t r a ž e
počinjena
su likovi
prošlosti.
n e g d j e
tih dviju
Svjestan
prošlosti i

ne može je zaboraviti, ali s druge strane želi početi život iznova što na kraju i uspije. Hoda s Axelom po vodi – na putu je da pronade unutarnji mir ne zaboravljajući da je Axel za to zaslužan.

U ciklusu izraelskih filmova, *Hod na vodi* me najviše oduševio – od teme, dijaloga, likova pa sve do glumačke ekipe koja si je zaista dala truda i uspjela prenijeti sam lik. Film koji zaista vrijedi pogledati: ima i žalosnih i komičnih scena, napet je do samoga kraja i dinamičan, uz pouku da čovjek treba raditi na svojoj svjesti da bi stekao mir. Jer, kako se usredotočiti na sadašnjost i graditi budućnost, ako se cijelo vrijeme živi u prošlosti?

PUNOĆA PRAZNINE

Mi smo sami, bez isprike.

Jean-Paul Sartre

Gaspar Noé (1963.) argentinski je filmaš koji je dosad snimio tri igrana filma: *I Stand Alone* (1998.), *Irréversible* (2002.) i *Enter the Void* (2009.), desetak kraćih filmova (*Carne*, *Sodomites*, *We Fuck Alone – Destricted...*), nekoliko spotova i ostalih kraćih filmskih

uradaka. Njegove filmove nećete vidjeti na hit listama najpopularnijih filmova i *blockbustera*, oni se ne gledaju u krugu uže obitelji ili s prijateljima, za opuštanje; većina od vas njegove likove ne bi htjela imati ni u radijusu od pet stotina metara blizu sebe, a nje-

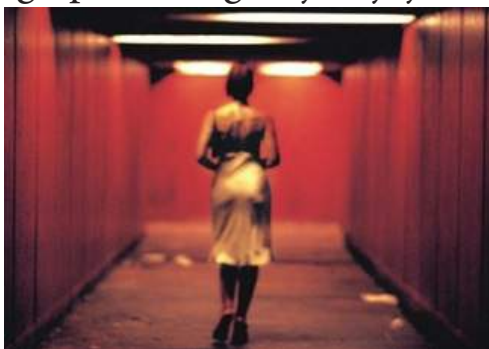
govo lice nećete naći na naslovnicama žute štampe. U rijetkim osvrtima i intervjuima u medijima nazivaju ga provokativnim, kontroverznim, mračnim i neočekivanim, a filmofili ga stavljaju uz bok Larsu von Trieru i Gusu Van Santu. Dovoljno zainteresirani?

U četrnaest godina svoje karijere Noé je napravio tek tri cjelovečernja filma, ali sva tri vrijede deseterostruko. On koristi sva moguća filmska sredstva: rotira kameru, priču slaže unatrag, pojedine dijelove snima dokumentaristički, igra se maštom i iluzijom suvremene stvarnosti kako bi samu stvarnost prikazao dovoljno realno. Njegovi su filmovi višeslojni pričom – rekla bih da pomalo odišu metafizikom, uz karakteristične načine snimanja i upotrebu kamere, te glazbenu podlogu koja savršeno upotpunjuje ono što nam on želi reći. Dovoljno o kvaliteti govori i to što je sâm pisao scenarije, režirao, producirao i bio direktor na snimanjima. Njegove filmove prepoznat ćete po uvodnim i

odjavnim špicama koje sadrže upozorenje epileptičarima (a zašto, pogledajte sami).

Svaka njegova filmska priča prepoznatljiva je po egzistencijalno-realističnom prikazu stvarnosti koja je tu svugdje oko nas, ali pred kojom zatvaramo oči. On prikazuje surovu, ogoljenu stvarnost o kojoj ne razmišljamo, koju prepuštamo nekima drugima. U toj se »drugoj« stvarnosti događaju silovanja, incesti, glupe smrti radi nekoliko grama opojnih droga; u njoj žive sredovječni luzeri razapeti između samoubojstva i incesta, pankeri koji zlostavljaju lutku na napuhavanje, narkomani koji *briju* na Tibetansku knjigu mrtvih. Njegovi likovi bačeni su u svijet u kojem pokušavaju opstati takvi kakvi jesu, ne kriveći nikoga jer krivnje nema. Takva je i radnja svakog filma, samo prikazujuća, ne opominje i ne pokušava promijeniti svijet.

U prvom filmu misli i prilično jadan život srednjovječnog bezimenog mesara dovode ga do toga da bira između samoubojstva i incesta nad svojom kćeri. U drugom filmu radnja se kreće unatrag, sve u jednom kadru, opisujući glupi niz događaja čiji je vrhunac brutalno silovanje predivne žene pothodniku. Treći iz posljednji *trip* mladumire upucan u wc-u. Ili se može prepričati srednjovječni mesar jedino opravdanje egzistencije: ili se ubiti ili potvrditi životni ciklus i sebe kao muškarca tako što će razdjevičiti vlastitu kćer. Bez obzira na odluke koje su dovele do toga, ženi je bilo suđeno da bude silovana u pothodniku. Duša mladog dilera putuje kroz faze opisane u Tibetanskoj knjizi mrtvih. Može se ispričati i na još nekoliko načina, ali bolje je pogledati i sami otkriti svoju impresiju.

(Monica Belluci) u prve ruke opisuje dog dilera dok japanskog kafića. ti ovako: bezimena pokušava pronaći svoje besmislene

kako je probao Ayahuascu i da često putuje u Japan (mjesto radnje zadnjeg filma). Po njegovoj priči može se zaključiti kako je prilično realan i prizemljen čovjek, pedantan i pažljiv u svom radu. Ipak, svaki njegov film objedinjuje punoću i prazninu realnosti i nadrealnosti, ono fizičko i metafizičko, pružajući gledatelju potpuni doživljaj u više dimenzija. Kako je često nazivan provokativnim i kontroverznim, treba se upitati na što je navikla publika i kritika koja mu daje te epitete.

Bilo kako bilo, nijedan njegov uradak neće vas ostaviti ravnodušnim, štoviše, prodrmat će vas iz temelja. Topla preporuka svima koji ne žele gledati još jedan film o tome kako Amerikanci spašavaju svijet.

P.S.

Ovaj tekst namjerno je pisan u obliku prikazivajućih polunatuknica. Oni rijetki koji se odluče proučiti ovog neobičnog umjetnika, shvatit će zašto. Ponekad ne treba bacati ni bisere pred ljude, pravi ljubitelji trebaju sami zaroniti po njih. Ili ne.

Kristijan Stakor

Fatih Akin ili s one strane njemačkoga filma

Uključite li se negdje u raspravu o novijoj njemačkoj filmskoj umjetnosti, razgovor bi vas neminovno trebao dovesti do nekolicine redatelja i redateljica čija imena baš i ne zvuče njemački. Štoviše, čak niti u korijenima njihovih imena nećete prepoznati radi li se tu o izbjeglicama iz nedavnih sukoba na Bliskom Istoku, odbjeglih Irancima u potrazi za humanijim društvom ili potomcima Kurda koji od devedesetih godina prošlog stoljeća lutaju svijetom u potrazi za novom domovinom. Feo Aladag¹, Yuksel Yavuz, Tevfik Baser, Thomas

¹ Feodora Aladag, rođ. Schenk, austrijska je redateljica čiji je film „Strankinja“ bio njemački predstavnik na 83. dodjeli nagrade Američke akademije filmske umjetnosti i znanosti (Oscar®)

Arslan, Anno Saul i Fatih Akin samo su neka od imena koja bi se mogla naći na popisu relevantnih umjetnika koji su svojim djelovanjem zasigurno zadužili filmsku umjetnost. Svima nam je, na žalost, poznata turbulentna povijest Arapskog poluotoka, kao i ona rasno osviještenih skupina unutar njemačkog naroda i njihove uloge u dva velika svjetska rata. Kako onda objasniti da upravo nositeljice i nositelji tih imena, potomci naturaliziranih Turaka koji su sredinom prošlog stoljeća u Njemačku i Austriju došli trbuhom za kruhom, danas predstavljaju vrh njemačke kinematografije?

Kada je 1973. poznati njemački redatelj Rainer Werner Fassbinder snimio film o ljubavi marokanskog imigranta i njemačke radnice², ugledni njemački tjednik *Der Spiegel* izašao je s naslovom „Turci dolaze – neka se spasi tko može!“. To je bilo u srpnju 1973. godine. Mjesec dana poslije, u turskoj obitelji u Hamburgu rodio se Fatih Akin. Kao jedan od dvojice sinova osnovnoškolske učiteljice i radnika u kemijskoj čistionici, nikada se nije dao obeshrabriti svojim oskudnim porijeklom, kao ni ulogom u koju bi ga, sada reformirano i multietničko, društvo Savezne Republike Njemačke ukalupilo. Kao mladić nije se dao uvući u grupice pseudobandi koje u beskonačnoj dokolici tumaraju turskim getom (više-manje dijelom grada gdje je najveća koncentracija turskog življa, *op.aut.*) u potrazi za sukobom ili sitnim kriminalnim djelima. Za svoje je potrebe zarađivao u lokalnoj diskoteci pod imenom DJ Superdjango te je na taj način odmah napravio barijeru prema ortodoksnom dijelu turske zajednice, koja je svojim muškim članovima i više nego nametala određene obrasce ponašanja. Na isti način na koji je izbjegao biti uznikom svog etničkog podneblja, nije se dao ograničiti sudbinom u kojoj bi tzv. Lohnbüro³ najradije vidio većinu pripadnika manjinskih skupina kao dobro nauljene kotačiće koji pokreću i ravnaju uslužne djelatnosti te jedino svojim fizičkim radom pridonose izgradnji trećeg po redu rastućeg gospodarstva svijeta.

² „Angst essen Seele auf“ („Svi drugi se zovu Ali“) 1973.

³ Zavod za zapošljavanje

Kako je Akin bio vrlo dobro upoznat s kalupima što su se prostrli pred njim te ih je oba kategorički odbio, odlučio se s ono malo novca što je uspio skupiti upisati u Hamburšku školu vizualnih umjetnosti⁴. 1994. godine, taj javni fakultet, preteča Pokrajinske škole za umjetnost i obrt, zaista nije bila najelitnija institucija koju bi jedan mlađahan kreativac mogao zamisliti, ali je zato nudila sasvim solidnu edukaciju i odskočnu dasku za bilo koji umjetnički smjer koji se tada mogao izučavati. Počevši ni od čega i razvijajući poseban osjećaj za manjinske skupine, iz kojih je i sam potekao, Akin je već godinu dana nakon upisa snimio svoj prvi film po imenu „Sensin – To si ti“ koji je pobrao glavnu nagradu na Hamburškom festivalu kratkog filma i time ga izdvojio iz mase studenata koji još uvijek nisu znali kojim bi smjerom pošli. Za razliku od njih, Akin tih problema nikada nije imao zato što je znao da je jedini pravi smjer onaj koji garantira dobivanje sredstava za sljedeći projekt. To je bio prisiljen shvatiti upravo stoga što si nije mogao dozvoliti luksuz stajanja na mjestu i lamentiranja o smislu života i njegovim tajnama. Za njega je smisao bio prilično jasan – preživjeti, doslovno i figurativno, među povlaštenim studentima i budućim njemačkim redateljima čije je čisto njemačko porijeklo gotovo garantiralo najizdašnije sponzore i projekte. Javno reći da je pri kraju 20. stoljeća u Njemačkoj redateljevo porijeklo osiguravalo bolju poziciju, čini se na prvi pogled nepravednim i u najmanju ruku nevjerojatnim. Ipak, to je bilo tako, ma koliko onaj, u sedamdesetima elokventni *Der Spiegel*, sada o tome šutio. Treba samo pogledati popis redatelja Wagnerovih festivalskih dana u Bayreuthu, panteonu njemačke opere i glumišta, kako bi se spoznalo da je stranih ravnatelja te manifestacije bilo toliko da svi stanu na prst jedne ruke, dok onih s imenom koje bi eventualno vuklo prema Bliskom Istoku ili uopće nema, ili su svi natrpani u kategoriju pomoćnih službi. Akin je toga bio i više nego svjestan, kao i činjenice da mu u prilično nemilosrdnom okružju koje je još uvijek bilo relativno nepovjerljivo prema Turcima, uglavnom zbog stereotipa, nitko osim njega samog neće moći

⁴ Hochschule für bildende Künste Hamburg

pomoći. Opet se našao na raskrižju na kojem je mogao birati između mediokritetske službe, koja bi mu osigurala određenu vrstu egzistencije i utopila ga u masi izgubljenih talenata, i nekog dosad neistraženog puta do kojeg je sâm morao doći. Tada je shvatio da je upravo ono što je smatrao svojom najvećom manom i nedostatkom, etnička različitost, ključ uspjeha i put koji će mu osigurati proboj na veliku scenu.

Odjednom je skoro nesvjesni odabir da se kod snimanja svog prvog studentskog filma uhvati tematike koja mu je tada bila najbliža postao kamen temeljac na kojem je počeo graditi svoju filmsku karijeru. Ubrzo je 1998. snimio svoj drugi film „Getürkt“ ili „Poturčen“, odličnu komediju u kojoj je sudjelovao i njegov brat Cem Akin, a koja je pobrala sve simpatije lokalne publike te omogućila da snimi svoj treći, ujedno i prvi dugometražni film „Kurz und Schmerzlos“ ili „Kratko i bezbolno“, s kojim je došla i prva međunarodna nagrada s Filmskog festivala u Locarnu. Nakon Locarna, život mu je u određenoj mjeri postao lakši pa je u novo tisućljeće uplovio s dva filma „Im Jul“ (U srpnju) i „Solino“, kojim je započela njegova suradnja s glumcima koji pripadaju tzv. A listi i na određeni način osiguravaju projekt od propadanja. Sav taj uspjeh ipak se ne može usporediti s onim što se dogodilo 2003. godine, kada je njegov četvrti dugometražni film, a ujedno i *magnum opus* došao u kina i zauvijek promijenio njemačku filmsku scenu.

Glavom kroz zid

Ideja za ovaj film došla je, kao i sve prave stvari, iznenada i posve neočekivano. Akin je, naime, već neko vrijeme imao namjeru snimiti film koji bi o turskoj emigraciji i običajima te relativno homogene zajednice mogao reći sve ono što se drugi ne usude, počevši od odgoja djece pa do rigidnih načina kojima se obitelj „čuva“ od koruptivnog utjecaja Zapada. Nedostajala je, kao što to obično biva, prava priča koja bi sve te ideje i probleme mogla objediniti tako da ih netko tko nikada nije vidio njihov način života može razumjeti na instinktivnoj razini, bez suvišnog objašnjavanja. Problem se riješio sam od sebe kada je Ak-

inova prijateljica, Turkinja iz ponosne i konzervativne obitelji, zamolila samog redatelja da je fiktivno oženi kako bi izbjegla dogovoreni brak s čovjekom kojeg nije ni poznavala, a zasigurno ni voljela. Akin je njezinu molbu odbio, no to mu je dalo ideju koju je razradio u scenarij za film koji je postavio novi standard rasno obojenoj priči. Do jučer hvaljene psihološke drame koje su svoju egzistenciju osiguravale upiranjem prsta u nemoć institucija ili zadrtnost etnički različitih zajednica sada su se sakrile pred intenzitetom kojim je Akin uletio u srž problema, ogolio ga i bolnom realnošću stvorio film koji funkcionira na nekoliko posve različitih razina.

Površno gledano, film je prava antička tragedija u malom. Mlada se Turkinja, razočarana u svoj život, odluči ubiti jer joj obitelj i društvo ne dopuštaju da sama odlučuje o svojoj budućnosti. Nakon što ju, jedva živu, pronađu u lokvi krvi, pošalju ju u psihijatrijsku bolnicu na oporavak. Ondje upoznaje starijeg muškarca Cahita, Turčina koji se odrekao svoga nasljeđa,

teškog ovisnika i pijanca koji živi od skupljanja rasutih staklenih boca što ostaju iza koncerata lokalnih rock sastava. Došavši do dna, i on se pokušao ubiti zaletjevši se autom u zid tunela, ali ga je brza reakcija medicinskih tehničara spasila od gotovo sigurne smrti. Njihove dvije sudbine isprepliću se kada mlada Sibel zamoli Cahita da ju oženi kako bi zadovoljila normu, obradovala obitelj, a sama mogla živjeti slobodno. Nakon što pristane, prisiljen je ponovno se vratiti svojim turskim kori-

jenima, što ga spašava iz pakla ovisnosti, no ujedno shvaća da se zaista zaljubio u svoju fiktivnu, ali zakonitu ženu Sibel. Ona ga na početku odbija, no kasnije se tu rađa prava romansa protkana elementima trilera, dostojna i Shakespearea i Hitchcocka u jednom. Njihov zajednički život se prekida kada Cahit, zbog obrane Sibeline časti, ubija njezinog bivšeg ljubavnika, a ona trudna odlazi živjeti u Istanbul. Ovo je samo uvod u drugu polovicu filma koji završava gorkim okusom u ustima i nevjericom da se takva priča uopće mogla odigrati na, po našem viđenju, hladnom i uređenom Zapadu i obiteljski orijentiranom Istoku.

Dublja razina filma pokazuje nam način funkcioniranja jedne turske obitelji i nespремnost prihvaćanja onih dobrih strana demokratskog društva u kojem žive. Akin nam pokazuje da su Turci poput kamenja u moru, čitavo vrijeme u njega uronjeni, a ipak do njihove unutrašnjosti nikada ne dospije niti jedna kapljica vode. Film je po svom izlasku uzrokovao pravu pomutnju u njemačkim medijima, kao i oduševljenje među publikom, koje se odmah proširilo čitavom državom. Pravo priznanje Akinu došlo je nekoliko mjeseci poslije, kada je s tim filmom, predstavnikom Njemačke, osvojio Zlatnog medvjeda na Berlinskom filmskom festivalu, što niti jednom Nijemcu nije uspjelo punih 17 godina. Predsjednica žirija Frances McDormand bila je iskreno potresena filmom, kao i većina vodećih filmskih kritičara. Pa ipak, u Njemačkoj se javila i glasna opozicija koja je film smatrala previše rasističkim i neuvjerljivim, dok se dio turske zajednice uvrijedio smatrajući ga otvorenom provokacijom. Da je Akin odabrao pravu temu i pokazao uistinu pravi problem, potvrdila je i njemačka kancelarka Angela Merkel, koja je otvoreno ustvrdila da je njemački koncept multikulturalnog suživota doživio veliki neuspjeh. To ipak nije umanjilo utjecaj i svjež vjetar kojim je Akin zapuhnuo njemačku kinematografiju pa su se odjednom počeli javljati i drugi redatelji, sinovi i kćeri imigranata, koji su nastavili tamo gdje je on stao. Upravo zbog toga danas je iznimno teško vidjeti film s njemačkog govornog područja koji se ne bavi provokativnim temama „s one strane“ političke korektnosti, nego temama koje s tim nemaju

nikakve veze.

Fatih i njegov zapovjednik

Koliko je Akin u stanju cijeniti provokaciju otkriva nam njegov intervju u domaćem tjedniku Nacional⁵, i to u jeku promotivne kampanje za film „Soul Kitchen“, a sve zbog uspjeha koji je ostvario s pobliže opisanim „Glavom kroz zid“. Naime, na kraju pomalo senzacionalističnog i površnog upitnika, koji u sebi nudi sve samo ne ozbiljne odgovore na ozbiljna pitanja, Akin nedvosmisleno daje do znanja da je upravo Emir Nemanja Kusturica njegov zapovjednik i učitelj. Je li pritom mislio na militaristički ustroj ili svoj osobni filmski *credo*, nije se iz tog intervjua dalo iščitati. Nakon te izjave, u uspjeh marketinške kampanje nije se moralo sumnjati jer je vijest, naravno, u filmskim krugovima odjeknula poput bombe i osigurala kartu i onima koji film nisu namjeravali pogledati, ali su ga odlučili vidjeti samo zbog Nemanjinog imena. Bez obzira na to, činjenica ostaje da su njih dvojica, što zbog utjecaja kojeg Kusturica ima u Cannesu, što zbog slične tematike filmova, postali vrlo dobri prijatelji. Toliko dobri, da se od 2007. godine svake godine sretnu na Kusturičinom filmskom festivalu Kustendorf, gdje Akin ima status stalnog gosta-predavača i voditelja Kusturičine filmske škole za nadarene mlade redatelje. Još jedan od faktora koji je bitan za njihovo prijateljstvo, a koji je Akinu bio iznimno važan, jest činjenica da se Kusturica u svojoj najjačoj fazi bavio upravo etničkim skupinama s one nepoželjne, rubne strane društva, koju je Akin sâm želio postaviti na vidjelo. Dokaza za to ima napretek, a to najbolje pokazuje činjenica da je upravo nakon Kusturičinog filma „Crna Mačka, Beli Mačor“ Akin počeo s pripremama za snimanje svog velikog filma „Glavom kroz zid“.

Nakon iznimnog uspjeha tog filma, rodila se ideja o suradnji i uskoro je napisan scenarij za film po imenu „Mamaroš“ koji je trebao objediniti kreativnu snagu dvojice redatelja i privući onu vrstu gledatelja

⁵ <http://www.nacional.hr/clanak/94678/fatih-akin-kusturica-je-moj-zapovjednik>

koja, uglavnom neopravdano, umjetničke filmove smatra gubljenjem vremena. Ta njemačko-srpsko-mađarska produkcija trebala je krenuti sa snimanjem još 2008. godine, nakon što je *Euroimages*⁶, projektu odlučio dati zeleno svjetlo te ga financirati s oko 280000 eura. Akin je sa svojom producentskom kućom osigurao dodatnih 820000 eura, kao i mjesto izvršnog producenta, koji je *de facto* trebao ravnati čitavom produkcijom. Sam film trebao je biti crna komedija o sredovječnom muškarcu koji sa svojom majkom živi u malom stanu u Beogradu, no bombardiranje od strane NATO-a prisili ih da napuste svoj dom i potraže svoj „američki san“. Teško je reći što je tako obećavajući projekt zaustavilo, no činjenica je da ni nakon četiri godine od potpisivanja ugovora o suradnji produkcija filma još uvijek nije započela. Moguće je da se njihov senzibilitet ipak nije poklopio u onoj mjeri koju su zamišljali ili je Kusturica, na sebi svojstven način, uspio otjerati ovog nadarenog filmaša zbog opsesivne želje za kontrolom svakog, pa i najmanjeg dijela izrade filma. Upravo zbog toga Akinove riječi i imenovanje Kusturice njegovim zapovjednikom treba uzeti s trunkom soli jer da je tome uistinu tako, najvjerojatnije bi iz njihove suradnje proizašlo nekoliko dobrih filmova.

Nakon tog neuspjelog pothvata, Akin se vratio temi koju je najbolje poznao te je snimio nastavak svoje uspješnice iz 2004. pod imenom „Na drugoj strani“ te objavio da je u procesu snimanja trećeg filma, koji će sa „Glavom kroz zid“ i „Na drugoj strani“ činiti njegovu trilogiju „Ljubavi i smrti“. Uzevši u obzir da je put od nepoznatog hamburškog redatelja do najveće europske filmske nade prošao u manje od deset godina, teško je predvidjeti kada će i kako Akinova karijera završiti. No, sasvim je sigurno da je ime jednog turskog imigranta, sina radnika u kemijskoj čistionici i učiteljice, već danas zlatnim slovima upisano u antologiju kako njemačkog, tako i europskog filma.

⁶ Odjel za financiranje filmova pri Vijeću Europe

Nino Maverick

PEDRO ALMODOVAR

Luis Bunuel, Alejandro Amenabar, Juan Antonio Bardem, Carlos Saura... samo su neki od slavnih španjolskih redatelja koji su zabilježili značajan europski, ali i svjetski uspjeh. No, nitko od njih nije ni blizu slavi i popularnosti koju uživa *Pedro Almodovar*. Slavni španjolski redatelj glavni je uzrok procvata španjolske kinematografije, koja zbog Almodovara ostvaruje sve veći globalni uspjeh.

Almodovarov filmski početak

Kao vrlo mlad morao je emigrirati iz svog rodnog Calzada de Calatrava u Extremaduru. Obrazovao se kod franjevaca u jednoj katoličkoj crkvi. Tamo je svjedočio mnogobrojnim nepravdama i neugodnim situacijama te razvio svojevrsnu averziju prema Crkvi. Kao što će se na kraju ispostaviti, upravo je taj period u Almodovarovu životu jedan od glavnih motiva u njegovom filmskom stvaranju. Ljubav prema filmu razvio je u tinejdžerskim godinama. U to je vrijeme intenzivno tražio mogućnost filmske izobrazbe pa se preselio u Madrid kako bi upisao filmsku akademiju. U međuvremenu, Francov je režim zatvorio Akademiju pa je time Almodovarov san postao prava noćna mora. Dugi je niz godina skupljao materijale za snimanje filmova. Sam je počeo snimati Super 8⁷ i nijeme filmove. U kojem će smjeru krenuti Almodovarov filmski opus, najbolje pokazuje njegov kratki film „*Pepi, Luci, Bom i ostale djevojke kao mama*“ gdje provokativno prikazuje seks. Film bi možda za nekoga izgledao jeftino, ali poruka koju daje Almodovar – svijet bez etike i kulture ponašanja – svakako je vrijedna pažnje

⁷ Vrsta poboljšanog 8mm filma izumljenog 1965. od strane KODAK-a

i razmišljanja. 1986. godine zajedno sa svojim bratom Agustinom osnovao je produkcijsku kompaniju „El Deseo“ nakon čega su Almodovarovi filmovi postali poznati po cijelome svijetu.

Almodovarov filmski opus

Almodovarove filmove karakteriziraju simboli i metafore koji se isprepliću u kružnim pričama. Prostitutke, transvestiti, homoseksualci, silovatelji, ubojice samo su neki od njegovih protagonista. Ipak, najveći značaj Almodovar pridaje lijepim ženskim likovima koji uvijek zrače jakom osobnošću. Zbog te činjenice etablirao se kao „ženski autor“. U prilog tome govore njegovi filmovi „*Žena na rubu živčanog sloma*“, (Mujeres al borde de un ataque de nervios, 1988.) i „*Visoke potpetice*“ (Tacones lejanos, 1991.) gdje vrlo zorno prikazuje borbu za žensku neovisnost. Zbog nekih eksplicitnih scena (npr. žena kao seksualni objekt), napadale

tice. Nakon toga, i drugačije razvija. 1995. godine film *moje tajne*“ (La pozitivnije oslikakoje je u prethzapostavio. Film (Carne tremula, prikazuje strastv-

tak voljene osobe zbog koje glavni likovi dolaze u mnogobrojne probleme s vlastitim identitetom. U tom razdoblju njegovi filmovi postaju senzualniji, vizualno dojmljiviji i snažniji što se očituje najbolje u ženskim likovima, a uz satiričan humor, jake boje i sjajan dekor postaje sve cjenjeniji u filmskoj industriji.. Najveće priznanje, nagrade *Oscar* i *Zlatna palma*, Almodovar dobiva 1999. za film „*Sve o mojoj majci*“ (Todo sobre mi madre) u kojem vrlo snažno opisuje obitelj i potragu za izgubljenim sinom. U filmu se isprepliću komične i tragične scene zbog

čega je gluma glavne glumice *Cecilie Roth* posebno došla do izražaja. Kroz cijeli film njezin lik zračio je senzualnošću, mudrošću i crnim humorom koji je za Almodovara veoma bitan. Uz spomenutu Ceciliju Roth, Almodovar preferira/preferirao je još dvije „muze“ u svojim filmovima - *Victoriu Abril*, koja je glumila u njegovim ranijim uracima, te oskarovku *Penelope Cruz*, koja bilježi najviše uloga u njegovim filmovima. O Penelope Cruz govori samo u superlativima, ali ju ne smatra svojom „muzom“, već ju vidi kao talentiranu glumicu koja je stvorena za veliku scenu. „*Penelope za mene isključivo, nije muza, već je osoba koja nadahnjuje i stvara novu dimenziju u filmu, a to je za mene vrlo bitno kod izrade filmskih likova.*“

2001. izabran je za počasnog člana američke akademije znanosti i umjetnosti.

Almodovarovo „zlatno razdoblje“

Filmom „Sve o mojoj majci“ započinje Almodovarovo najplodnije razdoblje. Kompleksnom dramom „*Razgovaraj s njom*“ (Hable con ella, 2002.), Almodovar ponovno šokira cjelokupnu svjetsku publiku prikazujući živote dviju djevojaka u komi u kojem se jedna od njih iznenada budi zbog spolnog općenja sa svojim njegovateljem. Zbog bizarno-šokantno-briljantnog scenarija, ponovno je bio na udaru mnogih, ali je svejedno pokupio Oscara (i to za najoriginalniji scenarij). Već kad je svijet mislio da je vidio sve od Almodovara te da ih više ništa ne može iznenaditi, Almodovar 2004. snima film „*Loš odgoj*“ (La mala education) u kojem zorno opisuje svoj negativan stav prema crkvenoj župi. Film je ujedno dijelom Almodovarove autobiografije. Naime, i sam homoseksualac, u filmu opisuje probleme homoseksualaca unutar jedne katoličke crkve. Nakon dva šokantna filma, Almodovar se 2006. filmom „*Vraćam se*“ (Volver) vraća svom nekadašnjem stilu i ponovno stavlja ženu u prvi plan. U prilog tome govori i njegova izjava o tom filmu: „*Vraćam se znači mnogo stvari. Vratio sam se komediji. Zatim sam*

*ponovno u ženskom univerzumu, ponovno u La Manchi*⁸. U pojedinim kadrovima, možemo zorno vidjeti kako Almodovar poštuje žensku ljepotu. Sekvenca u kojoj Raimunda (Penelope Cruz) kod kuće pere suđe snimana je na način da se kamera najprije nalazi u ptičjoj perspektivi, a kasnije u žabljoj, kako bi gledatelj mogao u cijelosti vidjeti ženstvenost i ljepotu glavne glumice. Jednostavnost je možda najbolja riječ kojom bi se opisala ta sekvenca. Način na koji je snimljena daje nam poruku da je žena, bez obzira što radi, jednako lijepa i elegantna. Svi su ženski likovi povezani i međusobno si čuvaju leđa. Osjećaj suosjećanja najjače je izražen. Film je specifičan i po tome što ujedinjuje mnoge filmske žanrove. Započinje kao klasična drama, prerasta u misteriozni triler, a završava kao sretna obiteljska melodrama. Zadnji Almodovarov film „*Slomljeni zagrljaj*“ (Los abrazos rotos, 2009.) nije naišao na prevelike pohvale i nagrade, ali svejedno je zanimljiv. U filmu se isprepliću mnogi osjećaji – od opsesije, strasti, ljubomore, krivnje pa sve do kreativnosti, a sve to tvori jedan kompaktni „La Almodovar“ film. U pripremi su još dva filma – „*La piel que habito*“ koji se nedavno počeo prikazivati u Francuskoj i Španjolskoj te film „*Mina*“ koji je najavljen za 2012. Pedro Almodovar sigurno nije „blockbuster“ režiser koji će puniti kino blagajne. Svijet ga doživljava kao „europskog Woodyja Allena“. Jedan je od rijetkih svjetskih umjetnika zbog kojih drugačije gledamo na film – film kao umjetničko djelo, a ne kao predmet zabave. Tome u prilog ide i njegova izjava: „*Važno je ne zaboraviti da se filmovi rade kako bi otvorili gledatelju oči. U tome je ključ uspjeha.*“ Zaslužan je za redefiniranje percepcije španjolske pa i europske kinematografije, a njegov *pop-underground* stil postaje sve utjecajniji i cjenjeniji u svijetu filma.

⁸ La Manchi – naziv regije u kojoj je Almodovar odrastao

Maja Kolar

Zlatna malina

Ako tko dosad nije čuo za Zlatnu malinu, vjerojatno su ga odgojili vukovi ili teksaški vjerski fanatici. Ipak, ako Jebediah iz Kirbyvillea ili Princeza Mononoke odluče naučiti hrvatski, valja pojasniti: Zlatna je malina filmska nagrada čija se dodjela sad već tradicionalno održava dan prije dodjele Oscara i njezin je osnovni smisao parodiranje Oscara. Sama je nagrada priznanje za najgore filmsko ostvarenje godine, a kao i Oscari, oslanja se na niz različitih kategorija (najgori glumac, najgora glumica, scenarij, redatelj i slično).

Prva je dodjela Zlatne maline održana 1981. godine u kući Johna J. B. Wilsona, američkog izdavača i ljubitelja dobrih zabava koji je prijateljima dao glasačke listiće i potaknuo ih da glasaju za najgore filmsko ostvarenje godine. Tada je organizirao i imaginarnu formalnu dodjelu nagrade pobjedničkom filmu, a nagradu je nazvao prema Cockney izrazu „raspberry tart“ (raspberry= malina) koji označava zvuk umjetnog prdeža proizvedenog ustima s isplaženim jezikom (mili zvuk svačijeg djetinjstva). Kipić Zlatne maline vrijedan je manje od 5 dolara, a sastoji se od pozlaćene maline u obliku teniske loptice nalijepljene na filmsku vrpцу.

Najvažniji su kriteriji pri izboru filma za Zlatnu malinu gubici na blagajnama (ako je film loš, a zaradio je, zlatnomalinaši će mu lakše progledati kroz prste), ocjene publike na web stranici Rotten Tomatoes i *zlatnomalinaški pedigree* (izraz je skovao sam J. B. Wilson). Ako netko ima zlatnomalinaški pedigree, znači da godinama proizvodi ispodprosječna ostvarenja, ali nikako ne osvaja Zlatne maline (najčešće zato što ima i lošijih te godine). A zlatnomalinaški je pedigree ove godine sustigao Adama Sandlera. Onaj tko je prošle

godine htio pogledati sve filmove koji su osvojili Zlatnu malinu, morao je utrošiti značajan dio svog vremena, no ove je godine bilo dovoljno pogledati *Jack&Jill* Adama Sandlera. Film je pokupio nagrade u svih deset kategorija i postao prvim filmom koji je takvo što postigao (budući da Sandler u filmu glumi i žensku i mušku ulogu, izglasan je i za najgoreg glumca i glumicu).

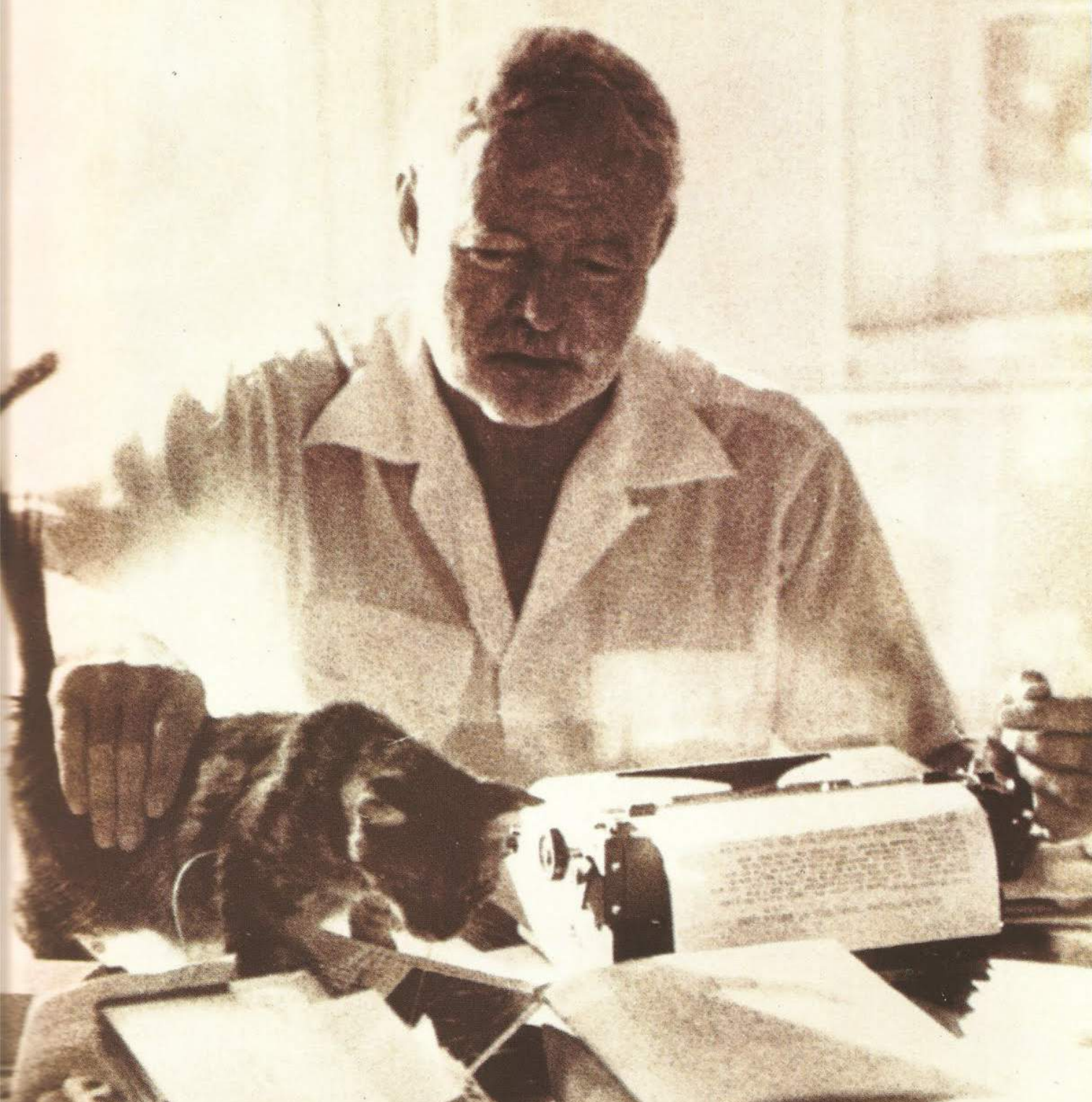
Iza sebe je ostavio *Sumrak sagu: Praskozorje* (*Sumrak* je kao metastazirani tumor, uporno se vraća i ljudima je već dosadilo mrziti ga iako je *Praskozorje* neosporno najlošiji od dosad snimljenih tvajlajta), *Transformere 3*, *Novu godinu* (mozaik životnih priča s hrpom poznatih imena što je za posljedicu imalo popriličnu zaradu filma) i *Bucky Larson: Born to be a star* (scenarist je i ovog filma bio Adam Sandler). Sandler je nominiran i za svoj drugi film, *Moja lažna žena*, u kojem mu je partnerica već 20 godina mumificirana ljubimica Amerike, Jennifer Aniston. Svoju lošu karmu Sandler je prenio i na Ala Pacina koji je prvi put osvojio Zlatnu malinu za sporednu ulogu u *Jack&Jill*. Bilo bi lijepo kad bi se David Spade (najgora sporedna glumica u *Jack&Jill*, također transvestitska uloga) mogao braniti da eto, nije znao da će film biti tako loš, no mnogi ga se sjećaju iz filma *Pustolovine jednog idiota* gdje s ljupkom fudbalerkom i travkom među zubima tumači Joesa Dirta. Ako David Spade dosad nije naučio prepoznati loš film, vjerojatno nikada i neće.

Iako je Sandler u svojoj karijeri imao odličnih filmova kao što su *Pijani od ljubavi*, *Španjolski engleski* i *Prazan grad*, nitko ga po njima ne pamti jer nisu u skladu s njegovim karakterom. Kad uzmemo neki njegov film, ne očekujemo porinuće u neslućene dubine ljudske psihe. Umjesto toga, očekujemo Adama Sandlera kako tumači obje glavne uloge, kako se presvlači u ženu i piskuta užasno iritantnim glasom. Očekujemo neukus, humor koji uključuje probavne smetnje, znoj, gnoj

iz bubuljica i igranje sa zakonima fizike. Sandler istinski uživa u prav-
ljenju takvih filmova, jednako kao što Eddie Murphy uživa glumiti u
Norbitu i *Nemogućem Daveu* ili Jim Carrey u *Ja, ja i Irena*, no treba raz-
likovati takve filmove od nenamjernog smeća. Nažalost, dodjela Zlatne
maline ne odvaja filmove u dvije kategorije jer valjda je nepojmljivo da
bi netko s ogromnim budžetom snimio trash film. „Kako se usuđuje
trošiti novac na frivolnosti? Besprizornik!“

S druge strane, kad je riječ o jeftinom erotskom hororu poput *Girls
gone dead*, nitko ga ni ne razmatra za Zlatnu malinu. Zato bih kao četvrti
kriterij za dodjelu nagrade uvrstila namjeru filma: Je li film pretendirao
biti dobar pa neslavno pokupio loše kritike? Je li film snimljen zato da
četverostruko vrati uloženi novac pa je na kraju završio u gubicima?

Takav bi kriterij, doduše, zahtijevao da dodjela Zlatne maline bude
ozbiljna dodjela nagrada, a ne samo groteskna imitacija dodjele Oscara.
Može se reći da je ovogodišnja, 32. dodjela Zlatne maline minijaturni
prikaz malinaške tradicije jer je film *Jack&Jill* svijetu filma upravo ono
što je Zlatna malina svijetu dodjele nagrada: travestija.

PMS (POEZIJA MUŠKA STVAR)

Marina Tomić

Poezija Muška Stvar?

Ne, poezija nikako nije isključivo *muška stvar*, kažu posljednja desetljeća suvremene hrvatske pjesničke scene, a osobito protagonistice iste: autorice starijih generacija koje su svoje mjesto pod svodom pjesničkog Panteona odavno zaslužio stvorile i obilježile te su i danas više nego aktivne, no i pjesnikinje mlađih generacija koje zaslužio stoje uz bok svojih starijih kolegica i kolega. Brojnost nježnijega spola među pjesnicima svakako je pohvalnom činjenicom toga često prethodnog načina umjetničkog izražavanja, a da primat među afirmiranim autorima više ne nose isključivo muškarci dokazale su i brojne nagrade i čitanost suvremenih pjesnikinja.

Izboriti se za negativan odgovor na PMS-pitanje tražilo je ponovno promišljanje o emancipaciji i ravnopravnosti spolova s naglaskom na šira kulturološka pitanja kojima se pozabavila **Livija Reškovic** u tekstu „**Emancipacija vrijednosti**“. **Dinko Janjiš** isto pitanje smješta u užu kontekst tekstem „**Pjesma kao poimanje svijeta**“ u kojemu nas približava promatranju pjesnikinja i pjesnika iz vizure njihovog (različitog) poimanja stvaralaštva, dok će **Nikola Vučetić** tekstem „**Traženje**

razlika u istom nadahnuću spolova“ razraditi pojam stvaralačkog mjesta razlike o kojemu se u kontekstu pjesničkoga stvaralaštva govori. Tekstom „**Prostor suvremenog hrvatskog ženskog pjesništva**“ pokušala sam ranije navedeno postaviti u vremensko-prostorne okvire, odnosno odgovorom na PMS-pitanje obuhvatiti suvremeno pjesničko stanje hrvatske književnosti.

U konačnici, umjetnost ne bira kvalitetu kvantitetom, osobito kada je o autorstvu riječ (što je već i samo po sebi višestruka postmodernistička problematika), no neka onda i to autorstvo uživa svoju rodnu razliku i sve što ista u svojim opusima donosi. Na koji se način to konkretno ogleda u pjesničkom stvaralaštvu, odgovorit će stranice koje slijede.

livija reškovac

EMANCIPACIJA VRIJEDNOSTI

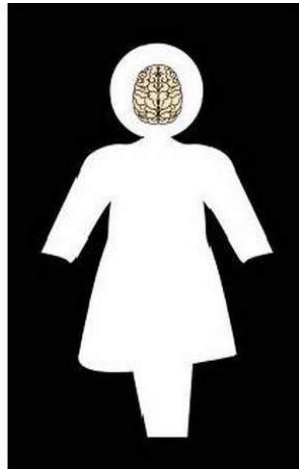
Sjećam se portira na našem fakultetu (dok još nisu uvedene mjere štednje), čovjeka od nekih šezdesetak godina, koji je obožavao filozofiju i samouk čitao razne filozofske knjige. Hvatao je svaku priliku da s nekim od nas popriča jer su ga njegovi prijatelji i obitelj „isprdavali“ i optuživali da se pravi pametan. Jednom prilikom mi je rekao: „Ne može biti potpuna emancipacija žena dok se ne emancipiraju muškarci.“ Vjerujem da je njegovo formalno obrazovanje bilo vrlo oskudno i šturo, ali jedan tako jednostavan i zadivljujuće mudar pogled na te stvari natjerao me da razmišljam o tome još danima. Eh, da je više takvih doktora znanosti!

Nedugo nakon toga, sudjelovala sam u predstavljanju stoljetne edicije knjiga istaknutih Hrvata u knjižari *Nova*. Doktori znanosti - predstavljači, korektno su odradili posao, predstavili knjige i njihove autore te na kraju dali prostora publici za postavljanje pitanja. Jedna je gospođa upitala zašto nema nijednog ženskog autora, na što je dr. sc. - predstavljač, jedva prikrivajući osmijeh, vrlo važno rekao kako su u to vrijeme žene vrlo malo pisale, a ono što su pisale bilo je šund – ili kakvi ljubavni romani i pjesme ili nešto bez ikakve znanstvene vrijednosti. Zato to nije moglo ući u ovu ediciju vrlo važnih, znanstvenih i muških autora.

Prošle se godine izvjesni Željko Špoljar na internetskim stranicama časopisa za književnost imena *Knjigomat* obrušio na jednu srpsku profesoricu i književnu znanstvenicu (Tatjanu Rosić) koja je protumačila prozni opus Danila Kiša kroz teoriju feminističkog ključa. U biti, to mu je bio povod da se obruši na cjelokupno „žensko pisanje“ ovih prostora koje je izvrijeđao „kafanskim“ rječnikom, učestalim psovkama nanizanim jedne na drugu u dva vrlo kratka i, po mom mišljenju, izašla po prin-

cipu „proljeva“ teksta. Ako mi je usporedba loša i vulgarna, preporučam pročitati njegove tekstove pa ćete vidjeti kako je ovdje upotrijebljen eufemizam (*Knjigomat*, eseji, ožujak 2011.). Špoljarovi tekstovi nisu bili korigirani ni od strane autora ni od bilo kojeg urednika toga časopisa.

Ono što mene, nakon svega, zanima jest: tko tu postavlja vrijednosti i po čemu se one mjere? Ako je ženina priroda takva da je osjećajnije i da joj više leži pisanje ljubavnih tema u obliku romana ili pjesama, ponekad i u vidu „šund“ literature, zašto bi to bilo manje vrijedno? Ako su muškarci objektivniji i po načinu razmišljanja više naklonjeni znanosti, zašto je onda, kad žena znanstvenica nešto objasni kroz jednu teoriju, ta teorija od druge? Čemu književnosti „žensko“ pismo više vrijedi? Zar istoga, svaka svoj način, sa nostima?

manje vrijedna uopće dijeljenje na „muško“ i i koje od njih to nisu strane obogaćujuća na svojim poseb-

Ako je prije stotinu godina ženska vrijednost u pisanju dosegala granice u takozvanom šundu, zašto to ima manju vrijednost od nekog muškog i znanstvenog teksta? Mjeri li se to po broju čitatelja, objavljenih primjeraka, mišljenju stručnjaka? Kojih? Muških? Ženskih? Pa ne ulaze čak ni u istu kategoriju! Kako odrediti paradigmu vrijednosti i to pogotovo danas, kad je naoko emancipacija žene i onog ženskog već gotovo svršena stvar? Treba li ono žensko poprimiti oblike onog muškog da bi dobilo priznanje vrijednosti?

Za mene emancipacija nečega znači da ono kao takvo treba imati istu vrijednost kao ono čemu je do tada bilo podređeno, ali ne da postane to drugo, već da ostane onakvo kakvo samo po sebi jest. Emancipacija znači i mijenjanje odnosa podređenog i nadređenog člana u

tome odnosu, ne izjednačavanje tih članova po svom sadržaju, već po onome što formalno predstavljaju. Mislim da je zbog toga feminizam i došao na loš glas, jer se iz jedne dobre ideje emancipacije žena pretvorio u njihovu *muškobanjalizaciju*. Ja ne želim istovarati kamione da bih imala ista prava kao muškarac. Želim ostati žena i kao takva imati svoju vrijednost koja će se do kraja znati prepoznati i vrednovati svugdje: u životu, literaturi, znanosti, prijateljstvu, ljubavi.

Ali, da bi do toga došlo, po jednostavnoj mudrosti jednog pronicljivog starca, treba proći proces emancipacije i one druge strane. Dok god se ne shvati da su i jedna i druga strana jednakovrijedni (s)polovi onog istog čemu pripadaju.

PJESMA KAO POIMANJE SVI- JETA

Na prostoru Europe poezija se razvila još u antičkih Grka. Kao početak književnosti svima su nam poznati Homerovi epovi Ilijada i Odiseja. Još se u njima nazire glavna motivacija pjesnika, a to su rat, tj. borba između ljudi i bogova (ovdje više kao borba između ljudskog i božanskog u čovjeku), divljenje junaštvu i uzvišenim vrlinama čovjeka. Kao glavni pokretač većine takvih djela spominje se žena. Prevlast nad teritorijem, usudio bih se reći, prevlast je nad ženom. Kao ključne predstavnike grčkog pjesništva izdvojiti ću Sapfu i Pindara. Čini se kako su se još u stara vremena poezijom bavili pretežno pripadnici aristokratskog društva. Ipak, kroz povijest to nije uvijek bilo tako.

Možda u nedostatku istinskih junaka i društveno-ekonomske stabilnosti u svijetu, danas ostajemo zakinuti za kulturu pjesništva pa samim time i za moralne vrijednosti i ljubav, koju su stari narodi tako nepogrešivo

predstavljali. Pjesnik je danas neporecivo na margini društva, a samim time i njegovi najdublji osjećaji. U svakom slučaju, tamo se nalazi i žena-pjesnik, jer što god

mislili, živimo u muškarčevom svijetu. Kao dokaz toga, recimo samo da u mnogim državama svijeta žene nemaju pravo glasa, bavljenja sportom, služenja vojske, a da ne spominjem nejednakost u šansi za zaposlenje i jednako vrednovanje rada. Kroz povijest, žena je kao pjesnik imala daleko teži put do srca čitatelja. Od pojave feministkinja u 19. stoljeću te sufražetkinja, žene se bore za svoj glas u svijetu. Činjenica je da su muškarci pisali povijest, pa i ne čudi zapostavljenost ženskog djela čovječanstva u tom pogledu. Opus poezije koju su napisali muški autori stoga je daleko veći. Pjesma je od početka bila način da se izrazi čovjekov unutarnji svijet, svojevrsan zbir olfaktivnih, akustičnih i vizualnih doživljaja. Kao inspiracija umjetnika, nezaobilazna je ljepota prirode (Dobriša Cesarić), a nakon toga i priroda samog čovjeka, njegove skrivene misli i žudnje, njegova tamna strana, mračni prolazi duše, vapaj za smislom i gnušanje nad svijetom (Charles Baudelaire). Opsjednutost smrću možemo pronaći kod još jednog velikana, a to je Edgar Allan Poe. Svi su oni vješto opisivali razna psihička stanja ljudskog uma i hvatali se u koštac s besmisлом koji ih je okruživao. Bijeda, socijalni problemi i nepravde često su bili povodom pisanju pjesama. Isti su vlastita iskustva stapali s onim vantjelesnim, bila ona uzrok halucinacija izazvanih uživanjem opijuma ili maštovitošću pjesnika. Neki nisu mogli podnijeti teško breme života pa su vlastiti okončali suicidom (Sylvia Plath) što ih je, naravno, učinilo besmrtnima.

„Pjesnici su čuđenje u svijetu“ – to je apsolutno točna tvrdnja. Gledam način na koji se s podsmijehom dočekuje svaki pokušaj oplemenjivanja društva kroz poeziju. „To su neki kvazi-intelektualci, nadobudni zanesenjaci i klaunovi“, rekli bi zlobnici koji, dakako, još nisu pronašli svoj glas. Pjesma je odraz stanja u društvu, a potreba čitatelja za njom čak još i više. Malograđanski duh prožima naš grad i okolicu već neko vrijeme. Trebamo se stoga boriti da glas pjesnika ne ode u „vječna lovišta“. Mi smo sanjari i vizionari. Muškarac i žena. Svaki od nas ponosob daje svoje viđenje ove predstave koju zovemo životom. Ne kao jači ili slabiji spol, već kao jedna neponovljiva jedinka, jedinstveni ogled pri-

rode koji postoji samo jedanput. Nema tu podjele, jedino je senzibilitet emocija drukčiji. Pišemo zbog ljubavi jer ona je glavni pokretač svijeta. Ona je glavni pokretač duha. Ljepotu svoga bića stavljamo na papir u nekoj zadanoj estetici i formi. Pokušavamo prikazati eminentni odlazak čovjeka, plemenitosti i empatije u zaborav, pokušavamo se boriti protiv mašinerije. Ovo društvo propada bez pjesništva i književnosti. Poput nekog gnjilog voća u Panovom labirintu, zaudara i odumire svaki ud njegovog tijela. Mi smo vitamin C za ovo tijelo od skorbuta. Mi smo lijek za malodušje, mi smo istina o bogu. Pišimo stoga zajedno, muškarci i žene. Isprepletimo svoje misli, ruke i tijela. Volimo sebe-čovjeka koji je na zalasku, ali se još ne da. Dok god je samo šačica nas ludih zanesenjaka, borit ćemo se protiv Rilkeove konstatacije: „Rešetke su svijet. Stotine tisuća rešetaka. A iza njih ništavilo.“ Jer naš je zadatak i dužnost da te rešetke razbijamo. Poeziju vidim kao nadu za spas onog preostalog djelića nezagađene svijesti. Jer čovjek bez mašte je taj koji ubija, šalje tenkove na djecu, proljeva ulje iz tankera na pelikane. Uplašio si se tame u svome srcu, mali čovječe. Jonathan Swift je rekao da je razlika između umjetnika i luđaka u tome što se ovaj zadnji uplašio svojih mračnih ladica. Ne bojmo se stoga svoje esencije koja ipak potječe od boga. Umjesto koncentracijskih logora i zatvora, stvorimo zajedno sve dugine boje za svako dijete koje se rodi bez mašte.

U svojoj proeziji (kako je sam nazivam), oslikao sam početak oslobođenja duha od tiranije konzumersko-korporacijskih mašinerija i društva cijepljenog protiv emocija te bilo kakve samokritike. Ona je pogled u um pojedinca, jedinke koja polako iščezava:

„Nitko ne zna koliko je mora vidjela zjenica oka, a njeni kapci postali umorni od valova i mijena. Otkačio je malenu barku da zaplovi u suton Suncu poput krilatog Pegaza, doduše s nešto potkresanim krilima. I noseći mač u Don Quijoteovom stilu, boriti se hrabro protiv zmajeva, vjetrenjača i slobodnih radikala. Uz svog najboljeg prijatelja, Sancho Panzu i bocu viskija. Plovio je svim zabačenim morima i nosio na ra-

menu jato orlova, a u šaci pijesak svih dina. Ušao je tijelom u dimenziju novu, gdje se susreo sa svojim alter egom, godinama zaključanim u podrumu, gdje tjelesnost prestaje, a granice guše udove. Počeo je bitku novu, u mračnim prolazima duše i ispraznosti sveg života. Pokušao je shvatiti najveću obmanu od svih, a sam život postade mu lak kad je grob na humku pronašao, prepoznavši ga kao svoj. Tad je u kućici s alatom uzeo sjekiru i presjekao lance svoje sudbine, rekavši vješto, gdje spava lav, tu i janje leži. Zato će bistu koju je godinama gradio samome sebi razbiti u sto komada, da bi iznova mogao započeti život, bez nade i bez straha.“

Svijet koji poznajemo, proizvod je ljudskih misli i emocija. Svaka naša čežnja i vapaj za smislom urezani su u tkivu Svemira. U svakom je čovjeku i Isus Krist, Buddha, Muhamed, Gandhi, Tesla... dakle nadčovjek. Tu esenciju Božanske čestice nosimo u sebi, samo neostvorenu, neosvještenu. Paralizirani strahom i indiferentnošću društva, u vremenu u kojem živimo, zaboravljamo na važnost ljudskog duha. Mi, koji toliko uživamo u plodovima naprednih tehnologija, svojih iPhonea, iPada, društvenih mreža, laptopa, plazmi, polako bivamo udaljeni jedni od drugih, poput otoka. Utapamo se u životnom besmislu, društva bez morala, empatije i istine, koje nam nedostaju kao neko davno izgubljeno vrelo. Plitki i prazni kao pustinje, u kojima prebiva jedino destrukcija i autodestrukcija, pitamo se – “Jesmo li sami u Svemiru?”, dok se ustvari trebamo pitati – “Jesmo li sami na Zemlji?”

TRAŽENJE RAZLIKA U ISTOM NADAHNUĆU SPOLOVA

U poeziji, kao najsubjektivnijem književnom žanru, bilo bi sulu- do stereotipizirati mušku i žensku vrst poezije. Na ovo pitanje se lakše može odgovoriti ako u njega integriramo povijest kao činitelja postojeće kolektivne svijesti. Danas, u vremenu u kojem čovjek nije mjerilo stvari, možemo reći da je zapadni svijet poradio na materijalnoj ravnoteži spolova te da žena više ne živi u konzervativnom patrijarhalnom društvu, kakvog susrećemo u tranzicijskim društvima, iako i zapad u potpunosti nije uravnotežio materijalno stanje između spolova. Pošto je krvava povijest, od nastanka prvih religija i otkrića boljih kovina (za izradu oružja u svrhu međusobnog presijecanja vratova), u većini kultura bila patrijarhalna, naravno da je i istaknula i slavila više muškarce u ovoj, pa i drugim umjetnostima. U 19. stoljeću dolazi do emancipacije najhrabrijih žena koje trpe prezir društva – poput francuske književnice Aurore Dudevant koja se oblačila poput muškarca, ispijala sa Chopinom konjak po salonima i pisala pod pseudonimom George Sand. Samim dolaskom Avangarde i 20. stoljeća, umjetnost više ne trpi građanske niti umjetničke norme i tako u europskoj umjetnosti dolazi do naglog povećanja popularnosti umjetnica. Umjetnost u Europi 20. stoljeća je, unatoč proljeću Avangarde, zasjenila politička situacija različitih lijevih i desnih ideologija koje su preuzele mašinerije različitih zapadnih država i odvele svijet u Drugi svjetski rat. Poslije rata su umjetnosti istočnog bloka bile kontrolirane od strane vlasti u propagandne svrhe, a na liberalnom kapitalističkom zapadu ona se popularizirala i istakla u širokom obrascu riječi Andyja Warhola koje govore da je „umjetnost sve što možeš prodati“. Možda je baš ovaj faktor uzrokovao porast trivijalnosti u umjetnosti. Glazba koju mi nazivamo

„klasičnom“ od Avangarde je nastavila istraživati druge tonalitete, glazba koju mi danas uživamo je svirana u duru i molu, tonalitetima koji su osmišljeni još u baroku. Uloga žene još uvijek nije bila ekvivalentna današnjoj, no poslije rata je nastupila nestašica muškarca zbog velikog broja poginulih u ratu. Diljem tvornica SSSR-a i DDR-a žene rade s rudama, željezom, kaučukom. Svakako da je više faktora utjecalo na ravnotežu spolova, ali ovaj banalan primjer je samo jedan u daljnjoj emancipaciji kroz desetljeća.

Naravno da će se širi sloj društva prije dosjetiti pjesnika nego pjesnikinja, ali to je rezultat školske naobrazbe u kojoj obrazovni sustav u udžbenicima više zastupa muškarce od žena. No poezija je individualni način izražavanja čovjeka u umjetnosti, izražavanje najdubljih osjećaja, ekspresija ili impresija vanjskog svijeta, društva, odnosa, tako da u poeziji ne bismo smjeli praviti razliku između žena i muškaraca. Polazeći od tematskog kruga ljubavi kao najučestalijeg u ovom književnom rodu, možemo reći da je po lirskom „ja“ očito je li pjesma pisana od strane pjesnika ili pjesnikinje. Naravno, svako ljudsko biće ljubav ili zaljubljenost proživljava na sličan, jako intenzivan način. Poezija pisana pod okriljem takvih osjećaja odaje spol autora. Poema je upućena ženi ili muškarcu od strane žene ili muškarca. Radi daljnje analize naše tematike, odabrat ću dvije poeme od jedne autorice i jednog autora i pokušati ih analizirati na tematiku ovog eseja.

Gabriela Mistral – Ja nisam sama⁹ Jacques Dupin – Uzmi ipak¹⁰

Noć, napuštena je
Od planina pa sve do mora.
Ali ja, ona koja te uspavljuje.
Ja nisam sama!

Nebo, napušteno je
Od mjeseca koji pao je u more.
Ali ja, ona koja te drži.
Ja nisam sama!

Svijet, napušten je,
ljudi su tužni i ti to vidiš.
Ali ja, ona koja te grli.
Ja nisam sama!

Uzmi ipak svoju zapaljenu žetvu
I otiđi, otvorenih ruku, tvrde krvi.

Ostalo je nešto nepoznato,
ukliješteno
Ovim razdvojenim tijelom,

Jedna cesta na mojoj cesti
I hrapavo likovanje izgladnjela
prostora.

Svjetlost obožava presahle brzice,
Rasprsnute usne...

Odlazi, kuća je u redu,
S ulica vjetar njome prolazi.

⁹ Mistral, G. (2007.). Izabrane pesme. Beograd: Metaphysica.

¹⁰ Preuzeto: kolovoz 19., 2011.,
s <http://www.poezijaonline.com/?n=3&w=D&d=90&sid=316>.

Obje pjesme govore o ljubavnim situacijama i, da izbrišemo ime na autora, lako bi prepoznali da je prva napisana od strane žene, dok bi u drugoj već morali nagađati. Možda je Dupin napisao poemu za muškarca? No ovdje ćemo se posvetiti analizi osjećaja. Samoća kao osjećaj proteže se kroz obje poeme i možemo reći da je baš ona pokretač inspiracije koja je prouzročila njihov nastanak. U prvoj je ta samoća nabijena vulgarnim optimizmom, jer je osoba koja je zaokupila pjesnikjinu maštu još uvijek prezentna u njenom životu – kao da ta samoća nosi pozitivni predznak, smanjenog intenziteta „ljubavne mučnine“. Sami su usred društva koje nikad neće razumjeti njihov odnos. Pjesnik svoju samoću boluje u drugom primjeru sam – njegova poema je više poput epitafa završene ljubavne priče, noseći u sebi negativan predznak pesimizma. I jedna i druga pjesma su kvalitetne ostavštine, kulturno dobro i umjetnost. Stoga je moje osobno mišljenje da mjerila u podjeli poezije na spolove ne postoje. Poezija inspirirana iz ljubavi i interakcije različitih ili jednakih spolova je poput više razine u kojoj ista interakcija sintetizira stanje bivanja dvaju bića, čija prošlost, fizičko stanje, vanjski svijet u tom trenutku nisu bitne. Pjesma je poput novog bivanja, zabilježenog u kolektivnoj svijesti ljudi, koje nam ukazuje na neprolaznost pojedinih stanja koje su ljudi od početka svoje evolucije osjećali i dalje će ga osjećati; dok vrsta bude postojanja. To bivanje je toliko uzvišeno i produhovljeno, da postaje i ostaje kulturno dobro jezika kao komunikacije između jedinki. Umjetnost je poput kotla ispunjenog vrućom kovinom u kojem se svake međuljudske razlike istope. Obje pjesme su napisane zbog sreće ili jada, ali su napisane kao najiskrenije priznanje poetese ili poete prema vlastitom biću ili savjesti u tom trenutku. Diferencirati takvu granu ljudskog djelovanja na spolove je, ne samo banalno, nego i traženje razlika tamo gdje ne treba.

„Ljubav nije vještina. To je pitanje dara kao i poezija. Ljubav ljudi loču, nažalost, a ljubav nije pivo, ljubav je nadahnuće.“ – Miroslav Krleža.

PROSTOR SUVREMENOG HRVATSKOG ŽENSKOG PJESNIŠTVA

Pjesništvo i žene, žensko pismo, odrednice pisanja u ovisnosti o spolu? Ima li smisla i je li neizbježno govoriti o navedenom kroz prizmu ženstvenosti pera? Razmatranje hrvatskoga suvremenog pjesništva gledano kroz istu tu prizmu nužno dovodi do spoznaje o velikom broju nježnijega spola među autorima. Ogleda li se i (ako da) na koji način navedena činjenica na promatrani književni rod?

Dora Pfanova, Vesna Parun, Adriana Škunca, Sonja Manojlović, Gordana Benić, Anka Žagar i još mnogo mladih pjesnikinja upisuju se u listu vrhunskih autorica suvremenog pjesničkog stvaralaštva i kvalitetom rada nimalo ne zaostaju za svojim muškim kolegama. Tematski nešto „mekanije“, žene će redom ženstvenost upisati u jezični izraz, ne samo na tematskom nego i na stilskom planu. Pjesnička emocija možda je i najbolji poligon „ženskim“ temama, intime koja se profinjeno giba često glazbenim izrazom čuvstava ženskoga subjekta, nježnoj snazi koja krhki senzibilitet svakodnevice ženstvenosti, stvarajući tako dubinu onkraj sveprisutnoga pjesničkog stvarnosnog realizma. Bilo da se radi o pjesmama u prozi ili profinjeno stihovanim recima, izbjegavajući pri tom, dakako, stereotipni banalizam chicklit-seks&grad tematike koju, nažalost nerijetko, suvremeno žensko stvaralaštvo evocira i s kojom se povezuje, tematiziranju nježnosti kretanja prostorom pjesme, tom bivanju u harmoničnoj gibljivosti jezika možda najbolje može odgovoriti upravo stvaralaštvo žena. Predrasuda, diskriminacija, nonšalantna teza? Nipošto, tek otvoreno i objektivno iščitavanje točke razlike neminovno stvorene od spola koji je predugo bio isuviše tih u svojim nastojanjima

ili, kako bi to rekla Pfanova, „ogledalo si i ogledalo ostani, to je tvoja zadaća“.

U prostoru suvremenog ženskog pjesništva stilski se, motivski i tematski razaznaje raznolikost, ali i određeno „slušanje“ među autoricama. Njihovo je pismo opipljivo i neuhvatljivo, konkretno i fluidno u isto vrijeme, poput prostora ograničenog riječju koja je svojom emocijom dubinska i samim time neomeđena, neovisno o tome je li pretočena u kakvu lirsku proznu sličicu ili je pisana za liriku konvencionalnim stihom. Rečenice razaraju interpunkcijska načela i time nude tekstovima da dišu, zaboravljaju oštre rezove kojima ih inače balansiraju točke, zarezi i ostali znakovi te time tekst postaje svijet zarobljen u sebe samog, svoju unutarnju logiku i nepisana pravila. Zauvijek aktualna, nepresušna, prisutna i opisivana tema ljubavi u tekstovima navedenih autorica motivski se oblikuje tijelom, prirodom, glazbom, danima, fotografijom, osobnom poviješću, riječju, čovjekom, a ponajviše stanjima praznine ili usamljenosti koja su u svijesti obuhvaćena trenutkom, ali onim koji se proživi kao sat, dan, tjedan ili godina jer silina njihova intenziteta biva pretočena u trajanje lišeno prošlosti ili budućnosti. Vrlo česta sinestezijska osnovica u kojoj se osjetila međusobno isprepleću pronalazi se kao jedna od elementarnih stilskih odredbi, među kojima se razaznaju usporedne ili metaforičke silnice koje vrše dezintegraciju stvarnosti na fraktale, osjećaje zarobljene u želji ili htijenju One koja govori ili piše. Tekstove odlikuje nepredvidljivost, prešutno povezivanje i preskakivanje unutar podsvijesti kojoj se ne zna slijed, oni su rob nekonzistentnosti proživljenog, a ne stilske ili estetske dotjeranosti.

Pjesme jesu tekstualne, ali svojom motivskom homogenošću visoko vizualne, slikovite. Poistovjećivanje subjektova stanja s onim što se percipira osjetilom vida, izoštrena osjetilnost sluha kojim se zvuk doživljava u jačoj frekvenciji nego što ona to uistinu jest, dodir kojim se tijelo upoznaje s Drugim ili predmetima fokusirani su do apstrakcije, detalja koji svojim malim područjem postaje prostor beskonačnog

istraživanja. Izgubljenost i neznanje subjekta, njegovo odnosno njezino balansiranje unutar vlastite mašte, igre, djetinjstva kojima se vraća u sreću, mir i sigurnost postaju temelj imperativnog zahtjeva koji nije ništa drugo nego vapaj za onim što se nije pronašlo ili se pronašlo i izgubilo. Riječi su lišene realizma, objektivnosti, one su dokaz svijesti koja obija biti svjesna i kao takvo postaju pismo kojim se može i plivati i ploviti u svakom mogućem spoznajnom smislu.

PUN MI JE K KULTURE

Ide mi na K kultura!

Dobar dan poštovani štioče!

Kulturno je pozdraviti uvaženog štioca, pogotovo zbog toga što će se ovaj blok baviti kulturom! Naš je grad prepun kulture i kulturnjaka! Na svakome uglu neka kultura vreba, *mračnjaci* (momci i djevojke u tamnom ruhu), *limenjaci* (ljubitelji veselije glazbe, narodu okrenuti), *uzdignutci* (graciozni klasičnjaci), *naftalinci* (retro ptice), *crvenotepihači* (oni što prate modu), *sporteri* (prijevod: dolazi od riječi šport, valjda je jasnije), a ako vas pak više zanima najsuvremenije blještavilo i kričavilo, možete se priljučiti *urbanoj čeljadi*, ili pak *ljudima na mjestu*, ukoliko vas baš - baš ništa od ovoga ne zanima, možete jednostavno biti pripadnik *hrvatske kulture*, ili pak *europske*. Sve u svemu postoji kultura svega i svačega. Kulturu zaodjevamo i kulturu njegujemo, donosimo i odnosimo. Kulturu također svlačimo i razvlačimo, ali i žvačemo. Kulturu preživamo, rastačemo i preskačemo! Kulturu listamo i kulturom blistamo! Prelistajte ovaj blok i razmotrite glavne probleme koje zamjećuju manekeni ovih stranica. Jesmo li kulturni? Što kažu f i n na k? A što tek ž? Hmmm...

Svako dobro dragi kulturnjaci!

Bilježim se sa štovanjem!

livija reškovac

promišljanje kulture kroz f. i n.

Povedete li razgovor s nekime od svoje okoline o kulturi, prvo što će im pasti na pamet jesu maniri neke osobe, zatim usmjerenost prema umjetnosti ili obrazovanju, dok će se rijetki sjetiti naučene definicije kako su to civilizacijski stečene tekovine nekog naroda.

Freud tumači kulturu kao proces sakupljanja individua u obitelj, obitelji u zajednicu, zajednice u narode i njih u veliku cjelinu - čovječanstvo. Kroz taj proces neminovno se ograničava sloboda i sreća pojedinca kako bi se postiglo to isto zajednice. Kako je jedan od osnovnih ljudskih instinkata agresija jednog protiv drugoga, u razvojnem procesu kulture, tj. zbijanja u cjelinu, protutežnja tom nagonu jest ljubav, prvo među spolovima, a zatim među članovima manjih i većih zajednica. Budući da su oba ta nagona, nagon za životom (eros) i nagon za smrću i razaranjem (tanathos) isti i jednakovrijedni, kultura je u biti neprestana borba stvaranja i razaranja među ljudima. Što je stupanj kulture veći, veći i nagon za životom, a što je manji, nagon za razaranjem je veći.

Protumačivši kulturu i kroz svoju teoriju psihoanalize, Freud tumači instancu Nad-ja pojedinca kao sličnu instanci Nad-ja kulture koja kroz razne institucije (sudstvo, škola, zakoni) predstavlja autoritet i savjest ljudima te na taj način ograničava i kažnjava nagon razaranja i agresije. Njezina kazna počinje osjećajem krivice koji kroz moral i religiju djeluju na pojedinca, bez obzira bilo djelo učinjeno ili ne, a izvršava se pravim kažnjavanjem sukladno učinjenom (zlo)djelu. U svemu tome očito je kako je pojedinac žrtvovan cjelini i da je zbog ograničavanja mogućeg razaranja osjećaj sveopće krivice zamijenio pojedinačan osjećaj sreće. Ipak, Freud (gledajući povijesno) u većini dosadašnjih namet-

nutih pravila zajednice vidi neproduktivno ograničavanje čovječanstva i smatra da su oni pojedinci koji krše pravila u puno boljem položaju od onih koji ih slijepo slijede.

Iako se kod Freuda ne mogu vidjeti razlike, kao što se i u današnjem svakodnevnom govoru gotovo smatra pod isto, Nietzsche je uvidio ponor antagonizma između kulture i civilizacije. Za njega je civilizacija samo pripitomljavanje životinje „čovjek“ i ono što to sa sobom donosi (razvoj oruđa, prilagođavanje izvanjskog svijeta sebi i nadvladavanje istog, razvoj moralnih zakona pomoću kojih se ograničavaju pojedinci...). Kultura je za njega nešto drugo, najviši vrhunci kulture uvijek su bili momenti najveće moralne korupcije, a najveći momenti civilizacije nepravda prema najuzvišenijim i najodvažnijim duhovima. Dok se čovječanstvo borilo izmisliti sredstva za puko preživljavanje, nije bilo mjesta za vrhunska kulturna dostignuća. Kada je za to došla hora, civilizacija i njeni zakoni morali su pokleknuti pred „nemoralnim“ procvatom kulture. Ona je mogla nastati samo u posvemašnjoj slobodi i bezobzirnosti prema izvanjskim pravilima. Nužno je ovdje napomenuti kako, po Nietzscheu, civilizacijska sredstva nužno dovode do dekadencije.

Promotrimo sada stanje kulture i civilizacije suvremenog čovječanstva. Mislim kako bi se mnogi složili sa mnom da je civilizacija na svom zavidno visoko stupnju. Oruđa su nam toliko usavršena da smo gotovo postali poluroboti, izvanjski svijet toliko smo prilagodili sebi da gotovo možemo mijenjati i tijek prirodnih procesa, kulturna instanca Nad-ja toliko je ojačala da svaki pojedinac može biti savršeno kontroliran u svakom trenutku. Cijelo čovječanstvo teži tome da bude jedno kroz razne nacionalne i gospodarske unije, cijeli svijet je globalno selo.

No što je s kulturom? Kada je zadnji put neki osebujan genij zavratio mozak cijelome čovječanstvu? Kada nas je zadnji put netko bez ostatka ostavio bez daha (a da je još živ)? Ako ćemo biti brutalno iskreni,

živimo u dekadentnom dobu u kojem su nam puna usta kulture, a serviraju nam poluloše manifestacije na kojima se guraju poluloši posjetitelji i stručnjaci, s krivim polulošim nazorima o svemu tome, ali ipak – u strogo kontroliranim uvjetima.

Da parafraziram Freuda: utočište od bolesnog pojedinca je okolina, ali utočište od bolesne okoline ne postoji. Ako je vjerovati Nietzscheu, ova dekadencija civilizacije mora stvoriti plodno tlo za novi vrhunac odvažnog duha. Kulture.

Površinsko ustrojstvo kulture

Gospodine, jeste li kulturni? Jesam. Gospođo, jeste li kulturni? Jesam. Djevojko, jeste li kulturni? Naravno da jesam. Kakvo je to pitanje?! Mladiću, a Vi? Da, da, jesam. A vi djeco? Daaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaa!

SCENA BROJ 1

Studentica sjedi u učionici. Predavanje počinje za dvadeset minuta. Jede pizzu, pije jogurt i čita članak. Studentica se zasiti i ostavi pola pize i pola ispijenog jogurta ispod klupe. Prođe predavanje, studentica ode. Dolaze drugi studenti.

U drugoj učionici student guli mandarinu. Kore stavlja ispod klupe. Kolega do njega jede sendvič i pije sok. Otpatke ostavlja ispod klupe. Kolegica u pretposljednjoj klupi sjedi do prozora. Pije kavu (ili kakao). Plastičnu čašu ostavlja iza zastora. Ili u hodniku na prozoru. Nebitno je ako se netko nasloni i prolije kavu na pod i zapralja odjeću. Čistačica će počistiti, a perilica će oprati.

Kantina. Skupina studenta/studentica sjedi i doručkuje (ili ruča). Imaju sat vremena do sljedećeg predavanja. Da ubiju dosadu, sjede i pričaju. Jedu. I piju. Prođe pola sata, oni ustaju. Odlaze. Ostatke ostavljaju na stolu, a do koša jedan i pol korak. Nebitno. Oni nisu plaćeni da bacaju smeće u koš. Za to je netko drugi zadužen.

Hodnik. Studentica jede sladoled. Koš je pored nje. Bezosjećajno zgužva papir i ostavi ga prozoru. Možda ima problema s vidom i ne raspoznaje boje ili nikad u životu nije vidjela koš za smeće. Pod hitno treba uvesti predavanje o koševima za smeće! Objasniti koju funkciju imaju, kako izgledaju, u kojim sve oblicima dolaze, zašto su crne boje, a ne recimo žute ili boje japanske trešnje, itd.

Prije nego što se uđe u čitaonicu (bilo za tihi, bilo za skupni rad) na vratima je nalijepljen papir na kojem piše: *Zabranjeno unošenje hrane i pića u čitaonicu* (možda sam pogriješila koju riječ, no znate o čemu je riječ). Studentica ulazi u knjižnicu, noseći piće i jelo. Ulazi u čitaonicu za skupni rad gdje sjede ostale kolegice, raskomoti se, sjedne na stolicu, izuje tenisice, ispruži noge na drugu stolicu i uživa u studentskim danima učeći za kolokvij ili pripremajući seminar. Novi prijedlog za knjižnicu: postaviti televizor, naslonjače i ostalu potrepštinu kako bi se student osjećao kod kuće. A što se tiče upozorenja, napisati na razumljivom jeziku jer hrvatski očito se ne razumije.

Zaključak: Kulturno je bacati smeće u koš. Toga su svjesni svi obrazovani mladići i djevojke. I oni se toga pridržavaju. Oni to čine. Kao što smo uočili iz prethodnih primjera.

SCENA BROJ 2

Održava se znanstveni skup. Ili nešto tomu slično. Na početku predstavnik pozdravlja goste i moli ih da isključe mobitele. Slijede pozdravni govori, glazbeni program (ovisi o manifestaciji) zatim ono najbitnije: izlaganje. Tijekom izlaganja začuje se zvuk. Nekome je stigla poruka. Prođe pet minuta. Nekome počne zvoniti mobitel. Prođe deset minuta. Zvuk poruke. Prođe petnaest minuta. Melodija dolaznog poziva. I tako u nedogled. Prijedlog za buduće znanstvene skupove (ili nešto tomu slično): nakon što se upozori da se ugase mobiteli, treba pokazati kako se to čini jer neki to očito ne znaju. Jasna im je teorija, ali praksa još ne.

Kazališna predstava. Publika ulazi i traže sjedala. Čekaju predstavu. Sve se mračí i predstava počinje. Traje. I čuje se zvonjenje mobitela.

Više puta. To je sastavni dio svakog gledanja predstave. Tomu se ne treba čuditi.

Osječko ljeto (ne)kulture. Noć muzeja. Noć kazališta. Dani kazališta. Besplatno pohađanje kulturnih događanja. Slobodan ulaz više-manje. Gužva je neizostavan element takvih događanja. Ljudi se guraju kako bi došli do najboljeg mjesta, kako ne bi stajali. Gaze druge. Geslo svih koji pohađaju takve manifestacije je *samo najjači preživljavaju*. U ovom slučaju najsnalažljiviji. Podatak da mnogi od njih tijekom ostalih (otprilike) 335 dana zanemaruju kazalište, muzej i kino te je posjećenost poražavajuća je zanemariva. Recesija je. Nema se čime platiti. Kad se besplatno nudi, tada se kulturno uzdiže. Ima bitnijih stvari na koje se treba novac trošiti, a mjesečno izdvojiti na jedno kulturno pohađanje je previše. Nemoguće. Ili otići na besplatno slušanje čitanja poezije. Za takvo što nema se vremena. Vrijeme je novac i obveza je mnogo. Ne stigne se.

Predavanje. Profesorica izlaže gradivo. Studentice pričaju istovremeno kad i profesorica. Ne tiho, već poluglasno. Nakon njih skupi se još poluglasnih glasova te se istovremeno miješaju s onime što profesorica priča. Barem iz pristojnosti i pokazivanja poštovanja trebalo bi se šutjeti 88 minuta, ali to je nemoguća misija. Previše zahtijevam.

Zaključak: Poštujem svoje kolege i kako to poštovanje ne bi ostalo samo na riječima, iskazat ću ga djelima. Nije važno ako jednom godišnje odem u kazalište. Još uvijek se kulturno uzdižem i svjestan sam svoje kulture i kulture oko sebe.

SCENA BROJ 3 (posljednja)

Tramvaj se zaustavi na stanici i otvori vrata. Starija gospođa koja ima pomoćna pomagala ubrza svoje noge i pohitri prema vratima tramvaj-a gurajući se između ostale sugrađane samo kako bi sjela na mjesto.

Ražalosti se kada vidi da nema mjesta, no ugleda mladog srednjoškolca kako sjedi i sluša glazbu. Dođe do njega i stoji deset minuta misleći kako će se on sam dići i pristupiti njoj mjesto. Ništa se ne dogodi. Mladić nastavi dalje *vrtjeti svoj film*. Starija gospođa odluči krenuti u akciju. Dodirne mu rame, srednjoškolac miče slušalicu, starija gospođa zamoli srednjoškolca da joj ustupi mjesto, a on je samo pogleda, nastavi slušati glazbu i uživa u vožnji. Čuva kosti za potrebnije godine.

Zaključak: Tuđa svijest o kulturi je slađa i zanimljivija, nego vlastita.

Gospodine, jeste li kulturni? Jesam. Gospođo, jeste li kulturni? Jesam. Djevojko, jeste li kulturni? Naravno da jesam. Kakvo je to pitanje?! Mladiću, a Vi? Da, da, jesam. A vi djeco? Daaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaa!

Što drugo reći, napisati nego da svi koji me/nas okružuju su kulturni i imaju svijest o njoj. Nakon što sam predočila primjere možemo zaključiti da nitko nema problema s ponašanjem ili poznavanje bontona. Štoviše, čitatelji će se možda zgražati nad ovime i pitati se postoji li takvo ponašanje i pokušati sebe opravdati, tj. prozvati se kulturnim kako ne bi netko pomislio suprotno. Možda će se neki i prepoznati (svaka stvarnost je slučajna), no kako god bilo, kultura je dio čovjeka, naroda, zemlje. Koliko kulture prikažemo drugima, time će nas više cijeniti i poštovati. Ukoliko u sitnicama, u najobičnijim stvarima zanemarujemo kulturu, zanemarujemo pristojno i razumno ophođenje u svakodnevnim situacijama, otkud njoj i prigovarati nismo svjesni svoji sliku dajemo djeci ne rađaju nekulturoproduciraju u odraslima, u okruženi i stope se odgajati. Prvo sebe tat neće izostati.

nam pravo pričati o drugima, ako sami postupaka? Kakvu i mladima? Oni se turni, oni uzimaju, kulturu koju vide društvu kojim su u cjelinu. Počnimo zatim druge. Rezul-

Kult - ura, psić i moralne dileme jedne teme

Kultura, jedna od stepenica koja dijeli čovjeka od majmuna. Kultura je kriterij za razumijevanje i vrednovanje ljudske djelatnosti, kako bi rekla enciklopedija. Odnosno, u hrvatskom prijevodu, kultura dolazi od riječi *kult* i *ura*, dakle, to je skup radnji i postupaka koje imaju određeno simboličko značenje, ali u predviđenoj uri. Vjerojatno zadnja definicija ima najveći odjek u suvremenom društvu. Još kada bismo dodali da je dotična ura zlačana sa cirkonima, eto nam kulture sa stilom! Mnogi su Hrvati naklonjeni upravo toj definiciji, pa tako šetajući gradom nailazimo na blještave, ukrašene i *kulturne* građane.

Danas je izgled od gotovo egzistencijalne važnost za pojedine ljude. Međutim, kultura i stil nisu jednaki pojmovi, ali u razgovornome jeziku

to su sinonimi. Naravno da je stil kultura oblačenja, govorenja ili ponašanja neke grupe ljudi, ali pomisao na to da svaka lijepo počešljana gospođica mora biti kulturna, nije točna. Stil je života jedan od najvećih činitelja koji odvaja cirkonima od prosječnog suvremenog stanovnika urbanog dijela Zemlje. Kromanjonac bi se dugo češkao po glavi kada bi vidio gospođicu današnjice u šarenom kaputiću i šik čizmicama kako šeće pudlicu

koja je jednako tako odjevena. Dotični jednostavno ne bi bio u modnom trendu, ali i u njegovo su doba ljudi šetali pse, no šetali su ih samo lovci pri lovu na divlje životinje i to bez povodca. Psi su već oko 12 000 godina vjerni čovjekovi prijatelji u životu, a antičke legende govore da je pas bio prijatelj i u smrti, tako je čak i slavni bog podzemlja, Had, imao svoga jednako takvoga, oštrog, troglavoga psa, Kerbera. O ljubavi psa i čovjeka svjedoče i neke slike na spiljama, ali i u novijoj povijesti svjedoče portreti slavnih vojskovođa i velikana. Ukoliko je na portretu prikazan čovjek sa psom, povjesničari umjetnosti direktno povezuju dotičnoga čovjeka s lovom.

Dakle, pas je i u novijoj povijesti simbol lova. No, ako je na portretu lik žene s malim psom, tada je riječ o vjernoj ženi, dobroj domaćici i majci. Možda zbog toga na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće nalazimo činjenicu da je Josip II., sin velike majke Marije Terezije, na

svome dvoru zabranio nošenje malih psića u naručju zbog prljavštine i tako pokušao stati na rep tom živom šik detalju. Međutim, njegove reforme nisu bile dugoga vijeka, te danas u našem gradu susrećemo jako puno *dobrih lovaca* i još boljih *domaćica* s povodcima za svoje ljubimce.

Ovaj je grad prepun ljubitelja životinja, no kada se to ne bi toliko reklamiralo i nametalo i postalo gotovo osječki brend, vjerojatno se nitko ne bi pitao treba li zbrinuti jadnu kujicu lotalicu koja danima gladuje u centru. Nažalost, sve se više čini da je ta akcija mnogima postala paravan nježnosti i ljudskog suosjećanja iskazan nevjerojatnom povezanošću između ruke i povodca. U sve se to, kao i uvijek, uključi novčanik, pa prolazeći ulicom nalijetate na psiće odjevene po prvoj modi, kujice s kikicama i pse s naočalama. Vlasnici se poistovjećuju sa svojim ljubimcima, niječu njihove nagone, ili ih jednostavno oslobađaju nagona, a

ljubimci postaju samo hobi i zabava. Na svakom ćete uglu vidjeti neku skupu pasminu njegovanih noktiju, a, u najgorem slučaju, ukoliko dotična pasmina izađe iz mode, pas izađe, odnosno, bude izbačen na ulicu. Kultura voljenja toga prijateljskoga bića, u nekim slučajevima postaje tek stil i reklama. Lijepo i moderno nadilazi bonton i higijenu, koji više nisu u prvomu planu. Fotografski je objektiv ušao u živote, a ono što ne ulazi u vizualni kadar, biva zaboravljeno i zanemareno.

Pas je prijatelj u životu, pomagač u poslu i simbol na portretu. Danas ljudi sve više mare za to kako će izgledati njihov portret. Vizualna je odrednica zauzela svoje mjesto na tronu kvalitete, a mjerilo kvalitete postala je kvantiteta. Ponekada se čini da je blic fotoaparata izazvao sljepilo u društvu. Iskrene namjere i skrb o nemoćnijim bićima sve više postaju tek tema za dobar blic.

Nasilje kao kultura/Kultura kao nasilje (???)

Kultura – (lat. colere = nastanjivati, uzgajati, štovati) cjelokupno društveno naslijeđe neke grupe ljudi, tj. naučeni obrasci mišljenja, osjećanja i djelovanja neke grupe, zajednice ili društva, kao i izrazi tih obrazaca u materijalnim objektima (tekst citiran s Wikipedija.hr)

Priznajte, svaki dan u nekom intervjuu, talk-showu, novinskom članku ili plakatu upada u oči riječ kultura. Osobito u Republici Hrvatskoj. Kultura kao nešto prekrasno, kao nešto vječito zanemareno i nikad dovoljno poznato hrvatskom narodu. Pa kako će naš narod bez poznavanja svoje kulture? Ono što je već bezbroj puta kroz povijest dokazano jest – što se češće i neoprezno neki specifični termin koristi, njegova izvorna namjena i shvaćanje postaje disperzivna i nejasna, a ponegdje sklona i zlouporabi. Takva je situacija i s terminom kultura, osobito u lokalnom kontekstu RH. Ovaj osvrt ne teži dokazati tezu kako kultura uopće ne postoji, niti da sve što se naziva kulturom treba srušiti jer to ne valja – već pokušati ukazati na drukčije interpretativno shvaćanje termina kultura i dokazati kako ni a priori «dobru» i «pozitivnu» (kako je često shvaćena!) riječ poput kulture - osobito u kontekstu malene nacije - nikada ne smijemo prihvaćati nekritički i bez naknadne refleksije. Mnogi su kvalitetni autori unazad nekoliko stoljeća obradili temu «kulture» i ljudskog odnosa prema njoj. Među njima su (od nešto starijih) slavni psihoanalitičar Sigmund Freud, a od nešto suvremenijih, slovenski filozof Slavoj Žižek. Kao referenca u ovom će radu povremeno biti upotrijebljena njegova knjiga *O nasilju* (Naklada Ljevak, 2008.).

Posljednjih godina (osobito u kontekstu političkog diskurza Europske Unije) mnogo se govori o multikulturalizmu, o svim njegovim prednostima, ali i manama koje su izašle na vidjelo u brojnim zemljama upravo u posljednjih nekoliko godina. Primjerice Njemačka, u kojoj je prisutan velik broj getoiziranih Turaka koji služe kao radna snaga na većinom loše plaćenim poslovima, ili Francuska, koja također ima velik broj getoizirane crne populacije (direktna posljedica kolonijalističke ekspanzije i politike Francuske prošlih stoljeća). Multikulturalizam kao pojam nije ništa pretjerano novo, svjetonazor multikulturalizma nastao je neposredno poslije Drugog svjetskog rata promjenom tadašnjeg antropološkog gledišta koje razdvaja materijalnu i simboličku kulturu. Takvo gledište također je uključivalo promatranje neke kulture isključivo sa stajališta upravo te kulture koja se proučava – što je dovelo do tzv. kulturnog relativizma. Činjenica jest da takvo gledište ne pita ima li nekakav kulturni fenomen moralnog sadržaja ili ne, već samo kakvu ulogu igra u životu tog društva. Njemačka je, primjerice, u 2011. godini gotovo potpuno odbacila politiku multikulturalizma nakon desetljeća inzistiranja na takvoj politici. Politika i ideologija multikulturalizma (koja također nije ništa «dobro po sebi», bez obzira koliko liberalno i blagoglagoljivo zvučala) može biti shvaćena kao problem na europskoj, ali i svjetskoj razini – činjenica jest kako smo posljednjih godina bili svjedocima nekolicine nasilnih provala uzrokovanih upravo kulturnim razlikama i nerazumijevanjem, a uslijed velikog «multikulturalizma». Filozof Žižek u svojoj knjizi *O nasilju* tematizira zbivanja u jesen 2005. godine, kada su agresivne demonstracije u arapskim zemljama prijetile prerastanjem u doslovan sukob civilizacija, a povodom sukoba bile su karikature proroka Muhameda objavljene u *Jyllands-Postenu* - malim niskotiražnim danskim novinama. Uznemirujuća je i pomalo «banalna» činjenica – navodi Žižek – da većina prosvjednika uvrijeđenih karikaturama navedene crteže uopće nisu ni vidjeli. Naime, zaključak je da muslimani nisu reagirali na same karikature njihovog svetog proroka i religiozne figure iz Kur'ana, već na složenu figuru ili sliku Zapada koju

su shvaćali kao stav koji je u podlozi tih novinskih karikatura. Ukratko, tim nesretnim karikaturama prikačilo se sve što je u radikalnom muslimanskom svjetonazoru predstavljeno kao trulež Zapada – zapadnjački imperijalizam, bezbožni materijalizam, hedonizam, itd. Osobito zanimljiv stav o problemu povezanosti kulture i potencijalnog terorizma iznijeli su autori humoristične serije *South Park* u dvostrukoj epizodi «Cartoon Wars» (ep. 103/104) – u kojoj maleni Kyle jasno naglašava svoj stav

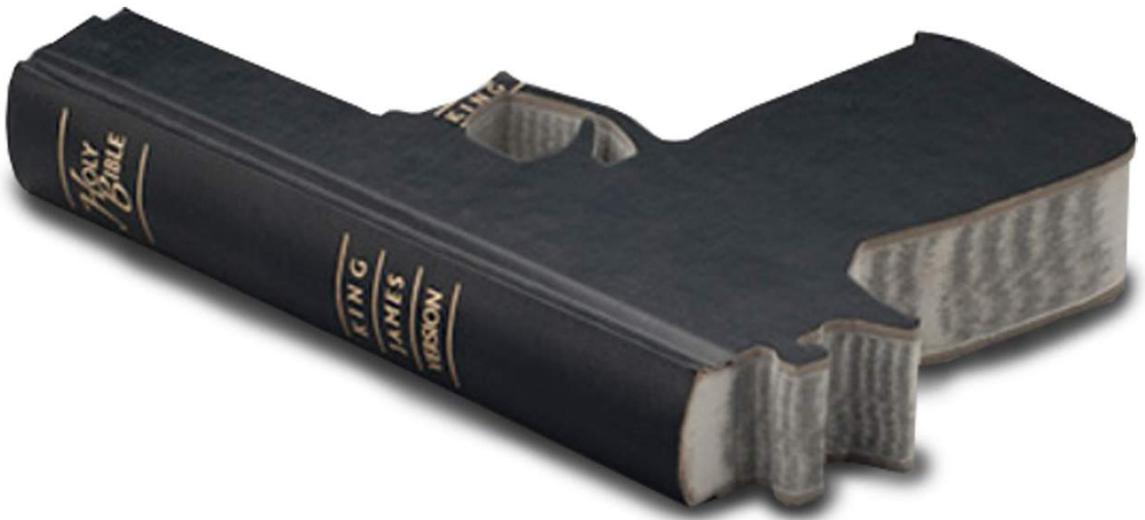

na kraju epizode jednom izvršnom producentu – «Ili je sve dopušteno da bude izvrgnuto smijehu i satiri, ili apsolutno ništa nije.» Ironično, treba spomenuti i kontroverziju oko 200. epizode u kojoj je studio Comedy Central zbog prijetnji islamskih ekstremista glasovno cenzurirao

dijelove epizode gdje se spominje prorok Muhamed. Autori serije Matt Stone i Trey Parker izjasnili su se kako je studio to učinio potpuno samovoljno, bez njihova pristanka, čime su bili izuzetno razočarani. Također, Žižek kao bitan događaj spominje i nered u predgrađima Pariza 2005., koje klasificira kao nasilnu pobunu bez programatskog ili ideološkog sadržaja – činjenica je da izgređnici (redom mladi crnci i pripadnici drugih deprivilegiranih manjina) kroz nasilje nisu tražili apsolutno ništa, osim da ih notorno francusko buržoazijsko društvo i politika *vidi, zamijeti i uzme u obzir*.

Žižek i Freud svakako se slažu u jednom – nije rat među kulturama nasilan, već je postojanje same kulture na određeni način nasilno. Kao

proizvoljan primjer možemo uzeti neke narodne, etničke ili vjerske običaje kroz povijest – primjerice, tradicionalno batinanje i linč crnaca u državama američkog Juga, odstranjivanje klitorisa u radikalnih muslimana i kršćana ili primjerice – bolno deformirajuće vezivanje stopala ženskoj djeci u Kini radi dobivanja estetskog ideala malih stopala (uglavnom se više ne prakticira). Koliko god bili dobro upoznati s pravima čovjeka i instinktivno, emocionalno ili moralno zgroženi kada čujemo za takvo što, prije nego što takav čin osudimo kao fundamentalnu povredu ljudskih prava (što nesumnjivo jest), treba biti svjestan kako su svi ti običaji dijelovi jedne *kulture*. Kultura sama po sebi ne predstavlja ništa dobro, niti nešto loše, već samo nešto sekularno i partikularno, što usvoji određeni broj ljudi. Osobito je opasno uzdizati kulturni partikularitet na razinu općega, jer to neizbježno dovodi do agresije što je gorka povijesna pouka. Kultura je nešto što može biti izuzetno dobro, ali nikada ne treba biti shvaćeno nekritički i s opasnim zanosom kako je naša kultura najbolja, najplemenitija i najviše zanemarena. Ukoliko neki dio kulture vodi u šovinizam, nasilje ili diskriminaciju, taj dio kulture treba biti ostavljen, napušten i nadiđen.

AGREGAT [POBUNA]

agregat [pobuna] - urednički uvodnik

Što? Čemu? Zašto? [pobuna] 2011. nisu bila akademski prisutna pitanja kod nas u Osijeku, prividu grada, na Filozofskom fakultetu, institucionalnom prividu obrazovanja, u Hrvatskoj, paradržavnom prividu suvereniteta naroda kao demosa. Zato nisu mogla biti niti pitanja koja ćemo tematizirati u ovom prividu bloka.

Sva prividnost prividnog svijeta u kojem prividno živimo (misleći da smo živi time što zadovoljavamo sebične fiziološke potrebe) je u nemogućnosti da se Mnogo nadiđe u jednoti kao politici, kao znanosti ili kao kulturi.

S obzirom da razasutost dominira tzv. društvenom zbiljom, ona uspostavlja i ovaj tzv. blok. U njemu se nalaze jedan prikaz i četiri eseja. Jedna nit koja se kroz svih pet tekstova provlači je težnja ka otvaranju tema za koje pojedini autori bjelodano smatraju da ih je bitno danas misliti.

Zadaća urednika nije bila više od skupiti materijal i složiti ga redom kojim sam misli da je blok uputno čitati kako bi se Mnogo uzdiglo ka Jednome.

Također, smatram da je važno napomenuti da ovaj blok Alephu donosi dvoje novih autora, od čega jednog mladog studenta filozofije Hrvoja Potlimbrzovića i jednu prekograničnu suradnju s Čačankom Jelenom Nidžović, te izraziti nadu da će se otvaranje svijetu i za svijet zbivati i ubuduće.

Redom kojim su tekstovi složeni: Luka Pejić pred čitatelja predstavlja knjigu Ericha Fromma "Strah od slobode", izdanu davne 1942. i prikazuje njene tada i danas bitne teme. Jelena Nidžović pod svjetlom Adornove zapitanosti nad mogućnosti pisanja nakon Auschwitza analizira

ulogu nasilja u oblikovanju identiteta na primjeru zbirke pripovjedaka Aleksandra Tišme “Škola bezbožništva”. Martina Podboj, želeći analizirati i usporediti motiv pobune u kakotopijskim romanima Anthonyja Burgessa i Georgea Orwella, otvara prostor za tumačenje tzv. distopijske književnosti kroz prizmu straha. Luka Matić tumači instaliranje videonadzora na spomenik Crvenom Fići pišući o igri i kultu ratne pobjede. Blok zaključuje esej Hrvoja Potlimbrzovića koji se zapitao nad letargijom većine studenata i nečujnosti kritične nekolicine.

Napomena lektorice

Smatram kako je danas u hrvatskom jezikoslovlju dominirajući stav o lekturi hiperpuristički, što je vrlo negativno, jer ograničava autore u izražavanju te s ciljem istjerivanja nepoželjnih oblika masakrira njihove tekstove. Stoga su moje intervencije u tekstove prvenstveno bile korektorske naravi; ispravljanje *tipfelera*, interpunkcije, pokoje gramatičke pogreške i slično. Kada mi je u ruke došao tekst na srpskom jeziku razmišljala sam kako postupiti, s obzirom da bih, ako doslijedno činim njegovu lekturu, morala promijeniti gotovo svaku riječ jer nisu točne ili prihvatljive niti prema jednom hrvatskom pravopisu. Međutim, smatram da svatko može savršeno razumijeti taj tekst te da bi ispravljanje refleksa jata ili određenih glagolskih sufikasa svojstvenih srpskome standardu bilo apsurdno i kranje smiješno. Danas neki govore o potrebi prevođenja sa srpskog na hrvatski jezik, međutim, evo, meni prevoditelj nije bio potreban, iako nikada nisam studirala srbistiku ili učila srpski jezik. Stoga mislim da bi bilo licemjerno činiti nepotrebne intervencije u tekstu, osim onih korektorske naravi, u koje ubrajam interpunkciju i grafičko oblikovanje teksta. Čitatelju želim da uživa u bogatsvu jezika i stilova u ovom bloku.

Martina Podboj, mag. edu. croat et mag. phil. ang.

Luka Pejić

ERICH FROMM I STRAH OD SLOBODE

Godine 1942., kada je Drugi svjetski rat već zapalio dobar dio svijeta, u Londonu je izdana zanimljiva knjižica frankfurškog psihologa i filozofa Ericha Fromma (1900. - 1980.) pod naslovom *The Fear of Freedom* (Strah od slobode), u kojoj autor na dvjestotinjak stranica nastoji objasniti ljudsku ambivalentnost prema slobodi i gotovo neobjašnjivu tendenciju da s vremena na vrijeme potrčimo u zagrljaj autoritarnim tiranima jer vjerujemo da će nam oni pružiti sigurnost i društveni red.

Čitatelje s lakoćom prožima jeza kada Fromm piše o Hitleru i nacizmu čiji se kraj, barem u vrijeme nastanka ovog djela, nije nazirao, već je predstavljao ondašnju realnost. Potaknut uzletom potonjeg totalitarnog fenomena, koji je pronašao plodno tlo u zemlji čija je kultura dala imena kao što su Hegel, Goethe i Bach, Fromm otvoreno i jasno postavlja pitanje: bojimo li se slobode? Pritom on razlikuje *negativnu* i *pozitivnu slobodu*, nešto o čemu se i prije njega pisalo; prvi tip odnosi na zaštitu od drugih, tj. slobodu od ograničavajućih vanjskih čimbenika poput društvenih institucija i različitih konvencija, dok druga vrsta slobode predstavlja mogućnost odabira i (kreativnu) participaciju u određenim aktivnostima pri čemu su sudionici bez ikakve prisile vođeni prije svega svojom slobodnom voljom. Dok je prvi koncept negativan zbog svog poricanja određenih struktura ili prihvaćenih uzoraka razmišljanja i djelovanja, drugi je afirmativan, budući da teži stvaralačkom pristupu i aktualizaciji individue. Pišući koncizno i jasno, Fromm razmatra međudnos konformizma i buntovništva, prihvaćanja *statusa quo* i pobune.

OD RAJA DO AUSCHWITZA

Referirajući se na biblijske tekstove, Fromm spominje izgon Adama i Eve iz Rajskog vrta što drži značajnim civilizacijskim zapisom (ili psihološkom slikom, kako bi Jung rekao) o počinjenju prvog grijeha zbog kojeg smo postali slobodni, ali ranjivi, posramljeni te prvi u redu za dnevnu dozu nebeskog gnjeva. Neposluh ljudi koji su konzumirali zabranjeno voće on smatra pozitivnim činom zahvaljujući kojem su napušteni božanski autoritarni okviri. Drugim riječima, Fromm vjeruje da je tzv. *pad čovjeka* prouzrokovan jednom malom, ali značajnom pobunom protiv prividno benevolentnog i svemoćnog diktatora. Naša povijest započela je neposluhom, a intelektualna i duševna evolucija čovjeka ovisila je i ovisi o svakoj sljedećoj pobuni, odnosno manifestaciji originalne misli koja dolazi u sukob s prihvaćenim paradigrama. Kako bi se netko pobunio taj mora imati hrabrosti biti sam, biti grešnik, vjerovao je Fromm.

Srednji vijek je u knjizi označen kao vrijeme kada je samosvijest ljudi bila potisnuta, no to se, tvrdi autor, promijenilo s dolaskom humanizma i renesanse u 14. i 15. stoljeću te sa širenjem antropocentričnog pogleda na svijet.¹¹ Protestantizam je tako, s obzirom na neke postulate poput isticanja mukotrpnog rada kako bi se osigurala sredstva za život, predstavljao "duhovnu pripremu" za uzlet kapitalizma koji će u vrijeme industrijske revolucije doživjeti svoju afirmaciju jednim dijelom i na idejama socijaldarvinizma te stava da samo najsnažniji opstaju u igri profita i eksploatacije. U tom kontekstu, Fromm vjeruje da je u odnosu na prijašnje povijesne epohe zahvaljujući kapitalističkoj ekonomiji veći broj ljudi dobio samopouzdanje i vjeru u vlastite sposobnosti, no čovječanstvo je isto tako postalo ranjivije i otuđenije nego prije. Cijena slobode, kakva god ona bila, opet je skupo plaćena.

Fromm se nije pretjerano zamario obrazlaganjem uglavnom

¹¹ Kada piše o humanizmu i renesansi Fromm se često poziva na Jacoba Burckhardta i njegovo monumentalno djelo *Kultura renesanse u Italiji* (1860).

poznatih i prihvaćenih razloga uspona nacizma u Njemačkoj 1930-ih godina.¹² Prema njemu, moć nacizma imala je psihološke osnove u stanju individualnog umora i bezvoljnosti. Kada je Nationalsocijalistička stranka izjednačena s Njemačkom, borba protiv Hitlera značila je i borbu protiv te iste nacije u cjelini. "Strah od izdvojenosti i relativna slabost moralnih načela pomažu svakoj partiji da, čim osvoji državnu vlast, zadobije odanost velikog dijela stanovništva". Fromm iznosi mišljenje da je sadistička žudnja za moći mnogostruko izražena u *Mein Kampfu*, pa prenosi citat iz tog pompozno evanđelja njemačkog fašizma: "Kao što se žena... radije pokorava snažnom čovjeku, nego što gospodari slabićem, tako i mase više vole vladara nego poniznog molioca...". Osim toga, Hitler piše sljedeće: "Doista, pacifističko-humanistička ideja može biti sasvim dobra tek kad uzorni čovjek pobijedi svijet i podčini ga toliko da postane jedini gospodar zemljine lopte". Fromm vjeruje da je njemački *Führer* nastojao racionalizirati svoju želju za moći tvrdnjama da je to "za dobro naroda", "prirodni zakon", i slično. Njegova ljubav prema moćnima i mržnja prema nemoćnima bila je očigledna, smatra Fromm. Ono što je ključno za nationalsocijalizam jest stvaranje sustava kolektivnog pokoravanja, rigidne hijerarhije u kojoj svatko zna svoje mjesto, a iznad Vođe nalaze se tek apstraktni autoriteti poput Sudbine, Nužnosti, Povijesti, Prirode, itd. Kako bi sustav opstao, pojedinac treba krenuti putem samouništenja i biti sveden na česticu prašine; u maniri Goebbelsovog poimanja socijalizma ja se mora potčiniti pojmu ti.

DEMOKRATSKA REPRODUKCIJA BEZIDEJNOSTI

Osim što se osvrnuo na određene odlike totalitarizma, Fromm je

¹² U knjizi Hitler – The Pathology of Evil (1998.), str. 6., George Victor navodi četiri ključna čimbenika koji su utjecali na Hitlerov uspon: 1) Politička nestabilnost u Njemačkoj; česti pokušaji prevrata, pojava privatnih vojnih odreda, ulične borbe itd., 2) Teška gospodarska situacija; Francuska kontrolira regiju Ruhr, koja sadrži gotovo 80% njemačkog ugljena i željezne rude, iznimno visoka inflacija, 3) Društvene promjene; aristokracija polako gubi značaj, srednja klasa sve je siromašnija, žene traže veća prava, itd., 4) Strah od komunizma i želja za osvetom onima koji su potpisali "sramotni poraz" Njemačke u Prvom svjetskom ratu.

pozornost posvetio i demokraciji. “Ne ugrožava našu demokraciju to što postoje neke totalitarne države. Nju ugrožava to što i u našim osobnim stavovima i u našim ustanovama postoje uvjeti koji su u tim zemljama doveli do pobjede vanjskog autoriteta, do discipline, jednoobrazovanosti i zavisnosti od vođa. Bojno polje je, prema tome, i ovdje – u nama samima i u našim ustanovama”, tvrdi on. Iako je pisao još u prvoj polovici 20. stoljeća, Frommove ideje zvuče svježije i aktualno još i danas. Prema njemu, ljudi traže i slave slobodu govora i izražavanja, ali im nedostaje originalnost vlastitih ideja. Generički reproduciraju ono što im prezentiraju masovni mediji, stručnjaci svih vrsta i autoriteti na različitim položajima. Zavaravaju se kojekakvim pseudorazlozima da je neko mišljenje njihovo što je, nažalost, daleko od istine. “... ljudi su većinom uvjereni da sami donose svoje odluke i da sami žele ono što žele. No to je jedna od naših velikih obmana. Mnoge naše odluke nisu stvarno naše, već su nam sugerirane izvana: uspjeli smo se uvjeriti da smo sami donijeli odluku, mada smo se, u stvari, podčinili tuđim očekivanjima, proganjani strahom od izdvojenosti i neposrednijim prijetnjama našem životu, slobodi i udobnosti”, kaže Fromm. Prema njegovim riječima, društvo potiskuje želje i potrebe te oblikuje pojedinca; “Kad se čovjek rodi za njega je već spremna pozornica”.

Kao neke od karakteristika demokratskih društava on ističe ometanje originalnog mišljenja i nametanje gotovih stavova, zatrpavanje činjenicama kako ne bismo imali vremena razmišljati, neiskrenu sentimentalnost, itd. Fromm spominje i tzv. “dimnu zavjesu” kojom se politička, ekonomska i druga pitanja nastoje prikazati strašno kompleksnima tako da se pojedinac osjeća bespomoćno te da s patetičnim strpljenjem čeka riječi i intervenciju stručnjaka. Na taj način život postaje besmisleni mozaik sačinjen iz mnoštva komadića koji čine teško shvatljivu cjelinu. Vijest o bombardiranju nekog grada isprekidana je reklamama za sapun i cipele, a ljudi postaju ravnodušni i cinični prema svijetu u kojem žive. Fromm podvlači crtu sa sljedećom izjavom: “Moderni čovjek živi u obmani da zna što želi – on želi ono što se od njega

očekuje da želi”. Kao i povjesničar Marc Bloch (1886. – 1944.), koji je iste godine napisao *Apologiju historije*,¹³ Fromm kritizira autoritet zdravog razuma s obzirom na epistemološku ograničenost ljudskog uma.

U konačnici, može se reći da je Fromm s velikom rezervom gledao na konzervativna društveno-politička stajališta. Zanimljiv je citat kojeg prenosi, a riječ je o ulomku iz knjige *Das Dritte Reich* (1923.) čiji je autor, Arthur Moeller van den Bruck (1876. – 1925.), razmatrao međuratno stanje njemačke nacije te je sa svojim idejama izvršio određeni utjecaj na ideologiju nacionalsocijalizma, iako takve implikacije zahtijevaju složeniju elaboraciju. Bruck piše sljedeće: “Konzervativac radije vjeruje u katastrofu, u nemoć čovjekovu da je izbjegne, u njenu nužnost i u strašno razočaranje zavedenog optimista”. Fromm knjigu završava zalaganjem za demokratski socijalizam koji će predstavljati spoj individualizma i društvenog upravljanja ekonomijom, uz izbjegavanje birokratizma Sovjetskog Saveza. Njegovo simpatiziranje pobune je očito, pa tako s dozom cinizma kaže: “Revolucionar koji uspije je državnik, a onaj koji ne uspije je zločinac”. Povijest čovječanstva vrlo dobro poznaje takvu praksu, pa i Hrvati među kojima će se većina, nažalost, uglavnom radije utrpiti u kategoriju “malog čovjeka” koji čeka da “institucije odrade svoj posao”, nego promisliti pobunu onda kada je očito da su mistificirani “veliki ljudi” i njihove institucije svrha sebi samima.

¹³ Bloch je tekst napisao 1942. u okupiranoj Francuskoj kao član Pokreta otpora. Uhićen je, mučen i ubijen od strane Gestapa dvije godine kasnije, a njegova knjiga *Apologie pour l'histoire ou Métier d'historien* (Apologija historije ili zanat povjesničara) objavljena je 1949. godine.

Oblikovanje identiteta i nasilje u Školi bezbožništva Aleksandra Tišme

Uvod: zašto ova tema

A dornova zapitanost nad time dali je moguće pisati nakon Aušvica čini nam se razrešenom: sasvim je izvesno da je „opstajanje” književnosti danas veoma hiperprodukcijски živo i nedvosmisleno. Postmoderno doba obogatilo je mogućnosti umetničkog za neko-like nove postupke, žanrove i interesne sfere. Naspram udela istoričnog, pod kojim razumevamo nove društvene uslovnosti od kraja Drugog svetskog rata, stoje estetski modusi prevladavanja prošlosti, nastojanja posleratne književnosti da artikuliše i promisli iskustvo rata i njegove posledice po svest i položaj čoveka u novim, značajno izmenjenim uslovima. Ukratko, distancu od nepunih 67 godina od zatvaranja Aušvica i drugih koncentracionih logora, odnosno 33 godine od objavljivanja Tišmine zbirke, obeležila je linija prefiguracije identiteta, ali pre svega načina i uslova u okviru kojih se on konstituiše i ispoljava.

Zagonetan i zavodljiv naslov pripovetke kojom je peta Tišmina knjiga pripovedne proze naslovljena oblikovan je u mučno paradoksalnoj imeničkoj sintagmi “škole bezbožništva”. Tenzičnost između pojmova škole, tradicionalno razumevanog kao vaspitno-obrazovne institucije, i bezbožništva, uklonjenosti Boga i(li) metafizičke koncepcije sveta, prema pravilu negativno razumevanog, denotira poredak u kakvom je prepuštenost jedinke svetu neminovnost koja je nesigurna, nepouzdana, bez mogućnosti iskupljenja ili pouzdanja u (istinoljubivu i etički neproblematizovanu, stabilnu, postojanu) pravdu. Uz to, označitelj škola

važi za dve označene prilike: za instituciju, sistem namenjen učenju i emancipaciji s jedne, i za jednu vrstu “plate”, iskustva ili nauka, s druge strane. Imajući u vidu razumevanje naslova kao metatekstualnog znaka unutar strukture jednog dela, i kao proizvod estetske logike koja nalaže da sadržaj zbirke bude u produktivnom saodnosu sa njenim naslovom, *Škola bezbožništva* uspostavlja se kao zahvalno polazište za razmatranje dvaju velikih, kako će se pokazati, i konstitutivnih tema (i našeg) doba: identiteta i nasilja.

Naslovom su nam, kako vidimo, sugerisane četiri pripovetke: *Šnek*, naslovna *Škola bezbožništva*, *Najgora noć* i *Stan*, koje tematizuju raznolika iskustva pojedinaca s ratnom i posleratnom slikom sveta kao najmanjim zajedničkim sadržateljem. Specifična transpozicija i sklapanje elemenata u širu celinu škole bezbožništva, stilizacija zbog koje upravo možemo da govorimo o senzibilitetu-za-nasilje, nešto je što zahteva ili zahvata pozicioniranje junaka u njemu odgovarajuću sliku sveta, ali i refleksivnu radnju prevrednovanja te slike sveta (u daljem tekstu: poretka) u odnosu na njene namerne i nehotečne posledičnosti.

Junaci Tišminog sveta i svet Tišminih junaka

Pri posmatranju elemenata slike sveta treba naći ono što je za tu sliku posebno, diferencijalno. Junaci ove zbirke nisu reprezentativni junaci, nisu uzorne ili velike ličnosti: Stevan Šnek, Dulič, bezimeni i Branko Čaković pripadaju građanskom ili novograđanskom staležu; svi imaju porodice; svi osim Šneka su očevi. Sameravajući dalje njihove međusobne sličnosti i razlike, primetićemo i da se svaki nalazi u uzajamno -zavisnom odnosu s vlastitim okruženjem u kome se uspostavlja u svojoj dvojakoj ulozi subjekta i objekta moći. Ono što je pak na planu zbirke reprezentativno jeste utisak o slučajnoj sabranosti ovih i ovakvih sudbina u sumi teksta koji sugeriše mogućnost da svaka od sudbina ovih junaka može biti ma čija, univerzalna, ili to da je mogućnost takvih junaka (jednog službenika a nekadašnjeg advokata,

jedog islednika¹⁴, jednog kažnjenika, jednog načelnika neke poljoprivredne direkcije) veoma izvesna i sveokružujuća zadatost.

Interesovanje za “pojmove krivice, žrtve, straha, zla u čoveku i svetu, različite oblike egzistencijalne ugroženosti”¹⁵ već je prepoznato kao osovinski svedržitelj¹⁶ Tišminog pripovednog sveta. Svaka od unutar citata navedenih kategorija izvesno je posredovana nasiljem, pa je razlučivanje zamaha različitih oblika nasilja u pripovetkama i s njim u vezi prefiguracija egzistencijalnog i moralnog okvira junaka izazovan denotativni zamah.

Škola bezbožništva je sintagma sa određenim vremensko-prostornim implikacijama. Njome je naznačeno vreme Drugog svetskog rata i godina neposredno nakon njega, pa je prema tome njome izloženo vreme transferzalnog iskustva uspostavljanja vrednosti u uslovima rata i privođenje istih sistemu novog, socijalističkog (nazovimo ga ovde: parakomunističko-vrednosnog) društva. Ovde je važno primetiti i da su priče u zasebnim pripovetkama nedovršene, i da se sve osim treće, koja ishodi trenutkom kretnje junaka u neizvesno zlo (ali zlo), završavaju tek epifaničnim impulsom koji sugeriše prestabilizaciju koja zahvata junakovu svest. Uzorak vremena se, prema tome, može kvalitativno razmotriti tek prema refleksivnoj svesti junaka, koja posreduje iskustvo iza pripovedanog vremena: sećanja, iskustva, neminovnosti i određenja. Vreme unutar svake priče može se simbolički razložiti na vreme slobode i vreme neslobode: za uslove prve pripovetke to podrazumeva iskustvo logora i obitavanje s jednom odnosno drugom bolešću, vremena Škole bezbožništva i *Najgore noći* pripadaju danu istražnog

¹⁴ Islednik, onaj koji sprovodi istragu; istražitelj. prema: RECNIK SRPSKOHRVATSKOGA KNJIZEVNOG JEZIKA, NOVI SAD-ZAGREB, KNJIGA DRUGA, 1967, str. 488

¹⁵ Marko Nedić, Narativni glas Aleksandra Tišme, Povratak miru Aleksandra Tišme, zbornik radova, Matica srpska, Novi Sad, 2005, str. 34

¹⁶ Onaj koji sve drži, rlg. Koji svim vlada, svim upravlja, svemoguci RECNIK SRPSKOHRVATSKOGA KNJIZEVNOG JEZIKA, NOVI SAD-ZAGREB, KNJIGA DRUGA, 1967, str. 665

postupka, odnosno noći pred očekivanom i osvešćenom neizvesnošću, dok četvrta u svom vremenskom ustrojstvu nagoveštava perpetuum već što je zastrašujuća pomisao društveno funkcionalizovanog nasilja i višestruko problematizuje slobodu, tim pre što je ta sloboda postala sistematizovana. Prostornosti unutar pripovedaka u zbirci veoma su sugestivne i bilo bi uputno razlučiti ih u one koji su posredno i one koji su neposredno u priči, ali pričom posreduju kakvim bi bile narativne jedinice o Šnekovom boravku u logoru, o zbivanjima u Duličevom domu ili pak u osećanju “brige za život” spram žene i ćerke koje spavaju u drugoj sobi, spram onoga bezimenoga čoveka u *Najgoroj noći*.

Takve su i tako zadate vremensko-prostorne komponente. Naknadna je istina da Tišmini junaci žive i proživljavaju u sasvim samosvojnim prostorima naglašene, a problematizovane (samo) lokalizovanosti u pogledu identiteta: doživljavanja vlastitoga Ja i situiranosti toga Ja u društveni referentni okvir, čemu povratno i svakako doprinosi trusni hronotop Evrope i jugoslovenske države na polovini dvadesetog veka. A svaki je identitet relacioni pre negoli supstancijalni i pretpostavlja Drugoga koji opaža i odgovara na okolnosti ispoljavanja jednog Ja. S tim je povezan i problem integriteta (sličnog i socijalnog) koji za jednu od ishodišnih varijacija ima različite oblike dvojništva koji u pripovetkama uvezuju i kreću junake.

Junak prve pripovetke trpi i čini najveći broj promena vlastitoga Ja. Iskustvo nekadašnjeg advokata Šneka, koji je, obeležen izdajstvom svoje prve supruge, učinio beg iz logora da bi potom oženio svoju komšinicu i udovicu Ljiljanu Kalajić, s čijim preminulim suprugom se bizarno poistovetio, simboliči je uokvereno opisom dveju glavobolja: prvom, s kojom ga zatičemo u neakvoj hotelskoj sobi u Loznici na službenom proputovanju, i drugom, koja se ponovo, nakon obitavanja u tuđoj, bolesti gospodina Kalajića, javlja da izvede i samoujednači junaka vrativši ga u pređašnje, dakle stanje vlastite bolesti, naturalističke crte koja se tiče njegovog porekla.

Umišljanje bolesti koja je umorila supruga njegove ljubavnice, premišljanje nad tim

...može li vrsta paralize koju pretpostavlja da on ima - i tu je naveo strašnu bolest inženjera Kalajića - poticati od opštenja sa ženom¹⁷,

obitavanje u tuđem grču, uz ljubavnicu koja se doživljava kao tuđa pa joj se sledstveno tome i persira tek je jedan, življeni okvir Šnekovog života.

Preživljeni okvir, koji je smešten u centralni deo pripovetke i ostvaren retrospektivnim pripovedanjem o njegovom braku sa Henrijetom, periodu kompenzativne karijeričnosti (*Možda su poniženja tog braka u njemu podsticala poslovnu sad još jedinu dostupnu sujetu: trudio se da ne misli na kuću, na ženu, nego je samo radio, bdeo, daleko od nje, u kancelariji, do kasno u noć nad aktama, da bi na ročišta izlazio sa lukavim, neoborivim dokazima i predlozima, po kojima je ubrzo izašao na glas.*) i nesigurnom životu u i neposredno nakon logora, Šneka objašnjava kao jedno dinamičko sopstvo, koje različitim strategijama izmeštanja nastoji da prevlada njemu počinjeno nasilje. Život odbeglog logoraša do stupanja u oslobodilačku jedinicu obeležen je neolikim promenama i prelazima u pogledu identiteta. U prvom redu, Šnek je prinuđen da se lažno predstavlja. Iskazima *Ja sam izbeglica iz Bačke, Ja sam iz Niša, Ja sam Miloje Saratlić Stevan Šnek*, pripadnik izvesnog izabranog naroda Izrailja, služi se, jasno, da bi izbegao ili odložio mogućnost da ponovo bude uhvaćen, ali ne može se ne uzeti za vrednosno uputnu činjenica da u tom čestom premeštanju iz mesta u mesto, nadničarenju i bežanju ima izvesne naslade. Ove naslade u drugosti Šnek se ne oslobađa s nastupanjem mira, a ono što se tek diskretno pojavljivalo kao promena načina hoda ili nošenje tuđih, njegovom stasu neprikladnih odela, po doseljavanju u Beograd i situiranju učvršćuje se kao umišljena, pa i osmišljena konstrukcija samoizmeštanja u identitet

¹⁷ Navodi iz dela dati prema izdanju: Aleksandar Tišma, Škola bezbožništva, NOLIT, Beograd, 1980

inženjera Kalajića. Preuzevši na sebe inženjerevu bolest, brigu o njegovoj ženi, rado se obaveštavajući o pojedinostima njihovoga braka, Stevan Šnek odlaže uslove za ponovno uspostavljanje autonomnog života. Raznoliko motivisane i neprekidne promene koje kreću Šneka prikazuju izmeštanje (na spoljašnjem i unutrašnjem planu) ordinata identiteta kao ishodište izneveravanja prve i nužne od na Maslovljevoj hijerarhijskoj lestvici naznačenih potreba: načelo sigurnosti. U novim datostima, kada sigurnost ne podrazumeva otvoren strah za egzistenciju, održavanje otklona između stvarnog i samonametnutog Ja prevazilazi nužnost samozaštite i postaje činom nasilja nad sopstvenim identitetom. I upravo sa zaletom u drugost:

A bolest je izvesno bila u njemu, ona je polako ali neumitno osvajala. Sada mu je i desnu ruku, ne samo nogu, zahvatio onaj grč od koga su mišići otkazivali poslušnost volji. (...) Otišao joj je svečano obučen i ponudio da se venčaju. (...) Morao ju je on opomenuti, privesti stvarnosti, požurivati, jer je njega požurivala bolest.,

a s mučnim vraćanjem glavobolje, ironično jer je po prirodi jedna vrsta promene, nadolazi svest o nemogućnosti promene i iskoračenja izvan načela jednakosti kao osnovnog načela identiteta, praćeno osećanjem “tuđinstva”, ali priznatog i osvešćenog, budnog tuđinstva. Vremensko-psihološki zgusnuti prizori, sećanja i pomisli koji kreću jedne noći u hotelu (“ničijoj zemlji”), a završavaju se druge, noći iščekivanja jutra u svom domu, naznačuju akutnu nesigurnost kao nov kvalitet straha od sveta.

Najuspelija je druga i naslovna pripovetka, *Škola bezbožništva*. Ona čini nedvosmislenu metonimičnu predstavu sveta kao koegzistentne strukture nadograđene tako da svako dela iz jedinstvene, uvek složene pozicije moći. Sugestivnost pripovetke ostvarena je upečatljivom sceničnošću, brižljivim opisom psiholoških tkanja junaka jednog zimovitog, oblačnog dana. Nasuprot upućenosti prve pripovetke na jedno kontrapunktualno sopstvo, *Škola bezbožništva* figurira oko fiksiranih,

doslednih i identiteta dvaju junaka: islednika Duliča i optuženog Ostojina, koji u bolnoj dijalektici istražnog postupka sabiraju iskustvo sebe.

Oba junaka na svoj način decentrirana su u odnosu na kolektiv: Dulič je manipulisaao mogućnostima i implikacijama posrbljene varijante svoga prezimena onda kada mu je to odgovaralo i, u ozlojeđenosti neprihvatanja od strane drugova u mladosti, postao nesrećna, nesigurna figura gonjena utiskom stalne poniženosti; mladi Ostojin, budući da majčinom linijom ima mađarsko, prema tome poreklo sistema koji podriva, jednako je uslovljen nelagodom porekla. Iako svoje polazište i svrhovitost ima u činu istražnog postupka, susret naša dva junaka je višestruko valentan.

Ispitivanje prostorne organizacije pripovetke tiče se značenjske strukture njenog središnjeg pojma, glavne paradigmatičke osi. *Škola bezbožništva* sastoji se od dva prostorna plana: unutrašnjeg i spoljašnjeg, iliti prostora “radionice” i neprikazanog, ali figurirajućeg prostora doma u kome leži nadzornikov oboleo sin, prostora na koji je Duličeva svest insistirajuće upućena. Opisom “radionice” ustanovljen je takav prostor kakvom bi se mogle pripisati sledeće karakteristike: institucionalna svrhovitost (jer se mučenje optuženika čini u podrumima, ispod zemlje i bez sunčeve svetlosti, iz kojih se hodnicima prelazi u udobne kabinete u kojima se skladište dosijea, po svom poreklu inače pronalasci sistema kontrole); funkcionalnost (jer će puška na zidu u scenografiji Čehovljeve drame izvesno opaliti u jednom trenutku dramske radnje, a raznolik mučilački instrumentarijum: pruće, točir¹⁸, španska čizma naći će svoju svrhovitost u ovako piramidalnoj mreži odnosa); panoptizam; (antiutopijska) zatvorenost.

Složena psihodinamika Duličevog i Ostojinovog susreta doživljava svoj tragični kraj u trenutku u kome kažnjavanje prestaje

¹⁸ točir= levak, RECNIK SRPSKOHRVATSKOGA KNJIZEVNOG JEZIKA, NOVI SAD-ZAGREB, KNJIGA SESTA, 1967, str. 244

da bude društvena funkcija i politička taktika i postaje sasvim ličan sadistički (autosadistički) čin nasilja jednog pojedinca, a ne taoca jedne politizovane ili ideologizovane profesije. Ovo se dešava usled promene predmeta kažnjavanja: budući da Dulič doznaje da je neko već priznao za njegovog zatvorenika, pojedinca u odnosu na koga on ima odgovornost, to ga privodi njegovom opsesivnom stanju osećanja poniženosti. Takav, on će prevideti ekonomisanje bolom u cilju pribavljanja istine i predmet kazne izmestiti u prostor apstrakcije i razračunavanja sa ličnim nedostacima i nesrećama.

Slike nasilja su pravilno, gotovo ritmički raspoređene duž cele pripovetke, a odlikovane su gradacijom (redom: premlaćivanje od strane stražara, vezivanje, šibanje, španska čizma i gušenje vodom inkvizicione metode), reskom unutrašnjom logikom (izlaganjenje i izmicanje kažnjenika bolu, strahu i užasu) i zavisno-povratnim efektom zverske egzaltacije i naopake katarze, kakvu Dulič oseća. Nasilje, koristeći se ovde mogućnošću ideje tela kao tamnice duše, sasvim je zaseban i odeliti obrazac interakcije. Ono u pripoveci funkcioniše kao paradijaloška ili metadijaloška forma. Saodnos subordinatora (Duliča) i subordiniranog (Miloša Ostojina), od kojih je prvi i sam subordiniran razjašnjava i činom usmrćivanja ispoljava istinu o uklonjenosti (ili **skrajnutosti**¹⁹?) višeg oblika moralne supstancijalnosti iz sveta. Duličevo saznanje o tome kako mu se sin oporavlja i vraćanje mirnom izdavanju naredbi, njegovo zaključno: *Bože, hvala ti! Tebe nema, Bože! Ne, stvarno te nema, nema. Hvala ti!* i samo je tek udeo u kartografiji zadovoljstva i srama u nasilju.

Eksplicitnost nasilja potpuno je uklonjena u pripoveci *Najgora noć*, i zamenjena je prikazivanjem iščekivanja nepoznatog, ali izvesnog stradanja. Pripovetka je u celosti drugačije intonirana od ostalih u ovoj zbirci: zasićena je esejizacijom, pripovedanje je svedenije i usredsređeno na vremenski okvir od nekoliko sati noći i svitanje, u ok-

¹⁹ skrajnut, koji je sasvim o strani, usamljen, zabacen, zabit RECNIK SRPSKOHRVATSKO-GA KNJIZEVNOG JEZIKA, NOVI SAD-ZAGREB, KNJIGA PETA, 1967, str. 814

viru koga se izlaže unutrašnja drama junaka koji čeka. Obrazac nasilja koji podcrtava radnju čini se nevidljivim, nerazgovetnim, jer u priči nema jasnih markera junakove krivice, nema ni alegorizovane figure nasilnika spram koga bi ovaj trpeo: upravo ovakvo minus -prisustvo nalazi se u osnovi osećanja straha i beznađa koji zahvataju junakovu svest. Napor da se iskaže medijalna, prelazna pozicija čovekove svesti pred nadirućim zlom iskazan je komentarima autorskog pripovedača: *Najgorom noći smatra se noć umiranja, ali ovde neće biti reči o njoj. Jer umiranje, pored sve svoje strahotnosti, koja je najveća pošto je konačna, sadrži ipak i težnju za smirenjem, dokrijumčarenu patnjom od bolesti, iznurenošću, obeshrabrenošću.* i sugestivnim doživljajnim govorom koji graniči sa unutrašnjim solilokvijom junaka, koji strepnjom alternira i nadograđuje auditivne i vizuelne doživljaje u viziju vlastite i propasti svoje porodice: *Kad bi mogao ovako ostati u svom stanu, među svojim stvarima, među svojim najbližima, koji spavaju, neotkriven, nevidljiv, nečujan, dugo dugo, večno! (...) Čovek zna da je to pusta želja, on čuje bat koraka sa ulice, to je bat oštar, ujednačen, ali jedna primetno višeglasan, bat nogu ne pojedinca već patrola, bat cokula sa ekserima ukucanim u donove, sa gvožđem, koje zveckaju i višestruko uz svaki korak...* Uslovi pasivnosti i suspregnutosti junaku rastaču individualni osećaj vremena, grube i pooštavaju osećaj vlastite (ne)kompetencije i ishode u pomišljanju na ubistvo i samoubistvo, dakle samozatiranje kao jedini izlaz koji bi podrazumevao čin koji je, iako u osnovi najgrešnji od svih, poslednji način da se izrazi slobodna i samoraspolagajuća volja.

Nerazgovetna spoljna motivacija, ponavljanje zahteva “da se mora ići”, suprotstavljena je statičnom uprizorenju (pređašnjeg, dosadašnjeg) života metaforički prokazanog kroz opis pokušaja: *...tu polica sa knjigama što ih je povremeno kupovao, ponosan na njihovo mudro značenje, i ponekad, u praznim tihim prazničnim popodnevim, listao; tu radio iz koga je odjekivala muzika kada bi se uveče okupili da posede pred spavanje; tu zavese što ih je skrojila i sa mnogo truda postavila njegova žena. Nisu to samo stvari, predmeti, nije to samo materijali njegova vred-*

nost, već su to tragovi i ujedno pravci života, smerovi, ni malo slučajni, njegovog oblikovanja, određenog i nuždom i ukusom, onim što čoveku daje obeležje i čini ga različitim od bilo kog drugog čoveka na svetu. Ovakva fiksiranost za dom, i posredno za sigurnost i postojanost, ali najpre porodičnost udružena je sa prizorom "brige za život". Motiv spremnih putnih torbi: *U dubokim senkama koje zastiru uglove i proređuju se tek ka sredini prostorije razaznaje tri ogromna, teška ranca postavljena na tri jedna do druge primaknute stoličice. Njih troje, umanjenih za pola ljudske visine, svedeni na teret, bez glava, tri grbe pune težine i jada.* privodi junakovu svest impulsu u kome prihvata svoju nevolju jer je to jedini način da zadrži obzir i mogućnost odgovornosti prema drugima, pokrećući ga u najgore neizvesno i produžavajući egzistenciju tek kao život u nasilju.

Zaključna pripovetka *Stan* razložnije i preciznije ukazuje na neke mehanizme nagoveštene u prethodnim pripovetkama, naročito u *Najgoroj noći*. Najgora noć tiče se centrifugalne egzistencijalnih sile, želje za ostankom i opstankom pri svom domu, a radnja Stana vodi se centripetalnim htenjem: Branko Čaković, nakon trideset godina revnosne službe, potražuje drugi stan i bolje uslove za svoju bolesnu ćerku Janu, sina i ženu. Zaplet na prvi pogled dolazi iznutra: supružnički odnosi su poremećeni, junak je obeležen osećanjem krivice spram svoje porodice, od nje se otuđuje, i u svemu i svuda je, u kratkome inferioran. Njegova nekvalifikovanost je tolerisana na poslu, a on poseduje svest o tome da je *sve više postajao izuzetak kome se samo zbog dugog boravka na istom poslu prašta što je neobrazovan*. Cena njegovog boravka u službi, s druge strane, iznenađujuće je i presuđujuće visoka: Čakovićev otac izvršiće samoubistvo nakon sinovljevog ambicioznog i surovog, prema svemu nepravednog nasrtanja na zemlju. Osnovno osećanje krivice diskretno se pojavljuje već s početka pripovetke, prateći i komentarišući opis stana: *U državnoj zgradi podignutoj za najpreče poratne potrebe, njih četvoro imali su stan od dve sobe, kuhinje, ostave i kupatila. Čaković je ovo smatrao dovoljnim; čak je nalazio izvesnog*

dvosmislenog zadovoljstva u skromnosti svoga stanovanja: voleo je što plaća nisku stanarinu i što njen iznos može saopštavati onima koji su sa zavišću nagađali da ima znatne prihode, a i sama teskoba ulivala mu je ponosno osećanje samoodricanja. Zahtev za premeštanjem pak preoblikuje i premešta težište zapleta na uslove, uslovnosti, uslovljavanja jednog vrlog, novog sveta: potraga za novim stanom ispostaviće se kao surovo potvrđivanje autoriteta zajednice spram pojedinca koji ju je pomogao i umnogome omogućio. Svet poništenih pa novouspostavljenih, ali kontrolisano osmišljenih ljudskih vrednosti izrodio je i prilagodio, kao svoju potrebu i svoju zasnovanost, tehniku daleko suptilniju od, na primer, inkvizicionih postupaka u drugoj pripovesti: disciplinu. "Disciplina je umeće rangiranja i tehnika transformisanja rasporeda."²⁰ Fuko govori o zatvorima kada promišlja disciplinu, s namerom da ukaže na različita pravno-regulativna i tehnička dostignuća u vezi sa, podčinjavanjem i kontrolisanjem jedinki koja su rezultirala nastankom istog. Poredak u koji se Čaković zahtevom za novim stanom upućuje tiče se već uveliko osamostaljene i svedržiteljske stileme nasilja. Jer, kada jednom iskorači iz nametnutih i propisanih zahteva, uz svu dobru volju i pomoć gradonačelnika, a brata njegovog pokojnog sadruga Gruje Milina, Čaković će doživeti prekretničko iskliznuće u nemilosrno uhodan mehanizam prava i moralnih obzora. Upravo on je onaj koji je izvestan u tome da preuzme stan svoje nekadašnje profesorke, vremešne Jevrejke Vilme Zindholc. Tu, na tropuću voljnih i nevoljnih sukoba onog s ocem, s Milinom i s profesorkom Čaković i sam postaje žrtvom. Iza i ispred duhovnih i moralnih intuicija Čakovićevih stoji odavno institucionalizovana logika pokoravanja, činjenja prema zakonu. U tom smislu se niko i ništa ne obazire na njegov sasvim privatan greh, samo njegovo nasilje, i trenutak samoosvesti već je okasneli trenutak. Već je sproveden postupak u kome Vilmu Zindholc iseljavaju da bi uselili Čakoviće u čiji stan je već useljen novi stanar sa porodicom i Čaković

²⁰ Mišel Fuko, Nadzirati i kažnjavati, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, 2007, str. 141

nema načina da privoli izvršne organe da dopuste Vilmi da se zadrži kod njih, odnosno nema mogućnosti da umanji ili uopšte reaguje na sopstveno osećanje greha, neumanjenog učešćem u višoj, bezobzirno nezapitanoj logici poretka. Prostor u kome su se junaci zatekli i rastali je refleks stalnih, neprikosnovenih i prinudnih promena koje nemaju u vidu pojedinca i njegove duševne svetonazore.

Ka razumevanju

Čini se da pojam identiteta neminovno izmiče: o njemu se da govoriti na mnogostruke načine, različitim diskursima. Svakoj tvrdnji u vezi s identitetom takođe bi se mogle pronaći kulturološke, civilizacijske ili tradicijske osnove. Tišmini junaci su literarne tvorevine koje imaju svoje estetsko mesto u strukturi umetničkog teksta, koji je sam smešten u horizont umetničkih tekstova zrelog, visokog modernizma posleratnog doba i njemu prirođenih stremljenja i interesovanja. Nastojanja da se preispita nova čovečja i istorijska situacija izvedena su različitim strategijama, poput usmeravanja tematsko - motivskih interesovanja na važne novonastale teme rata i stradanja ili fluidnim, slobodnim narativnim tehnikama koje sugerišu modernu svest. U prevrednovanju vlastitog istorijskog iskustva učinjen je ničeanski zahvat pisanja koje se čini da se ne bi umrlo od istine, i u tom smislu izvođenje ove teme ispostavlja se kao dvostruko kvalitativno korisno: ono omogućuje da se sagledaju i rasvete okolnosti prošlosti, ali i da se poredbeno uputi na iskustvo naše svakodnevnice. Jer, odgovor na Adornovo pitanje u vezi s pisanjem poezije i Aušvicom je, primetili smo to već, dat sam od sebe, a druga njegova primedba, izložena u *Dijalektici prosvetiteljstva*, tiče se toga da ispod poznate istorije Evrope teče jedna podzemna istorija, koja se sastoji od sudbine ljudskih instikata i strasti koje je civilizacija potisnula i iskrivila, danas deluje kao samorazumljiva, ili stvar kolektivnog znanja. Ipak, sticanje takvog znanja obeleženo je iskustvom nacizma i koncentracionih logora kao glavnim ishodištem mračne strane prosvetiteljstva, prisutnošću osećanja mržnje, straha i užasa i

radikalnom prefiguracijom slike sveta. Novi svet i nova osećajnost nisu daleko od ovoga: iako imamo svoje nove posebnosti, i sposobni smo da zauzmemo distancu u odnosu na blisku prošlost, i dalje živimo posledice promena. Ove promene izmestile su čoveka iz plana nasleđenog od veoma uticajne, specifično hrišćanske teme: shvatanja višeg života koji rezultira iz preobražaja volje, u plan vlastite, pojedinačne (ne) moći preobražavanja ili interpretiranja sveta. T i š m i j a n s k a vizija antropologije nasilja oblikovana je iz jednog takvog plana. Ona podrazumeva svojevrsnu sabranost u nasilju, uslove u kojima je izneveravanje logike identiteta kao logike jednakosti čak poželjno, u kojima je ponašanje kodifikovano spolja i prilagođeno zahtevima i očekivanjima poretka.

Taj poredak izneverava ideal samoodgovornog, humanističkog razuma, ideal univerzalne i nepristrasne dobronamernosti, bivajući bespoštedan po najtemeljnije horizonte ljudske duše. Takav, on produkuje nova i drugačija značenja, namerena opstojanju sistema kontrole i centralizaciji moći.

Nasilje je u zbirci funkcionalizovano kao norma. Ono je komunikaciona instanca: komponenta koja se, postavši institucionalizovana, pokazala kao efikasna, pouzdana i permanentna. A kako niko nije izuzet ili pošteđen njenog dejstva na ili ma u kom egzistencijalnom planu, i kako na primer na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu postoji potreba za izbornim kursem Prevladavanja prošlosti, a u zborniku radova posvećenom Tišmi barem trećina tekstova čine osvrti i studije o “problematičnom” Tišminom poretku²¹, ova zbirka, nedvosmisleno govoreći o perpetualnosti i normiranosti nasilja, te njenim oblikovnim posledicama na pojedinca, ostaje nam kao zanimljiv i, čini se, potreban uzorak ne tako davne i ne tako beznačajne, demarkacione linije duhovne kulture čovečanstva.

²¹ dete iz mešovito, srpsko- jevrejskog braka, izjašnjavao se kao Jugosloven, potom kao bivši Jugosloven

Martina Podboj

Sila i krhkost pobune u kakotopijskom svijetu

Tumačenje triju kakotopičnih romana (1984, Požudno sjeme, 1985) dvaju autora (Georgea Orwella i Anthonyja Burgessa) te analiza i usporedba motiva pobune u njima.

Kržljivog i ružnog dječaka, malog Erica Arthura Blaira, u internatu neprestano uznemirava i zlostavlja stariji, veći i bogatiji nasilnik. U jednom trenutku Eric mu prilazi hladnokrvno i odlučno te mu zabija šaku u lice. Odlučio je da više neće to trpjeti.

Iako Orwell tu epizodu iz djetinjstva opisuje kao puki nagon za preživljavanjem, jednim dijelom i kukavički, riječ je ipak o iskonskom činu pobune, koji je oblikovao budućeg velikog književnika i kritičara ljudskog ponašanja. U memoarskom eseju *Such, Such Were The Joys* piše kako je već za školskih dana u kršćanskom internatu gajio simpatije prema biblijskim likovima kao što su Kain, Izabela, Juda i Poncije Pilat, te da je već tada znao da mora birati između dvije mogućnosti: prekršiti pravila ili propasti.

Sve što je Orwell kasnije učinio i napisao vodila je pobuna. Bilo da se radi o liku Winstona Smitha, koji u 1984. želi srušiti Velikog Brata i doslovce promijeniti svijet, Georgeu Bowlingu iz romana *Coming up for air*, koji se suprotstavlja učmaloj malograđanskoj sredini i isto takvoj supruzi te bježi na tajni odmor (ne kurvati se, nego) peccati, ili o njemu samom, Georgeu Orwellu, koji odbija činovnički posao u Burmi kako bi postao pisac, koji iskušava beskućnički život, koji se bori protiv fašizma u Španjolskom građanskom ratu i u konačnici, čovjeku koji piše 1984. i *Životinjsku farmu*.

Taj stav, to pisanje i taj život oblikovali su brojne generacije i stvorile

nešto poput orvelijanskog kulta. Brojni su inspirirani Orwellom pisali kakotopije, neki su ga imitirali, neki su ga proučavali i pisali o njemu, čak je utjecao na nastanak kritičke lingvistike. Jedan od onih koji ga je proučavao i analizirao, ali i kritizirao, britanski je književnik Anthony Burgess. Inače jedan od najplodnijih autora 20. stoljeća, u nas je gotovo nepoznat, a ako i jest poznat, onda je to zbog romana *Paklena naranča*, zapravo češće zbog njegove ekranizacije. Taj duh i motivi stalno se provlače kroz Burgessova brojna djela, modificirani, ali u svojoj srži i dalje orvelijanski; Burgess je napisao nekoliko kakotopijskih romana koji se mogu tumačiti dvojako: s jedne strane kao homage velikom Orwellu, a s druge kao odgovor na Orwellovu viziju svijeta, točnije, ispravak Orwellovih „krivih procjena“.

Apokaliptički kodeks naših najgorih strahova

Riječ je, dakle, o trima kakotopijskim romanima i namjerno ih nazivam *kakotopijskima*, a ne *distopijskima* ili *antiutopijskima*, kako je to uobičajeno. Nazivanje kakvog imaginarnog ili stvarnog svijeta utopijskim ili distopijskim ima svoje počelo u *Utopiji*, djelu Thomasa Morea iz 1516. godine, čiji su naziv mnogi zamijenili s predodžbom dobrog, spokojnog, savršenog mjesta, no radi se zapravo o nepostojećem, imaginarnom mjestu²². Grčki prefiks *oŭ* znači negaciju, dakle, *utopija* je mjesto koje ne postoji. Idealno, dobro i savršeno mjesto bila bi *eutopija* s grčkim prefiksom *εŭ*, što znači dobro ili lijepo²³. Treći pojam jest *distopija*, s prefiksom *δvσ-*, što znači loše ili zlo i predstavlja suprotnost eutopiji. No kako Burgess kaže u prvom dijelu *1985.*, obje, i eutopija i distopija, imaju utopijsko zaglavlje te stoga za romane poput Orwellove *1984.*, Huxleyeva *Vrlog novog svijeta* te Zamjatinova *Mi*²⁴ predlaže prid-

²² Do zabune, između ostalog, dolazi jer su eutopija i utopija u engleskom jeziku homofoni.

²³ I sam More u *Utopiji* na jednom mjestu kaže kako bi naziv Eutopija bio zapravo puno sretniji za svijet koji je opisao. Radi se, dakle, o svojevrsnoj satiri „idealnog društva“, More naime želi reći da je ono neostvarivo, a sam koncept takvog mjesta smiješan.

²⁴ Tri klasika kakotopijske književnosti. Roman Jevgenija Zamjatina *Mi* (napisan 1923., kod nas preveden i objavljen 2003.) smatra se početkom distopijske ili kakotopijske literature, a

jevak *kakotopijski*, jer grčki pridjev κακός (iskvaren, pokvaren, užasan) ima puno snažnije značenje i zvuči mnogo gore od distopije. I iako je riječ tek o nijansi u značenju, većina je futurističkih predviđanja upravo kakotopijska, kao što je slučaj sa stvarnim i nestvarnim svjetovima u književnosti i filmu, koji su često nastali kao reakcija ili kritika na obrascu prisutne u sadašnjostima njihovih autora.

Trima, dakle, kakotopijama o kojima želim govoriti, zajedničko je stanje u kojemu je ljudski rod u vrlo lošem položaju – ponižen, poražen, prijeti mu istrebljenje, tiranija ili vječna robija, siromaštvo, ugnjevanje, zabrane i lišenje slobode, čeka ga vrlo mračna i strašna budućnost. Drugim riječima, čovječanstvu prijeti, ili ga je već snašao, svijet koji je u potpunoj suprotnosti s načinom života kakav je bio prije kakotopije, onim koji čitatelj smatra „normalnim“, „lijepim“ i „slobodnim“. No jako je važno vrijeme nastanka kakvog kakotopijskog romana, jer su oni bez iznimke reakcija na postojeće stanje u kojem autor živi te nacrt moguće budućnosti ako se određeni procesi nastave i razviju do svoje krajnosti. Burgess smatra *1984.*, taj ‘apokaliptički kodeks naših najgorih strahova’, produženom metaforom zabrinutosti, odnosno vidi ju kao projekciju moguće budućnosti, jer se ANGLSOC²⁵ ne može ostvariti; radi se samo o neostvarivom idealu totalitarizma koji obični ljudski sistemi nezgrapno imitiraju.

Ako hoćete sliku budućnosti, zamislite čizmu kako gazi po ljudskom licu – zauvijek, kaže O’Brien. Iako se našem suvremeniku, čovjeku dvadeset i prvoga stoljeća, *1984.* ne čini toliko ostvarivom kao što je možda bila čitatelju druge polovice dvadesetog stoljeća, i iako onaj prvi misli da su prognoze užasa iz *1984.* prevaziđene te da danas postoje neke druge i drugačije prijetnje za čovječanstvo (prije je se prognoziralo da će komu-

poznato je da je izvršio značajan utjecaj na Orwella i mnoge se paralele mogu povući s *1984.* Vrli novi svijet Aldousa Huxleya iz 1931. također se smatra klasikom ovog žanra, no Orwell ga je smatrao manjkavim zbog nedostatka političke svijesti.

²⁵ prema prijevodu *1984.* Antuna Šoljana (2008., Alfa, Zagreb)

nizam uništiti čovjeka, danas za to optužujemo kapitalizam)²⁶, čitatelju je svijet ovih zastarjelih kakotopija svejedno stravičan i mučan jer mu autor nudi ptičju perspektivu i pogled na cjelokupno društvo jednog takvog mogućeg svijeta, sa svim uzrocima i posljedicama kakotopijskog stanja. Čitatelj možda nije svjestan da se već u takvom svijetu nalazi jer ne vidi šumu od drveća, ali ipak prepoznaje određene sličnosti sa svijetom oko sebe. I upravo to je ono što ga plaši i ispunjava stravom; mogućnost da će se takva projekcija budućnosti ostvariti, ili da s već počela ostvarivati.

Ne znamo kako će čitatelj za pedeset ili sto godina, ako ga uopće bude i ako ga ne snađe neka od kakotopijskih projekcija o kojima ovdje raspređam, promatrati ove romane. Činjenica jest da su kakotopijski romani zbog snažne usmjerenosti na aktualnu društvenu i političku situaciju vremena u kojem nastaju vrlo skloni zastarijevanju, ali ipak u njima prepoznajemo naše najveće strahove, makar ih čitali pedeset godina nakon nastanka. Zapravo, taj je svijet toliko čudesno strašan, da ponekad gotovo da očajnički želimo da se dogodi.

Ako je dopušteno jesti Boga, zašto je tako grozno jesti čovjeka?

Požudno sjeme (u originalu *The Wanting Seed*), prvi put objavljeno 1962., uz famoznu *Paklenu naranču* (*A Clockwork Orange*) čini par.

²⁶ Iz te bi se perspektive kakotopija poput romana Gazela i Kosac (2003.) kanadske književnice Margaret Atwood današnjem čitatelju činila puno stvarnijom i jezivijom, jer govori o svijetu genetskog inženjeringa, interneta, supertehnologije i multinacionalnih korporacija, 'velebnim' dosezima čovječanstva o kojima Orwell nije mogao ni slutiti. No o lakom zastarijevanju kakotopija svjedoči i sljedeća činjenica: Atwood piše o hyper cyber budućnosti u kojoj su podaci i dalje pohranjeni na CD-ovima i DVD-ovima, što danas, samo osam godina kasnije djeluje potpuno zastarjelo i pomalo smiješno. Burgess je, primjerice, kao veliku opasnost za čovječanstvo vidio televizor. Internet, danas znamo, ima neusporedivo veću moć. Orwell je napredak tehnologije (izuzev telekrana) zaobišao u svojoj kakotopiji, no to su ipak samo usputni detalji, hipoteza političkog uređenja je ono na što je Orwell ciljao. Još neki suvremeni kakotopijski romani koji opisuju svijet uslijed pretjeranog razvoja tehnologije, genetike i medicine su *The Unit* švedske književnice Ninni Holmqvist (2009.) te *Never let me go* Kazua Ishigura (2005.).

Oba se kakotopijska romana bave problemima koje je Burgess uočio dok je živio i radio u Malezijskoj Federaciji te kasnije, po povratku u Englesku. *Paklenu naranču* potaklo je stanje koje je Burgess zatekao u Engleskoj; vesele i lude šezdesete, probuđena mladež, kako se o tom razdoblju s nostalgijom govori danas, bile su zapravo godine agresivne, razuzdane mladeži zaglupljene i opsjednute televizijom. Burgess projicira moguću, tada ne tako daleku budućnost u kojoj bi vlada, ukoliko mladenačko nasilje izmakne kontroli, uzela stvari u svoje ruke i uz pomoć znanosti agresivnim mladima, koji kao takvi ne odgovaraju društvu, oduzela slobodnu volju da čine što žele i tako ih preodgojila. *Požudno sjeme*, s druge strane, napisano i objavljeno iste godine²⁷, opisuje kako bi Engleska mogla izgledati ako ju snađe indijska prenapučenost. Riječ je o svijetu koji je podijeljen na Englesku i Rusku Govornu Uniju, u kojem više nema gotovo nikakvih prirodnih resursa i hrane zbog prenapučenosti. U središtu je radnje zapravo ljubavna priča, preciznije, ljubavni trokut. Protagonist Tristram Foxe, učitelj u prenapučenoj školi koja je dan podijelila na četiri smjene od šest sati, traga za svojom ženom Beatrice-Joannom, koja je pobjegla nakon što je drugi put, protuzakonito zatrudnjela. Prvo dijete joj je umrlo, a Ministarstvo poljoprivrede njegov je leš preradilo u hranjivi fosfor. Tako funkcioniraju stvari u Burgessovoj kakotopiji; još jedna usta za hranjenje korisnija su Državi mrtva, kao fosfor koji će netko drugi pojesti. Dakako, u takvom se svijetu potiču homoseksualnost, sterilnost, čak i samokastracija, sve što na svijet neće donijeti još jedna gladna usta. Tristramov se brat Derek stoga pretvara da je homoseksualac i zahvaljujući tome strelovito napreduje u političkoj karijeri. Derek i Beatrice-Joanna su ljubavnici i iako se implicira da je upravo Derek otac, to do kraja priče nije posve

²⁷ Burgess je bio strašno plodan pisac. Kada su mu, nakon svega nekoliko godina bavljenja pisanjem i tek nekoliko objavljenih romana dijagnosticirali tumor na mozgu i dali još godinu života, počeo je pisati nevjerojatnim tempom (samo u godini u kojoj je trebao umrijeti, napisao je pet romana), želeći osigurati mirovinu za svoju suprugu. Međutim, dijagnoza je bila kriva, Burgess je poživio još više od trideset godina i objavio pedesetak knjiga, a ostavio je iza sebe i pozamašan skladateljski opus.

jasno. Druga, tajna i namjerna trudnoća Beatrice-Joanne (ona, naime, nije popila kontracepcijske pilule) strašan je zločin protiv Države, njezina putenost i plodnost bolest je u sustavu. Ipak uspjeva roditi, i to čak blizance, skrivena kod sestre i šogora na obiteljskoj farmi, jednoj od rijetkih oaza gdje koliko – toliko zemlja rađa i hrani, iako je i do tamo stigla boleština usjeva, a životinje imaju čireve i povraćaju krv. Dok ju Derek traži, događaju se nevjerojatne stvari: populacijska politika (Pop-pol) izlazi na ulice i širi represiju i nasilje na ulicama prenapučenih gradova zbog nemira; kanibalizam se otvoreno prakticira zbog nedostatka hrane, religija, koja je dotad bila zabranjivana, ponovno buja (ljudi jedu ljude tijekom rituala nalik religijskima), širi se bolest žitarica diljem svijeta, potpuni je kaos, društvo i vlada se raspadaju... Tristram se, lutajući pješice i kako stigne prometno paraliziranom Engleskom i tražeći Beatrice-Joannu, prijavljuje u vojsku te ga šalju na nepoznatu lokaciju na „bojište“, međutim, on ubrzo shvaća da nikakvog rata nema, da su zaglušujuća buka metaka i krikovi tek scenografija, da sudjeluje u izmišljenom ratu čija je svrha populacijska kontrola. Proizvod te šarade su leševi koji se pakiraju u konzerve i prodaju kao svinjetina. No na kraju ove zastrašujuće priče ipak se nazire nada: Tristram i Beatrice-Joanna pronalaze jedno drugo, blizanci (Beatrice-Joanna im nadjeva imena Tristram i Derek) su zdravi, ružičasti i živahni. Na posljednjim stranicama romana, Tristram i Beatrice-Joanna susreću se pokraj mora, što nije nimalo slučajna lokacija; more je počelo života, more jest život. Čovječanstvo je spašeno. Kanibalizam se pokazao kao idealno rješenje problema prenapučenosti i gladi.²⁸

U prvom dijelu romana, Tristram Foxe u krcatoj učionici tumači učenicima svoju teoriju cikličke prirode povijesti²⁹; kroz čitavo čovječanstvo izmjenjuju se i sukobljuju dva suprotna sustava vrijednosti, koja se mogu protumačiti kroz dva oblika kršćanskog vjerovanja

²⁸ Motiv jedenja ljudskoga mesa, inače vrlo čest u Burgessovom ogromnom opusu, razrađen je do maksimuma u ovom romanu.

²⁹ Taj je koncept kasnije Burgess objasnio i opisao u prvom dijelu 1985.

– učenjâ optimističnog Sv. Pelagija i pesimističnog Sv. Augustina. Prema Pelagiju, britanskom redovniku heretiku, nema istočnog grijeha, a čovjek je neutralan; slobodan je sam odabrati između dobra i zla. Vjerojatnije je da će isprva odabrati zlo, ali ima moć u konačnici mu se oduprijeti i ipak otići na stranu dobra. Učenje Sv. Augustina pak reafirmira istočni grijeh, prema njemu je čovjek bolestan, loš i treba ga popraviti, odvesti k dobru, jer on to ne može sam. Tristram počinje tumačenje prve faze, pelagijanske ili pelfaze; vladajući vjeruju da je čovjek dobar i sam sposoban usavršavati se, stoga nema potreba za drakonskim kaznama. Čovjek želi biti dobar – nema potrebe za prisilom. Sustav zakona jest potreban, ali njihovo kršenje nije posljedica istočnog grijeha, nego tek puka pogreška, nebitan dio čovječje strukture koji će se izgubiti na putu prema savršenstvu, zato su kazne za kršenje zakona male. Nema mjesta pohlepi i sebičnosti, stoga država ima kontrolu nad resursima. U čovjeka se vjeruje, stoga ga se i potiče da se razmnožava. Međutim, optimizam pelfaze nakon nekog vremena počinje jenjavati i tada nastupa interfaza. Dolazi do razočaranja jer se san o savršenstvu raspuknuo: ljudi nisu onako dobri kakvima ih se smatralo, prava čovjekova priroda isplivala je na površinu. Čovjeka se sada želi prisiliti na dobrotu, zakoni postaju sve grublji, kako Tristram Fox objašnjava; *žurno se sklepa sustav prinude tih zakona, razočaranje otvara perspektivu kaosa. Nastupa nerazumnost, nastupa panika. Kad nestane razuma, ulazi surovost. Okrutnost! Tajna policija, mučenja, premlaćivanja, osuda bez suda.*³⁰ Orwellova je 1984. interfaza na svom vrhuncu. Nestanak optimizma i prvotni kaos interfaze dovodi do drugog pola, augustijanizma, odnosno, gusfaze. Ublažavaju se stroge kazne jer su vođe uvidjeli da su bili prestrogi. Ta promjena također dovodi do kaosa, a pesimistički konzervativizam ubrzo uviđa da čovjek ipak ima nešto dobro u sebi te se postupno usmjerava k optimizmu, ponovnoj pelfazi. I tako uvijek u krug. Pelfaza i gusfaza s prijelaznim razdobljem užasa – interfazom. Ukratko, političkim rječnikom rečeno, konzervativizam se suočava s liberalizmom, ili njegovim kasni-

³⁰ prijevod Vlade Opačića (Anthony Burgess: Požudno sjeme, 2001. SysPrint, Zagreb)

jim oblikom, socijalizmom.

Upravo je interfaza kakotopija u pravom smislu te riječi. U interfazi se ocrtavaju naši najveći strahovi i najcrnji scenariji propasti društva. U stvarnom svijetu, kakotopije stalno nastaju i nestaju (možda je bolje reći da se rađaju i umiru) između pelfaza i gusfaza. Vrlo pojednostavljeno rečeno, naša povijest zaista jest izmjena tih faza, a najcrnja razdoblja koja smo kao civilizacija doživjeli, bila su rezultat pomaka pelfaze u interfazu. Budući da je ljudski rod već doživio kakotopijske ostvaraje i strašne interfaze, na njima temeljimo najcrnje strahove. A strašne su nam i mučne baš zato jer, kako je istaknuto na početku teksta, u kakotopijama pronalazimo sličnosti s vremena u kojem živimo – samo što je u kakotopijskim romanima cijela stvar, ponekad groteskno, dovedena do krajnosti.

Gorda Tukanija

Iako možda ima naslov koji zvuči pretenciozno i ne baš pretjerano maštovito, *1985.* (objavljena 1987.) nije puki nastavak *1984.*, nego vrlo detaljna studija Orwellove kakotopije, kao i hipotetska projekcija budućnosti koja se mogla ostvariti ako se određeni trendovi, neke od kojih Orwell nije uvrstio u svoj roman, nastave. Na ideju Orwellove kakotopije, koju Burgess, uz sve manjkavosti, smatra apsolutnim uzorom takve književnosti, ugradio je neke dodatne koncepte kao što su nezaustavljiv rast i moć sindikata, sve snažnija ekspanzija moći islama i islamskog svijeta, ali i ono što će do dan danas sve suvremene kakotopije smatrati jednom od ključnih prijetnji čovječanstvu – izum televizije i moć koju ona ima kao instrument upravljanja masama. Radi se o knjizi koja se sastoji od dva dijela; u prvome, podnaslovljenom *1984.*, koji se sastoji od autointervjua i kratkih eseja, Burgess analizira različite dimenzije *1984.*, objašnjava neke svoje kakotopijske koncepte, razlaže svoje viđenje cikličke povijesti na kojem se temelji i *Požudno sjeme*, tumači te rastače zablude vezane uz kultne kakotopije Huxleya, Zamjatina i Orwella, analizira političku situaciju sedamdesetih godina

dvadesetog stoljeća i uspoređuje ju s Orwellovom prognozom. Drugi je dio kratak roman naslovljen *1985*. U Burgessovoj kakotopiji to je doba holističkog sindikalizma³¹, konzumerizma, pada kvalitete i u konačnici nestanka škola i sveučilišta, doba zatupljenosti i ovisnosti o televiziji, doba u kojem se s plakata ne smiješi Veliki Brat, nego Bill Oličenje Radnika; kult kolektivizma nasuprot Orwellovom kultu ličnosti. Radnja se odvija u Engleskoj, gordoj Tukaniji³² u kojoj su sindikati preuzeli vlast i više nemate pravo na rad, nego ste primorani svako malo štrajkati. Ukoliko niste član sindikata, osuđeni ste na propast i vječnu nezaposlenost. Tome se suprotstavlja Bev Jones, profesor povijesti koji je, zbog propadanja i bespotrebnosti škola i sveučilišta³³ premješten u tvornicu slatkiša i sada za puno veću plaću stavlja lješnjake u čokoladice. Njemu je zbog štrajka vatrogasaca žena poginula u požaru, kap koja je Bevu prelila čašu. On mrzi sindikalni sustav te uoči generalnog štrajka odlazi na posao i zahtijeva da ga se pusti da radi, zbog čega biva izbačen iz sindikata – a to znači potpunu ekskomunikaciju i nepostojanje za Državu i sustav. Šmuca se kao beskućnik i predaje po podzemnim, ilegalnim sveučilištima. Ubrzo biva uhićen i poslan u ustanovu za „preodgajanje“ gdje mu pokušavaju isprati mozak. Njegova trinaestogodišnja kći Bessie, koja je zbog kontroverznog porođajnog anestetika mentalno četverogodišnjakinja u tijelu dvadesetogodišnjakinje prenaplašenih seksualnih nagona, za to se vrijeme nalazi u domu za nezbrinute dje-

³¹ Ono što je započelo kao zaštita izmetnulo se u amoralni velesilski blok, smatra protagonist Bev Jones. Naime, u Tukaniji nema više dužnosti, postoje samo prava - radnika, učenika, sindikalista. Iako je povijesna borba radnika za pravo na samozaštitu u obliku sindikata došla do svog vrhunca, i dalje postoji podjela na rad i kapital, radnici i dalje robuju - sindikatima, a Država robuje – Arapima.

³² prema prijevodu Zorice i Dragana Babića (Entoni Bardžis, 1985., Prosveta, Beograd, 1986.), od T.U.C. - Trade Union Congress

³³ U školama su drastično smanjili broj sati, a učila se samo povijest sindikalnog pokreta, zbog čega je Bev revoltiran i kasnije pokušava u više navrata učiti ljude u svojem okruženju o povijesti. Bev, kao i Tristram Foxe iz Požudnoga sjemena, endemski je primjerak učitelja povijesti koji pokušava ostaviti znanje nekome, ali ga sustav u tome sprečava. Slično je i s Winstonom Smithom, koji pokušava svoje skromno i heretično znanje o povijesti prenijeti Juliji.

vojke, ali zbog očeva izbacivanja iz sindikata prijeti joj izbacivanje na ulicu, jer za sustav i ona prestaje postojati. Bev, odsluživši kaznu (i dalje nepreobraćen) izlazi iz ustanove i zatiče kaotično stanje u državi – opći kaos, štrajkovi, u tijeku je islamsko preobraćenje Engleske. Naime, zbog ekonomske krize, Engleska je kao zalog za financijsku pomoć muslimanskim moćnicima dala pravo na svoje naftne izvore, zbog čega dolazi do jačanja islama i u postupnog „osvajanja“ Engleske; o čemu svjedoči snažna slika iz prve rečenice romana: *Bila je sedmica pred Božić, ponedjeljak podne, mlako i mljuzgavo, a mujezini zapoadnog Londona jodlovali su ono da nema boga do Alaha: „La ilaha illa’lah. La ilaha illa’lah.“*³⁴ Bev, budući da nema nikakvih prihoda jer nije član sindikata i nema drugog izbora, zapošljava se kao glasnogovornik pri skupini Slobodni Britanci, za koju se na kraju ispostavlja da je proislamska. Vidjevši da je to jedini način da joj osigura barem krov nad glavom, Bev prodaje Bessie bogatom arapskom šeiku. Shvativši što se događa s Državom te da ga Slobodni Britanci cenzuriraju, Bev ponovno odlazi na ulicu te opet biva uhićen. Njegov uporan bunt ipak završava predajom – nakon što je ponovno završio u ustanovi za preodgoj, kombinaciji zatvora i ludnice, i vidio da je ovaj put zaista sve uzalud, počinio je samoubojstvo.

Pobunjenik kao greška na kojoj sistem funkcionira

Tko se, dakle, može pobuniti protiv jednog takvog sustava? Tek poneki luđak, ali njega će ubrzo sustav samljetiti. Bev je bijesan jer vjeruje da je *čovjek više od jednog glomaznog gojaznog tijela u kojemu su spojeni spavež i grabež* te da ima pravo raditi ako mu se radi, da ima *dužnost raditi!* Poludjeloj kakotopiji takvi pojedinci potrebni su da bi uopće postojala. Kada njih ne bi bilo, njezini bi se nosivi zidovi vrlo brzo srušili. Što bi radila Populacijska policija u *Požudnome sjemenu* kad ne bi bilo plodnih devijanata kao što je Beatrice-Joanna? Što bi radilo Ministarstvo istine kada ne bi bilo devijanta poput Winstona i Julije u

³⁴ Zanimljivo je primijetiti kako sva tri romana o kojima je riječ započinju vrlo snažnim rečenicama. Usporedi legendarni početak 1984. „*Bio je vedar hladan dan u travnju i satovi su otkucavali trinaest.*“ te prvu rečenicu *Požudnoga sjemena* „*Bio je to dan prije noći u kojoj su sijevnuli noževi službenog razočaranja.*“

1984.? Država se silno trudi potpaliti iskra pobune kako bi imala razloga postojati. Ili, kako je to sažeo Burgess: *Veliki Brat zaljubljeno brine da takvog devijanta uzdigne do sveca. I da ga zatim izbriše kao grešku u sistemu, da ga pretvori u neličnost.*

Ono što karakretizira protagoniste ovih kakotopija jest to da oni imaju nekakvo znanje koje ostali članovi zajednice nemaju; ukratko, oni *razumiju što se događa*. Kroz njih progovaraju njihovi autori te oni shvaćaju procese vremena u kojem žive, svu složenost, uzroke i posljedice političke i društvene stvarnosti. Winston Smith u svoj dnevnik zapisuje: *Razumijem KAKO, ne razumijem ZAŠTO*. Kakotopijski romani nisu proročanstva, nisu puke prognoze budućnosti, kako ih se ponekad pojednostavljeno shvaća. Piscu nisu proroci, kaže Burgess, romani se pišu kroz opažanje stvarnosti, a ne kroz ideje. U prvom dijelu 1985. nabrojao je brojne detalje iz Orwellove svakodnevice i vremena u kojem je 1984. nastajala; od loših cigareta iz kojih je ispadala suha žalost koju su zvali duhanom, propagandnih plakata s kojih se jedan političar smiješi uz riječi DOPUSTITE MI DA BUDEM VAŠ VELIKI BRAT, bljutave hrane, političkih promjena. ANGLSOC nije ništa doli parodija nove socijalističke engleske vlade iz 1945. Nema, dakle, u 1984. ništa proročanskog – krajnje pojednostavljeno, riječ je o parodiji stvarne 1948. Da biste, kaže Burgess, shvatili 1984., morate znati kako je bilo 1948.

I Orwell i Burgess promatrali su svijet oko sebe i (reći ću ovo uz rizik da ću zvučati patetično) pobunili su se protiv njega stvarajući kakotopijske projekcije, želeći valjda pokazati što nam se može dogoditi ako se neke stvari nastave. To su svjetovi u kojima – da, postoje pobunjenici (kroz njih progovaraju autori!), ali njihove su šanse male. Oni su poput repova, neželjeni atavizmi starog poretka stvari. Jednom kad odigraju ulogu pobunjenika i luđaka, za njih više nema mjesta u okrutnom kakotopijskom svijetu.

No kakva je njihova pobuna? Winston Smith želi biti slobodan, želi

moći reći da je $2+2 = 4$. On mrzi Velikog Brata jer mu uskraćuje tu slobodu. Julijina se pak pobuna sastoji u seksualnom činu jer je to jedini način na koji se ona zna suprotstaviti nametnutoj kontroli: njezina ljubav prema Winstonu počiva samo na saznanju da je njegova politička vjera nepotpuna. Ona voli seks zato jer je zabranjen. Nju zamaraju Winstonove refleskije o slobodi, dosađuju joj njegovi pokušaji rekonstrukcije povijesti. Tu fizičku ljubav kao esenciju pobune Burgess smatra glavnom literarnom slabošću 1984., jer je prema njemu sukob između njihovog individualnog pogleda na ljubav i onog državnog nepotpun. Dakle, vrlina njihove ljubavi nije ona obiteljska, bračna, nego tek seks koji se zasniva na njihovoj partijskoj herezi. Njih Partija slama, iako Winston vjeruje da od apsolutne kontrole Partije ipak može sačuvati jedan kutak svog uma i zdravog razuma do kojeg Veliki Brat neće do-prijeti. Ali Soba 101 bila je previše i za njega; u konačnici, cilj Partije nije da istrijebi svoje neposlušnike, nego da ih preodgoji. Zato Winston nakon preodgajanja voli Velikog Brata.

No možda je u 1984., nastavlja Burgess, poslije obezvrijeđenja ljubavi, najstrašnija stvar poražavajuće degradiranje milijuna pojedinaca na jednu opću klasu koja nosi ime proli. Orwell je vjerovao da proletarijat ima moć promjene, a to svoje uvjerenje artikulirao je i u 1984.: *Ako ima nade, ona je u prolima*. Winstonova pobuna bila je neuspješna. No je li moguća pobuna prola? Winstonova nada da će se proli probuditi i pobuniti sentimentalna je i bezvrijedna. Oni su zapravo neka vrsta otmjenih divljaka. Naš zadatak je da apstrakcije kao što su klasa i rasa ne pretvorimo u zastave netrpeljivosti, straha i mržnje, reći će Burgess.

Tristram Foxe i Bev Jones, protagonisti Burgessovih kakotopija, intelektualci su koji također posjeduju znanje. Ali za razliku od fragmenta koje pamti Winston Smith i licemjerno sistematizirane povijesti koju mu prezentira O'Brien, prva dvojica su profesori povijesti i intelektualci i sami zaključuju što se zbiva oko njih, a slijedom toga znaju i što će se dogoditi kasnije. Tako Bev Jones, iako zna da je vrhunac nje-

gove pobune opao onog trenutka kad je izbačen iz sindikata, pokušava objasniti povijesna gibanja svojim supatnicima u odgojnoj ustanovi, ali ubrzo uviđa da je zaista sve otišlo kvragu – svima oko njega mozgovi su isprani – te da nema nikoga tko bi ga u pobuni slijedio pa se sprži o elektrificiranu ogradu. Tristram Foxe razvija vlastitu teoriju cikličke prirode povijesti koju tumači učenicima i uočava kako ona funkcionira u praksi. Vidjevši momke s pendrecima po ulicama zaključuje da je pel-faza završila, on zna kakve grozote dolaze s interfazom. On shvaća da sudjeluje u lažnom ratu, da iz konzervi jede ljudsko meso, a ne svinjetinu, on je bijesan. Želi se pobuniti, ali svjestan je da je pobuna nemoćna pred velikim kotačem povijesti. I ovaj je otpor ugušen. Uspjela je tek pobuna Beatrice-Joanne; ona je rodila svoje nezakonite blizance. Ali njezina pobuna uspijeva jer je nesebična i nagoniska, majčinska, iskonska i prirodna. Plodnost je uspjela u pobuni protiv suhe sterilnosti.

Šok i razočaranje dovode do velikih promjena u društvu. Tih su promjena i njihovih hipotetskih kulminacija svjesni književnici, pisci kakotopija. Oni nas žele upozoriti, što je vrlo romantično, da svijet ide u krivome smjeru. Činjenica jest da svaka generacija vjeruje da je bolja od nadolazeće i ponekad može zapasti u zamku tog vjerovanja misleći da se jedino pobunom može popraviti postojeće stanje. No pobuna je tek kratkotrajna reakcija nakon koje dolazi adaptacija.

Fićo i radijatori: između kulta i igre

“Nakon toga što su milioni nedužnih ljudi ubijeni, kao filozof ponašati se kao da ima nečeg što nije opasno, o čemu se, kako se to kazivalo, može diskutovati, a ne filozofirati, tako da čovjek ne mora pri tom da se stidi pred ubijenima, to bi mi se, svakako, činilo prekršajem protiv one uspomene, protiv one mnemosyne, koju je već Platon smatrao nervom filozofije.”

Th. W. Adorno, Filozofska terminologija

Ideja koju Grad Osijek plasira preko Miljenka Kolobarića³⁵ da se oštećenja na spomeniku Crvenom Fići preveniraju postavljanjem sustava videonadzora zabrinjavajuća je na više razina. Ovdje ćemo se osvrnuti samo na onu razinu koja obuhvaća semantiku i simboliku spomenika. Dakako, o spomeniku će biti riječi kako kao o konkretnom, tako i kao o spomeniku uopće s pozornošću da se ne ode predaleko s apstrakcijom i konceptualizacijom. U krajnjoj liniji, fokus je ovog eseja način na koji čovjek sebe čini građaninom, a svoju naseobinu gradom promatrano u analogiji s igrom.

Spomenik Crvenom Fići koncipiran je tako da bude dostupan. Nalazi se na jugoistoku Vukovarske i Trpimirove (koridor Vc) ulice, na zelenoj površini između stambenog bloka i kolnika. Tenk i Fićo, čiju fizičku interakciju spomenik simulira, nalaze se u razini nogostupa. Namjeru da spomenik bude dostupan jasno indiciraju klupe postavljene unaokolo njega koje gledaju na sam spomenik. Logikom *common sense-a* lako je doći do zaključka da klupe mogu poslužiti roditeljima

³⁵ Kolobarić: Dosta je, postavljamo kamere kod fiće, URL:

http://www.glas-slavonije.hr/vijest.asp?rub=3&ID_VIJESTI=145398, od 20. 8. 2011.

da sjedeći drže na oku mališane koji se igraju u prostoru spomenika. Po svojstvu pristupačnosti ovaj spomenik srodan je dvama poznatim osječkim spomenicima: *radijatorima*³⁶ na rubu Trga slobode i *grupi građana*³⁷ na Trgu Ante Starčevića. Inicijalno je u prostoru spomenika bio postavljen znak upozorenja na rizik od ozljeda prilikom penjanja po spomeniku. Potom je postavljen znak zabrane s ciljem očuvanja spomenika od štete koja na njemu nastaje *neovlaštenim postupanjem*. Kako niti znak zabrane ne ispunjava svoju svrhu, Grad je došao na ideju da postavi sustav videonadzora. Taj potez, ukoliko do njega dođe, u bitnom će promijeniti značenje spomenika i to na način i u smjeru koji je, iz viđenja koje ću ovdje ponuditi, upravo suprotan i gradskome i građanskome, a posredno i demokratskoj ideji.

S obzirom na cilj semantičke i simboličke transformacije, koji se nazire i iz plana Grada da videonadzorom stavi spomenik u svoj danonoćni vid, i iz riječi Miljenka Kolobarića da je spomenik, a ne koncept, videosnimka ili duh historijskog trenutka, “simbol Osijeka, simbol građana, poginulih branitelja i civila”,³⁸ može se povući paralela sa spomenikom Anti Starčeviću.³⁹ Starčevićev grandiozni kip postavljen je [mimo natječaja] da svojom visinom od 4 metra dominira vertikalnom dimenzijom središnjeg gradskog trga kao znak opomene da iznad *suverene volje hrvatskog naroda stoji samo svemogući Bog* što se i potvrđuje pokličem *Bog i Hrvati!* upisanim u isti spomenik. Na taj se način pješaku daje poruka o božanskom poslanju izabranog hrvatskog naroda, a za apsolviranje iste pobrinut će se gorostasni ‘Otac Domovine’.

³⁶ ‘radijatori’ ili ‘ružni stupovi’ su kolokvijalni nazivi za spomen obilježje poginulim braniteljima i drugim stradalnicima rata ‘91. - ‘95. Autor drži da pejorativnost ovih naziva proizlazi ili iz nerazumijevanja spomenika ili iz vrhunske gluposti.

³⁷ Također kolokvijalni naziv. Skulptura je djelo kipara Branka Ružića i naziv joj je ‘Ljudi’.

³⁸ Isti navod iz Glasa Slavonije od 20. 8. 2011.

³⁹ Makar postoje opravdane sumnje da je tadašnji gradonačelnik spomenik podigao sam sebi, a ne Ocu Domovine.

Uvođenjem sustava videonadzora hoće se omediti prostor spomenika i na taj način učiniti ga za pješaka-građanina nedodirljivim, kao što je učinjeno i smještanjem Starčevića na metarski postament. U registru je dopuštenog ponašanja fotografirati spomenik, pokloniti mu se, gledati u njega [valjda s udivljenjem], ali ne i udvoljiti [posebice dječjoj] znatiželji i popeti se na tenk ili samo sjesti na njega u noćnim satima i popiti pivo ili ga iskoristiti za krajnje subverzivan čin iskazivanja ljubavi ili naklonosti pod maksimumom *vodimo ljubav, a ne rat*.

S obzirom na prethodnu funkcionalnost spomenika u smislu atrakcije i dječjeg igrališta, a koja čak podsjeća na spomenik donjogradskim obiteljima⁴⁰ koji se nalazi pred ulazom u Kandit, pod svjetlom forme htjenja okupljanja građana u spomeničkom prostoru, a koje se htjenje prepoznaje iz arhitekture spomenika, može se reći da bi izdvajanje spomenika iz javno dostupnog prostora komunikacije uz ostavljanje pratećih sadržaja proizvelo jedan od dva moguća efekta. Ili bi spomenik, s očima onih koji sjede na klupama uprtim u njega, postao oltar slavljenja kulta ratne pobjede, ili bi, što se čini vjerojatnijim, samo spomen obilježje izgubilo svoju funkciju, a funkcionalne bi ostale klupe na korištenje stanarima okolnih zgrada ili putnicima gradskog prijevoza koji čekaju autobus na stajalištu u neposrednoj blizini. U oba slučaja spomenik gubi potencijal da bude živi element grada ili mjesto odvijanja građanskog života na način komuniciranja i samostalnog izgrađivanja odnosa spram relativno važnog i nedavnog događaja gradske historije, a spram kojeg događaja ne postoji odnos osim etno-politički proizvedene konvencije i kojeg ne postoji doživljaj osim etno-politički potenciranoga.

Kako spomenik može sudjelovati u pješačkom prometu i biti u interakciji s pješacima pokazuju najbolje već spomenute skulpture grupa građana i radijatori. Kultni spomenik grupa građana svojom

⁴⁰ Radi se o spomeniku strijeljanim donjograđanima (unterstätnerima) u jednoj od akcija odmazde tijekom Drugog svjetskog rata. Spomenik je devastiran nakon tzv. demokratskih promjena i uspostave nezavisne države devedesetih godina dvadesetoga stoljeća.

nenametljivošću i uronjenošću u prostor u kojem se nalazi simbolizira građansko stanje mira i prijemčivosti za različitost. Sama skulptura izvedena je tako da može poslužiti kao klupa. Sjedenje na njoj, u krilu jednog/e od građana/ki u međugri s lokacijom odašilje poruku kakav grad treba da bude: mjesto gdje se može naći mir i sigurnost.

Spomenik ratnim stradalnicima i stradanjima na južnom obodu Trga Slobode ipak je, s obzirom na temu spomenika i naše razmatranje, ovdje relevantniji. Čine ga četrnaest čeličnih blokova višestruko viših od prosječnog čovjeka i poredanih u smjeru zapad-istok. Razmak između dva najzapadnija bloka najuži je, a prema istoku se razmaci postupno proširuju. Druga sastavnica spomenika su iz prostora čeličnih blokova izuzete i po trgu raštrkane ploče od pleksiglasa dimenzija 1x1 metar, ugrađene u pod, u koje je upisano “ČAST PALIMA - NA OVOM I SVAKOM KVADRATU ZEMLJE HRVATSKE”. Čelični blokovi konceptualizirana su predstava vrata, a razmaci predstavljaju prijelaz od tjeskobe do slobode, gledano od zapada prema istoku. Prostorna smještenost ovog spomenika, kao i u slučaju *grupe građana* i *Crvenog Fiće*, prikladna je za interakciju u pješачkom prometu. Čak je u nekoj mjeri ta interakcija nužna budući da su čelični blokovi smješteni na samom početku pješачke transversale ulica Republike - trg Slobode – Korzo – Trg Ante Starčevića. Budući da se spomenik odlikuje visokom apstraktnošću, on nema kultnu vrijednost, a moderna estetika izvedbe koja ga je učinila ružnim eliminira mogućnost nagrđivanja spomenika ispisivanjem parola ili sličnim *vandaliskim činima*. Tako na jednom od blokova imamo naknadno dopisanu poruku da se valja izboriti za bolje sutra, a na nekolicini blokova upisane spomene nekim zaljubljenostima. Iako je tema spomenika ratno stradanje, vidimo kako njegova visokoapstraktna koncepcija nadilazi pop-kulturno dominantne kultove naroda i vjere⁴¹ i ratne pobjede.⁴²

⁴¹ Bog i Hrvati!, “komad zemlje svete”, narod koji živi na komadu zemlje koji je Bog “za sebe sačuv'o” itd.

⁴² Vojne parade u Kninu i proslave u Čavoglavama povodom Dana pobjede..., poetika M. P. Thompsona, prisustvo predstavnika braniteljskih udruga u tijelima javne vlasti, slavljenje

Nasuprot visokoj konceptualnosti *radijatora* stoji visoka figurativnost *Crvenog Fiće*. Figurativnost je tu sa zadaćom upućivanja na precizno određeni historijski trenutak. Iako je izvršen obrat u scenariju interakcije tako da prvobitni subjekt (tenk) postaje objekt, a prvobitni objekt (Fićo) postaje subjekt radnje (gaženja), visoka figurativnost izvedbe ne dopušta apstrahiranje od prvobitne radnje prema promišljanju općenite forme tog scenarija – konflikta kao takvog. Može se reći da je izvedba spomenika prema izvornom scenariju negativno orijentirana po narodnoj mudrosti *'ko bi gori sad je doli*. Ovakvi scenariji, koji iskazuju nadmoć nad agresorskom silom, bilo stvarnu poput uzvika “Obadva, obadva! Oba su pala!”, ili duhovno-moralnu poput Glavaševićeve rečenice “Grad, to ste vi.” ili Thompsonovog stiha “Pa da k'o na prvoj crti zapjevamo protiv smrti”, krilatice su kulta ratne pobjede. Učinak je kulta ratne pobjede blokiranje kanala koji bi omogućio postratno stanje pod čime se misli stanje završenosti sukoba i generacijskog transformiranja odnosa prema ratu kao što su generacijski transformirani odnosi prema ranijim povijest-označujućim događajima i stanjima. Kanal prema prošlom događaju koji kani transformirati doživljaj istog je kritičko-preispitivački. U odnosu na prevladavajuću predodžbu, bila ona racionalna, kulturna ili mitska, nužno je subverzivan.

Subverzivnost se ovdje odnosi na neprihvatanje i podrivanje, ili bolje, na neprisvajanje postojeće predodžbe, bez obzira postoji li svijest o objektivno prihvaćenoj predodžbi. Odnos bilo kojeg subjekta prema bilo kojoj etabliranoj predodžbi objektivno je subverzija jer rezultira proizvođenjem nove ili preinačene posebne predodžbe s potencijalom popularnog prihvaćanja. U stvarima popularne kulture takve se transformacije ne događaju uslijed namjernog i svrhovitog revolucionarnog rada, nego najčešće usputno i slučajno. Primjerice, kao okupljališta mladih u Osijeku generacijski su figurirali Korzo, “pijana promena-da”, Školjka... Uslijed promjene okolnosti dolazilo bi do promjene okupljališta pa potom i do promjene predodžbe o predmetnoj lokaciji.

“heroja, a ne zločinaca” i sl.

Transformacija predodžbe iz primjera događa se uglavnom bez izraza otpora. Međutim, što se događa kada je predodžba o čijoj se transformaciji radi predodžba konstitutivnog elementa jednog kutnog identiteta kao što je Crveni Fićo konstitutivni element lokal-patriotizma *nepokorenog grada*?⁴³

Igra⁴⁴ je *per se* subverzivna. Razlog tome je što je igra ozbiljenje slobode u čistoj formi afirmacije kao proizvodnje svijeta igre u praznom prostoru. U igri se sve preznačuje u ništa, a ništa ima potencijal da igrovno zbiljski postane sve. Ništa što je egzistentno u realnom svijetu ne mora nužno u svijetu igre sačuvati svoju semantiku i simboliku, sintaksa stvarnosti se fundamentalno mijenja: predmeti mijenjaju oblik, značenje i uporabnu vrijednost, scenarij odvijanja realiteta nije određen, a scena je podložna trenutnoj proizvoljnoj promjeni. Igranjem predmeti i pojave dobivaju nova značenja, a moć uobrazilje između njih uspostavlja odnose iz fundusa svestva mogućnosti.

Kulturna igra, za koju možemo reći i da je kulturno proizvedena irealna realnost, ima navedene elemente kao prepoznatljive, ali oni nakon uspostavljanja postaju fundamentalno nepromjenjivi. Kult za sebe proizvodi forme i obrasce igranja. Igrač u kulturnoj igri obavezan je ponašati se prema unaprijed zadanom scenariju i u njegovim, više ili manje strogim, okvirima. Primjerice, kršćanska euharistija počiva na kulturnoj igri blagovanja tijela i krvi Kristove u koje se posredstvom kulturne igre preznačavaju beskvasni kruh i vino. Ili, kako se prikazuje u kriminalističkim TV serijama poput *Zločinačkih umova*, serijski ubojica ubija svoje žrtve, ali ih pritom obezličuje i preznačuje u svoju odabranu metu. Samo ubojstvo tamo se prikazuje kao ritual s upravo navedenim

⁴³ Nepokoreni grad je često upotrebljavana sintagma u autoreferencijskom diskursu Osijeka. Potiče od kulturnog grafita "OSIJEK – NEPOKORENI GRAD" na križanju Trpimirove i Divaltove ulice. Također je riječ o kulturnom predmetu kojem je pristup zabranjen i u diskurzivnoj formi, on se ne propituje i služi kao jedna od temeljnih vrijednosti osječkog lokalpatriotizma.

⁴⁴ O pojmu i konceptu igre vidjeti pogotovo Fink, Eugen, *Igra kao simbol svijeta*, Demetra, Zagreb, 2000.

elementima igre: preznačavanje žrtve, promjena upotrebne i simboličke vrijednosti predmeta, aranžiranje scene... Nacistički rituali također su bili oblici kultne igre gdje je scenarij određen kultom krvi i tla.⁴⁵

Za kultno proizvedenu stvarnost od vrhunskog je značaja postojanje uloge čuvara kulta. Svrha te uloge jest da osigura poštivanje scenarija kultne igre. U euharistiji je nužan svećenik da izvrši kultnu preobrazbu kruha i vina u tijelo i krv Kristovu. Ukoliko ne postoji lik čuvara kulta utoliko se kultna igra ukida i ne dođe li do raspada igri se vraća izvorna igrovnost. Igrovnost igre podrazumijeva nesvrhovitost, nepredodređenost, fluidnost i stalnu slobodu izbora. Taj izbor ne zastaje na svom negativnom vidu kao odabir između alternativa ili višestrukih mogućnosti proizvedenih kauzalnošću događanja, nego se u istinskoj igri vidi kao afirmativan izbor, što će reći da u svakom trenutku svaki igrač za sebe proizvodi mogućnosti različitih pravaca odvijanja igre, čak i takvih pravaca koji bi se u realnom svijetu pokazali proturječnima u sebi. Za razliku od kultne igre, igra kao takva je kaotična i nepredvidljiva, a uvijek se odvija u prostoru koji je oslobođen predrazumljivih struktura i značenja. Prostor igre nije dekonstruiran, on je naprosto prazan prostor s mogućnošću da igrom bude konstruiran. Za fundamentalno i bitno razumijevanje igre možemo izreći formulu da je igra ultimativno ozbiljenje forme neozbiljnosti.

Subverzivnost u odnosu na kultnu igru, tj. subverzija kultne igre, sastoji se u ukidanju uloge čuvara te u preznačavanju kulturnih predmeta. Takvim činom se demokratizira prostor odvijanja interakcije koja sadrži elemente igrovnosti. Demokratiziranje ovdje ne znači uvođenje procedura demokratskog donošenja odluka po načelu parlamentarizma, nego znači anarhiziranje prostora u smislu omogućavanja razvoja pojedinačnih subjektiviteta kroz proces oblikovanja prostora interakcije.

Pogledamo li sada iznova na čin stavljanja spomenika *Crve-*

⁴⁵ Vidjeti Klemperer, Victor, Bilježnica filologa, Disput, Zagreb, 2007.

nom Fići u danonoćni vid Grada posredstvom sustava videonadzora kroz optiku prethodnog izlaganja, onda možemo prepoznati neke naznačene uloge i značajke kultne igre. Prije svega, dječja igra ili koja druga aktivnost formirana igrovnošću koja se odvija u prostoru kultnog spomenika nesumnjivo se prepoznaje kao neovlaštena penetracija u kulturni prostor. Za subjektivni rad, što svaki oblik igre nesumnjivo jest, u kulturnom prostoru nema mjesta, jer se rad u kulturnom prostoru formira pravilima kulta, a ne nikakvom subjektivnošću. Ta pravila posreduje čuvar kulta, što obični građanin-pješak nesumnjivo nije. Subjektivni rad svjestan je rad, dijelom formiran sviješću o tome da je vršenje neke konkretne aktivnosti dopušteno ili barem da nije zabranjeno. Tako kod primjera *radijatora*, koji nisu kulturno posvećeno mjesto pred svakim građaninom-pješakom, stoji izbor proći kroz vrata ili ih zaobići, a ako se već kroz vrata odabere proći, onda se može odabrati i kroz koja. Nadalje, otvorena je mogućnost izbora stati na spomen ploču, zaobići ju, preskočiti ju, zastati ili ne, pokloniti se ili samo ignorirati. Višestruko već spomenuta apstrakcija izvedbe spomenika omogućava i odobrava svakom pojedincu autonomno izgrađivanje odnosa prema spomeniku samom i onome što isti simbolizira, i to u tolikoj mjeri da nikakav odnos ne mora biti izgrađen.

U primjeru spomenika *Crvenom Fići* s obzirom na sva njegova opisana svojstva također postoji mogućnost stvaranja odnosa prema simboliziranoj epizodi. Međutim, postoji i barijera koja ne dopušta autonomno uspostavljanje takvog odnosa. Tu barijeru generira rad čuvara kulta ratne pobjede na kulturnom označavanju spomenika i naglašavanju njegove kultne uloge u proizvodnji socijalne zbilje. Nasuprot tom radu i takvoj težnji, vjerojatno nenamjerno, javlja se takva interakcija sa spomenikom koja ga sobom preznačava bilo u igralište, bilo u turističku atrakciju, bilo u neko treće značenje sukladno nekoj subjektivnoj svrsi. Takvo preznačavanje je negacijsko prema kultu koji se u spomeniku reprezentira, što provocira zaštitničku reakciju čuvara kulta.

Subverzija kulta u sebi i po sebi proizvodi mogućnost građanske konstrukcije zbilje putem rada na autonomnoj konstrukciji značenja. Fokalne točke kultno proizvedene socijalne zbilje su nužno označene kao nedodirljive. Subverzija nužno ukida nedodirjivost. Po ukinuću nedodirljivosti otvara se mogućnost dijalektičke preoblike zbilje naspram tradicijske proizvodnje zbilje kakva je na snazi u kultno konstruiranim zajednicama. Dijalektička preoblika zbilje znači mogućnost grada proizvođenog od subjekata koji sebe znaju kao autonomne. Iz takvog shvaćanja svaki pokušaj kulturnog označavanja nekog predmeta predstavlja negiranje autonomije pojedinca. Na kraju se mora reći, disjunkcija je jasna: ili kult, ili grad!

Hrvoje Potlimbrzović

Revolt kao jedina opcija

Kada je sredinom travnja/aprila 2011. godine objavljen prijedlog novog zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti, gotovo sva veća sveučilišta i članovi inicijative Akademska solidarnost ustali su na noge i rekli *Ne!* Rekli su *Ne* očiglednom pokušaju rušenja ionako već sve upitnije sveučilišne autonomije, najavivši štrajk ukoliko Vlada prihvati ponuđeni paket zakona, što se 21. lipnja/juna i dogodilo. Istog tog momenta nastupio je i štrajk. Ništa u prikazanoj situaciji ne izgleda čudno, osim jednoga. Naime, protiv pogubnog prijedloga zakona nisu se pobunili oni kojih se isti u konačnici gotovo najviše i tiče - studenti. Razloge fenomena nezainteresiranosti za bilo kakav oblik pobune ne namjeravam tražiti, jer bi to nužno bila naklapanja. Jedino ću se pozabaviti pitanjima koja se nameću kao izarazito začuđujuća u cijeloj situaciji. Dva su takve naravi na koja ću se posebno koncentrirati: Zašto je reakcija studenata izostala? i Zašto je glas malobrojnih koji su progovorili ostao nečujan?

Reakcije studenata mogu se podijeliti u dvije vrste. Prva je izostanak bilo kakve reakcije iz jednostavnog razloga što određen broj studenata nije čuo ni za kakve zakone ili je odbio informirati se o istima smatrajući ih irelevantnima za njihovu osobu. Za sada ću takve ostaviti po strani. Njima nasuprot - najbanalnije rečeno - nalaze se oni koji su čuli za novi prijedlog zakona. Među njima nalaze se oni koji su se žestoko usprotivili pokušaju narušavanja autonomije Sveučilišta i drugim spornim točkama prijedloga zakona, i oni koji su prema istima ostali indiferentni. U takvima vidim najveći problem. Kako je moguće ostati miran i pasivno promatrati ono što će cijeloj akademskoj zajednici i njima samima neminovno naškoditi? Pozadine samih zakona ne namjeravam se doticati, ali ću ukazati na dvije stavke zakona koje bi jednog studenta jednostavno morale zabrinuti. To je ona o rastezljiv-

osti iznosa subvencije školarina od strane države i o pokušaju sve dublje penetracije politike u rad Sveučilišta, čime se neposredno dokida sveučilišnu autonomiju. Ukoliko studiranje ne bude u potpunosti subvencionirano, mnogi neće biti u mogućnosti nastaviti studiranje, jer je studentski život ionako preskup. Novi zakon učinit će studiranje luksuzom. Vjerujem da će tada oni indiferentni osjetiti poneku određenu emociju.

Drugi dio, koji se odnosi na autonomiju Sveučilišta, najbolniji je najvećem dijelu akademske zajednice. U slučaju da se politika (čitaj: ono što nema apsolutno nikakve veze sa znanstvenošću u akademskoj djelatnosti) dublje umiješa u rad Sveučilišta i na svoju stranu vage prebaci veći dio prava na donošenje odluka koje se tiču rada samoga Sveučilišta i sveučilišnih djelatnika, najveću štetu pretrpiti će upravo potonje navedeni. U zadnjih nekoliko godina praksa je rezanje sredstava iz proračuna predviđenih za obrazovanje, u što su se uvjerali studenti prilikom posjete studentske menze, ali i fakulteti koji su zbog manjka resursa primorani na otkazivanje suradnje vanjskim suradnicima, što se direktno odražava na kvalitetu onoga što se pokušava prodati pod obrazovanje. Uplitanjem politike u rad Sveučilišta vjerojatno će sredstva namijenjena obrazovanju biti još više srezana. Jedna odluka na štetu Sveučilišta povlači za sobom nebrojene posljedice, koje se povećavaju proporcionalno brojem odluka.

Prikazao sam samo djelić od sijaseta mogućih problema koji mogu nastati. Nakon toga ponovno se vraćam na već postavljeno pitanje: kako je moguće pasivno promatrati ono što aktivno negativno utječe na ono što nas obrazuje, sve kolege, pa i na svakoga posebice? Neki će odgovoriti da se ne odlučuju na pobunu zbog straha od mogućih sankcija od strane fakulteta. Strah je najmoćnije sredstvo svake diktature za držanje potčinjenih u pokornosti. Razlog zbog kojeg Vladu nazivam diktaturom, iako se predstavlja kao 'demokratska zajednica' – što je u njihovom slučaju samo isprazni poredak utopijskih fraza – zahtijeva pobježe objašnjenje. Ono se oslanja na nepoštivanje samog određenja ionako

okrnjenog pojma demokracije u vidu oglašivanja na zahtijevajući glas naroda (u ovom slučaju akademske zajednice). Unatoč svim apelima iste, pa i samog predsjednika Republike Hrvatske dr. Ive Josipovića, prihvaćeni prijedlog zakona nije revidiran od strane stručnjaka, niti su ozbiljnije razmotreni prijedlozi poboljšanja sumnjivih i nedorečenih stavaka o kojima je dijelom ranije bilo riječi. Umjesto toga, ministar obrazovanja i športa dr. Radovan Fuchs istupi pred javnost lutajućeg pogleda na lijevo i desno (s izrazitim akcentom na desno) i ustvrdi da su Zakoni gotovo pa savršeni i u skladu sa sadržajem zakona većine zemalja članica Europske unije te da kao takvi nemaju potrebu za revizijom. Nakon toga prijedlog je prosljeđen u saborsku proceduru, gdje je ubrzo i prihvaćen. Kao izraz nezadovoljstva takvim stanjem stvari pokorna većina odlučila se na jedino preostalo rješenje, zvano obustava rada. Štrajk članova sindikata Akademska solidarnost i velikog broja fakulteta prilično je uzdrmao nametnuto stanje i vjerojatno naveo odgovorne na razmišljanje o povlačenju prihvaćenog prijedloga zakona, kako bi se izbjegle moguće komplikacije zbog neprovođenja ispita i obustave početka nove akademske godine. Povlačenje zakona bi se zasigurno i dogodilo, samo da je štrajku na snazi i ozbiljnosti doprinijela podrška studenata koja je u najvećoj mjeri izostala. Ono što je apsurdno i nadalje začuđujuće je to što veliki broj studenata ne podržava štrajk u takvoj formi kakva jest, poglavito zbog straha od neizvjesnosti njihove studentske pozicije ukoliko štrajk uistinu odgodi početak akademske godine i zakomplicira sprovedbu zakazanih ispitnih rokova. Zbog istih razloga kao i studenti, te onih koji se tiču samo njih (poput odgode obrana diplomskih i doktorskih radova), štrajk nisu podržali ni mnogi profesori na fakultetima koji su stupili u štrajk, te neki od njih čak imaju u planu »voditi ispite i u kafićima ako bude trebalo«, kako reče docent na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, dr.sc. Pavel Gregorić. Navedene komplikacije trebale bi biti samo kolateralne u svrhu ostvarenja većeg cilja te kao takve ne bi smjele biti dovođene u prvi plan. Zašto su ipak, od strane doktora i naučnika, isticane i pred-

stavljene kao glavni problem stupanja u štrajk, teško je reći neku smislenu riječ.

Svi navedeni problemi, vezani uz većinu studenata, razlog su nečujnog odjeka podignutih glasova njihovih malobrojnih kolega koji shvaćaju ozbiljnost situacije i ne dopuštaju dovođenje u pitanje stabilnost vlastite studentske egzistencije. Ono što im predstavlja najveći problem je iznalaženje načina za pokretanje te već simptomatički inertne mase naviknute na moral ustupanja i povlačenja. Sami to vjerojatno neće moći učiniti te im je stoga potrebna pomoć kako profesora, tako i uprave fakulteta, koji će im garantirati sigurnost njihove studentske pozicije kada poslije štrajka počne rješavanje komplikacija koje štrajk sa sobom nosi. Još se u nezavidnijem položaju nalaze oni studenti koji podržavaju štrajk, ali je njihov fakultet jedan od onih koji je podržao prijedlog zakona. Takvima samo preostaje čekati ishod trenutne situacije.

Jedno od određenja (ako se uopće određenjem smije nazvati) čovjeka je sloboda. Danas u mnogočemu zlorabljen i prostituiran pojam jedan je od razloga zašto svatko od nas ima pravo reći *Ne* i pobuniti se protiv onoga što ga čini pokornim i potlačenim. Mnogi pokušaji ostvarenja slobode zapamćeni su u obliku rata ili druge forme nasilja, što je rezultat pogrešnog shvaćanja same slobode. Ona nije samo puka tjelesna sloboda, nego se u svojoj biti odnosi na slobodu duha. Potrebno ju je pokušati ostvariti buđenjem neke vrste kolektivne svijesti, shvaćene kao osjećaj zajedništva duha koji nas kao ljude spaja i ujedno čini ljudima. Za tu svrhu održane su brojne tribine na kojima se moglo dobiti potrebne informacije u vezi štetne naravi prijedloga zakona kao razloga stupanja u štrajk, no slaba posjećenost istih ukazuje na već spomenutu nezainteresiranost studenata za koju je teško pronaći efikasno rješenje. Kada je štrajk započeo, problem nije bio u tome kako informirati, nego kako ljude uvjeriti da je štrajk jedino rješenje koje je preostalo. Svi dosadašnji pokušaji pokazali su se kao nedovoljni, te će, ukoliko se ne iznađe neki novi način, paradoks zvan 'ne-složnost i ne- zajedništvo akademske za-

jednice' biti razlogom neuspjeha štrajka.

Glavno pitanje nije zašto *bismo trebali*, nego zašto *moramo* iskazati nezadovoljstvo sa smjerom kojim će ići budućnost Sveučilišta, te zašto se *moramo* pobuniti protiv, za našu i budućnost svake nadolazeće generacije, pogubnih zakona. Ukoliko smo mi oni na kojima ostaje ovaj svijet, moramo se sami pobrinuti za to kako će on izgledati, umjesto da cijeli život ispravljamo greške koje su počinili naši prethodnici. Moramo pokazati snagu volje i brigu za budućnost koja nas čeka, a koja se trenutno ne ukazuje kao najsvjetlija. Ono što nam je kao studentima *dano* je prilika da diplomiramo i uklopimo se u postojeći sustav nastavljajući ga. Bitnije je ono što nam je *zadano* slobodno korištenje svojih mogućnosti kako bi se pobrinuli da si osiguramo budućnost kakvu želimo. Ukoliko nam ništa ne bude ograničavalo normalno studiranje, nema razloga da to i ne ostvarimo.

PRIJEVODI ESEJA

Eseji kakve (još!) ne poznajete

ESEJ – (franc. essay) kraća prozna vrsta, u kojoj se obrađuje različita tematika iz svakodnevnog života ili znanosti. Utemeljitelj je francuski književnik Michel de Montaigne. Esej, iako otkriva autorovo subjektivno gledište, mora sadržavati neke odrednice koje pripisujemo znanosti i filozofiji...

Pozdrav čitateljice i čitatelji!

Tema ovog bloka su, uostalom kao što već i sam naslov kaže – **eseji**. Eseji nekolicine svjetskih autora koji se nalaze na sljedećim stranicama kao cilj imaju uvjeriti Vas - čitateljsku publiku - da je esej nešto legitimno, autentično, povremeno akademski (ali samo povremeno) i naravno, nešto nadasve vrijedno čitanja, pisanja i objavljivanja. Ukratko, želimo Vam esej približiti kao književnu vrstu kojoj najveći i najbolji književnici, novinari i državnici povremeno pribjegavaju. I to s dobrim razlogom. Ali, što tu ima za približiti – možda ćete se pitati? Pa nismo li svi pisali eseje u osnovnoj i srednjoj školi, vječito na temu nekakvih preporoda, prosvjetitelja i “štatijaznamčega”. Jesmo, naravno da jesmo. Sve je to super, kako da ne. Kao i pedagoški, odgojno, poučno, itd. itd. Ali to još uvijek ne odgovara na pitanje - zašto eseji? Razloga ima više. Recimo, neki od autora koji su tematizirani i prevedeni u ovom bloku – poput A. Koestlera ili kultnog G. Orwella – našoj su čitateljskoj publici poznatiji kao pisci distopijskih priča i antitotalitarnih romana, poput «1984» ili «Pomračenje o podne», nego kao izvrsni esejisti ili novinari. Nitko ne osporava kako su ta velika prozna djela sjajna i za nas klasična. No, činjenica jest da stotine eseja o najraznovrsnijim temama tih istih autora još uvijek leže u mraku i zaboravu stranojezičnih odjela

knjižnica i čitaonica, skupljajući uglavnom prašinu. Što je ipak poprilična nepravda, jer upravo ti eseji bitno proširuju, zaokružuju stavove i teze tih autora. Daju im još veću «težinu», kroz još stvarnije i svjetovnije primjere. Teme tih eseja uključuju sport, politiku, idealne bircuze za cijelu obitelj, razmišljanja o H – bombi, etnološka istraživanja, izvanzemaljce, itd. itd. Mnogi su do danas neprevedeni na hrvatski. Radosno ispravljamo barem djelić te nepravde, objavljujući prvi put prijevode ovih nekoliko eseja. Sloboda i raznorodnost izbora teme još je jedan od razloga ovog bloka, jer – nema unaprijed određene teme o kojoj se esej zapravo mora pisati. To je ono lijepo. Postoje samo okviri, usputni orijentiri, nekakvi šturi kompasi književnih nam prethodnika iz posljednjih nekoliko stoljeća, otkako je esej kao legitimni književni i znanstveni žanr započeo svoj život. Kao što ćete vidjeti, teme obrađene u sljedećim prevedenim esejima obuhvaćaju mrvicu orwelloske futuristike, malo ludih gljiva s psihodeličnom aromom šezdesetih te puno opasnih plaćenika i njihovih ratova diljem svijeta, Nadamo se da će vas naši prijevodi uvjeriti kako esej ne mora biti običan šturi školski zadatak, običan prosvjetni «dril». Nešto što morate napisati da položite maturu. Nešto da pročete izborni kolegij. Dvadesetiprvo nam stoljeće već opasno pokušava podvaliti (implicitno i u tišini) kako nema velike razlike između dobrog eseja i dobrog znanstvenog članka. Razlika je, ipak, velika. Jako velika. Jer, svatko tko zna misliti i promatrati svijet oko sebe (a i unutar sebe!) može napisati dobar esej. Nitko tu ne traži titule. Možete ih imati, ma koliko god želite. Ali ne morate. Možete izdvojiti i ključne riječi, izdvojiti ih i staviti lijepo u kurziv. Ako želite. Ne morate. Važnost eseja kao autentične i potrebne metode izražaja shvatio je već Michel de Montaigne dok je šalabazao kroz Fran Francusku i pisao o svemu što je vidio, čuo i doživio. (cca. 1850.) Nije nevažno naglasiti da etimološki, na engleskom i francuskom jeziku, riječ esej znači pokušaj. Pokušali smo, kao vrijedni prevoditelji i tumači, dočarati vam što sve esej može biti. I treba da bude.

Na vama je dalje da pokušate i sami.

preveo s engleskog: Slaven Lendić

George Orwell⁴⁶**Gradovi Raja**

Prije nekoliko mjeseci izrezao sam iz šarenog časopisa nekoliko odlomaka koje je napisala jedna novinarka, a pisala je u njima o luksuznim odmaralištima u budućnosti. Baš je nedavno provela neko vrijeme u gradu Honolulu na Havajima, gdje užasi rata očito nisu bili previše zamjetni. Kaže kako joj je pilot teretnog zrakoplova ondje rekao: «Čovječe, sa svom ljudskom domišljatošću utrpanom u ovaj rat, šteta je što netko nije pronašao recept da se čovjek gladan života opusti i odmori, malo karta Belu, popije čašicu i vodi ljubav, sve u isto vrijeme, non – stop, a nakon svega toga izađe odmoran i svjež, potpuno spreman za nastavak svog posla.» Ovo ju je podsjetilo na biznismena kojeg je nedavno upoznala. Taj je biznismen planirao projekt – kako je rekao: «odmaralište za koje misli da će danas – sutra postati planetarno popularno, poput psećih utrka ili plesnjaka prije nekog vremena.» San tog biznismena opisan je do detalja u navedenom članku:

Osnovni nacrt predočavao je prostor koji se protezao preko nekoliko jutara zemlje, pokriven nizom kliznih krovova – zbog engleskog vremena koje je nepouzdana - sa središnjim mjestom koje sadrži golemi plesni podij izrađen od napola prozirne plastike, koji može biti osvi-

⁴⁶ rođen 1903. kao Eric Arthur Blair u Indiji, tada britanskoj koloniji. Vrstan romanopisac, novinar i esejist. Poznat kao pronicljivi duštveni kritičar, a najviše ga pamte po kultnom distopijskom romanu «1984». Veteran španjolskog građanskog rata, ranjen snajperom u vrat. Autor iznimno autentičnog ratnog izvještaja o španjolskom ratu – «Kataloniji u čast». Neko vrijeme živio kao beskućnik na ulicama Pariza i Londona. Umro od tuberkuloze godine 1950.

jetljen s donje strane. Oko njega nalaze se drugi prostori s različitim funkcijama, postavljeni na različite visine. Barovi i restorani postavljeni su na najviše i najniže katove. Gomila čunjevutih uličica. Dvije plave lagune u prizemlju: jedna mjestimično uzburkana valovima, zaiskusne plivače i sportaše i druga - miran ljetni bazen, za kupače koji žele zabavu. Solarne lampe koje sjaje nad bazenima simuliraju ljetno sunce. Redovi ležaljki na kojima ljudi sa sunčanim naočalama i u gaćicama mogu ležati i raditi na tenu ili poboljšati već postojeći ispod sunčane lampe.

Glazba dopire kroz stotine rešetki povezanih s glavnom pozornicom, gdje se prikazuju plesovi ili nastupi simfonijskih orkestara, a i radio program se može uhvatiti, pojačavati i raširiti posvuda. Vani - dva velika parkirališta, svako s 1000 parkirališnih mjesta. Jedno je besplatno. Drugo služi kao otvoreno drive-in kino, s autima koji stoje u redu i prolaze kroz vrtuljke i s filmom koji se prikazuje na golemom ekranu uperenom prema autima. Muški serviseri u uniformama provjeravaju aute, nude besplatan tehnički pregled i vodu, prodaju benzine i ulje. Cure u bijelim satenskim hlačama preuzimaju narudžbe za jela i pića te ih donose na pladnjevima.

Kad god se čuje za izraze poput «rajski grad», «rajsko odmaralište», «grad Užitka», teško je ne pomisliti na često citirani uvod Coleridgeve pjesme «Kublaj - Kan».

U Xanadu je Kublaj - Kan
Izgradio svoju kupolu sna
Gdje Alph, sveta rijeka teče
Kroz spilje dubine neizmjerne
Dolje do mora koje ne poznaje dna
Tamo bješe i deset milja plodnog tla

I zidovi i tornjevi oko grotla:
 I bijaše vrtovi kroz koje teku potoci
 Gdje cvjetahu šume od tamjana
 I šume bijahu stare poput kamena
 U moru zelenila.

Ipak, čini se da se Coleridge potpuno prevario. Pogriješio je čim je spomenuo sve te «svete» rijeke i «neizmjerne» dubine. U rukama gore navedenog poduzetnika, Kublaj - Kanov bi projekt ispao bitno drugačiji nego što je on to zamislio. Spilje bi u ovom slučaju bile potpuno klimatizirane, s diskretnim osvjetljenjem i ukusno obojenom plastikom – a završile bi kao tematski barovi za čajanku u maurskom, kavkaskom ili havajskom stilu. Alph, sveta rijeka, završila bi zabarikadirana branom kako bi se načinio umjetno grijani bazen za kupanje, a mračno more koje ne poznaje dna bilo bi osvjetljeno ružičastim električnim svjetlima, i čovjek bi mogao lagano krstariti preko njega u autentičnim venecijanskim gondolama od kojih bi svaka imala vlastiti radio. Šume i zelenilo koje spominje Coleridge bile bi iskrčene radi izgradnje teniskih igrališta, pozornice, skate parka i možda golf igrališta, sve pod staklenim krovovima. Ukratko, bilo bi sve što bi «čovjek gladan života» mogao poželjeti.

Nemam nikakve sumnje da se diljem svijeta ovakva ili slična odmarališta planiraju, možda čak i grade. Nije vjerojatno da će ona biti dovršena – svjetski će se događaji pobrinuti za to – no svejedno, takva odmarališta dovoljno vjerno predstavljaju ideju užitka civiliziranog čovjeka. Nešto od toga već se može i vidjeti u ranije spomenutim veličanstvenim plesnjacima, filmskim dvoranama, hotelima, restoranima ili luksuznim jahtama i kruzerima. Na luksuznom krstarenju ili u Lyons Corner House klubu dobiva se prilično mnogo od ovog opisanog futurističkog raja. A kada se analiziraju, glavne su karakteristike

tog raja sljedeće:

1. Čovjek nikad nije sam.
2. Čovjek nikad ne čini ništa sam za sebe.
3. Čovjek nikad nije u dodiru sa prirodnom vegetacijom ili prirodnim objektima bilo kakve vrste.
4. Svjetlo i temperatura uvijek su umjetno regulirani.
5. Čovjek nikad nije udaljen od zvuka glazbe.

Upravo je glazba (ako je moguće, treba biti ista glazba za sve) – najvažniji sastojak. Njena je funkcija spriječiti misli i razgovor, kao i utišati svaki prirodan zvuk, kao recimo cvrkut ptica ili šapat vjetra, koji bi inače mogli smetati. Za ovu svrhu običan je radio svjesno korišten u bezbrojnim obiteljskim domovima. U mnogim engleskim domovima, radio gotovo nikada nije isključen, iako je s vremena na vrijeme prilagođena glasnoća kako bi samo tiha i lagana glazba iz njega izlazila. Osobno znam ljude koji će držati radio upaljenim tijekom čitavog ručka, a u isto vrijeme pričati dovoljno glasno i taman toliko da se glasovi i glazba ponište i nekoherentno uguše. Ovo se čini s točno određenom svrhom. Glazba sprječava da razgovor postane ozbiljan ili čak uopće koherentan, dok nejasni žamor glasova sprječava pažljivo slušanje upravo te glazbe koja svira i tako sprječava nastanak te strašne pojave – mišljenja. Jer

Svjetla se nikada ne smiju ugasiti

Glazba uvijek mora svirati

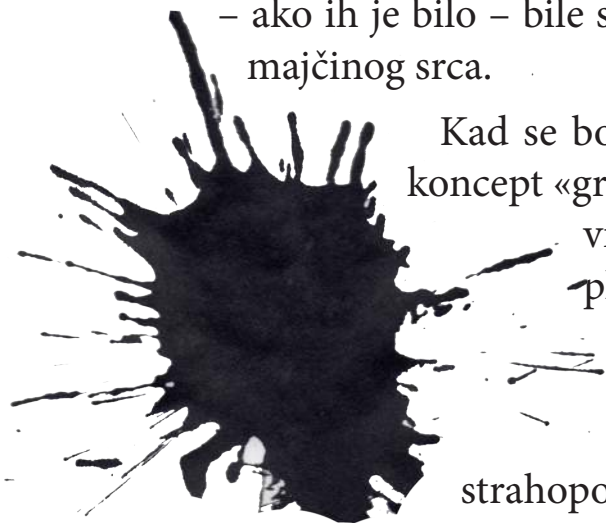
Da ne vidimo gdje odista jesmo

Izgubljeni u ukletoj šumi

Kao djeca uplašena mraka

Koja nikad ne bijahu ni sretna ni dobra.

Teško je ne osjetiti da ono čemu današnja odmarališta nesvjesno teže jest povratak u maternicu. Jer doista, i tamo – čovjek nikada nije bio sam, nikada nije vidio danje svjetlo, temperatura je uvijek bila regulirana i ugodna, nije bilo brige o poslu ili hranjenju, a čovjekove misli – ako ih je bilo – bile su utopljene u stalnom ritmičkom lupanju majčinog srca.

Kad se bolje promotri Coleridgeov veoma drukčiji koncept «grada raja», vidljivo je da se vrti dijelom oko vrtova i dijelom oko spilja, rijeka, šuma i planina sa «dubokim romantičnim ponorima» - ukratko, oko onog što se zove Priroda. Ali ipak, čitav koncept divljenja Prirodi i osjećaj neke vrste religioznog strahopoštovanja u blizini ledenjaka, pustinja ili slapova, dobrim je dijelom vezan za osjećaj čovjekove umanjenosti i slabosti protiv moći samog svemira. Mjesec je prekrasan dijelom zato što ga nikad ne možemo dohvatiti (slično moru, koje je impresivno zbog toga što nikad nismo zaista uvjereni hoćemo li ga sigurno preploviti). Čak i zadovoljstvo koje čovjeku daje tek maleni cvijet – a ovo je točno čak i za botaničara koji zna sve što se može znati o cvijetu – dijelom ovisi o osjećaju tajnovitosti. Ali u isto vrijeme, čovjekova moć nad Prirodom progresivno raste. Uz pomoć atomske bombe postali smo sposobni doslovno pomicati planine: sposobni smo čak, tako je rečeno, promijeniti klimu same Zemlje otopivši polarne ledene kape i navodnjavanjem Sahare. Ne postoji li, dakle, nešto sentimentalno i opskurno u želji da se ostavi nekoliko jutara divljine tu i tamo, umjesto da se svaki pedalj zemljine površine pokrije mrežom autocesta okupanim umjetnim sunčanim sjajem?

Pitanje je nastalo zbog toga što se čovjek, dok je istraživao fizički svemir, nije pozabavio istraživanjem sebe samog. Mnogo toga što zovemo za-

dovoljstvom nije ništa drugo nego pokušaj uništavanja svijesti. Ako počnemo s pitanjima – što je čovjek? Kakve su mu potrebe? Kako se najbolje može izraziti? – doći ćemo do zaključka da samo posjedovanje moći da bi se izbjegao rad i proživljavanje života od kolijevke do groba pod električnim svjetlom uz zvuke mehaničke glazbe nema vrijednost. Čovjeku je potrebna toplina, društvo, razonoda, udobnost i sigurnost: on također treba i samoću, kreativni rad i osjećaj čuđenja. Kad bi prepoznao da proizvode industrije i znanosti može koristiti selektivno, uvijek uz jedan te isti test – «čini li me ovo više ili manje čovjekom?», shvatio bi da najveća sreća ne leži u opuštanju, odmoru, kartanju Bele, čašici i vođenju ljubavi u isto vrijeme. Također, instinktivni užas koji ljudi osjećaju uslijed progresivne mehanizacije života ne bi bio samo sentimentalni arhaizam, već potpuno opravdana stvar. Jer čovjek ostaje čovjekom dok čuva jednostavnost u svom životu, dok je tendencija mnogih modernih izuma – osobito filma, radija i aviona – slabljenje njegove svijesti, tupljenje znatiželje, i u većini slučajeva – približavanje čovjeka životinji.

preveo s engleskog: Stjepan Topolovec

Povratak u Nirvanu⁴⁷

Prije nekoliko tjedana primio sam pismo iz Divinity Avenue, Cambridge, Massachusetts. Ta se simbolična adresa odnosi na Centar za proučavanje osobnosti na Sveučilištu Harvard. Autor pisma bio je prijatelj, američki psihijatar koji je radio u tom Odjelu.⁴⁸

Dragi K ...,

Ovdje se događaju stvari koje bi te zanimale. Ovih je dana u mnogim američkim krugovima velik, aktualan problem droga. Jesi li uhvatio što od te buke? Ja sam nabasao na scenu na najbezazleniji način. Proveo sam zadnje ljeto u Meksiku. Jedan vikend dolazi prijatelj antropolog sa vrećicom gljiva kupljenih kod vještice. Čarobnih gljiva. Nisam nikada čuo za njih, ali kao dobar domaćin pridružio sam se društvu koje ih je jelo. Vau! Naučio sam više u šest sati nego u posljednjih šesnaest godina. Vizualne transformacije. Nestade perceptualnog mehanizma koji nam zagušuje pogled na stvarnost. Intuitivne transformacije. Nestade mentalnog mehanizma koji sjecka svijet na apstrakcije i koncepte. Emocionalne transformacije. Nestade emocionalnog mehanizma koji nas nagoni da život ispunjavamo vlastitim ambicijama i sitnim žudnjama. Vratio sam se u SAD i proveo zadnjih šest mjeseci baveći se ovim poslovima. Suradnici su mi Aldous Huxley, Alan Watts (priznati autoritet Zen budizma), te pjesnik Allen Ginsberg. Mi vjerujemo da spojevi kaktusa Peyote (meskalin) i gljiva (psilocibin) nude mogućnosti proširivanja svijesti, mijenjanja percepcije te uklanjanja apstrakcija. Za spremnu osobu, one nude dušedrapateljno mistično

⁴⁷ Prvo izdanje u Sunday Telegraph, 12. Ožujka 1961., s naslovom 'Mistične halucinacije potaknute drogama izazivaju kontroverzu u Americi. Nakon uzimanja gljiva korištenih u Meksiku, autor izaziva obranu kulta Aldousa Huxleya'

⁴⁸ Dotični prijatelj bio je Dr. Timothy Leary, koji je nekoliko godina kasnije postao diljem svijeta poznat kao ozloglašeni vođa LSD kulta.

iskustvo. Sjećaš se svojih prosvjetljenja u Francovom zatvoru? Vrlo slično ovome što stvaramo. Mnoge kućedomačice, koje nikada nisu ni čule za Zen, iskusile su satori (mistično prosvjetljenje) i opisale ga... Nudimo ovo iskustvo istaknutim kreativnim ljudima. Umjetnicima, pjesnicima, piscima, učenjacija. Naučili smo vrlo mnogo slušajući ih... Pokušavamo također ugraditi ovo iskustvo u fakultetske nastavne planove na najsvetiji i najozbiljniji način... Ako si zainteresiran, poslat ću ti nešto gljiva... volio bih čuti tvoju reakciju...

Ubrzo nakon toga otišao sam u SAD kako bih sudjelovao na Simpoziju na sveučilištu California Medical Center u San Franciscu. Jedna od glavnih tema Simpozija bila je „Utjecaj droge na pojedinca“. Ovo nije bila slučajnost, budući da trenutačno velik broj Amerikanaca, od puka do kreme, iz različitih razloga, ima droge u mozgu: krema jer sih brine ispiranje mozga i trening letenja u svemir; puka jer droga omogućava raketni bijeg od stvarnosti; ljudi zaduženi za organizaciju zato što su sredstva za smirenje efektivnija od obiteljskih aspirina i natrijevog citrata; medicinska struka zato što neke od novih droga donose revoluciju putem „kemijske kirurgije“ i liječenja mentalnih bolesti; duševno frustrirani u svim slojevima društva jer droga omogućava vlastiti način dolaska do Spasenja. Prema tome, imamo ušće motiva i inflaciju akademskih projekata istraživanja droge koji su masovno financirani vladinim agencijama, sveučilištima i raznim udrugama.

Na putu od San Francisca do prijatelja na Harvardu ostao sam par dana na sveučilištu u Michiganu kod Ann Arbor. Tamo samo bio pozvan iz drugih razloga, no tema čarobnih gljiva pojavila se prvog jutra moga posjeta. Psihijatar zadužen za gljive bio je Englez tihe, blage, neameričke prirode. Na osnovu vlastitih iskustava (on ju je uzeo u nekoliko navrata) i eksperimenata na deset pokusnih kandidata, iznjedrilo je privremeno mišljenje da je efekt gljive, u usporedbi s modernim

čudotvornim drogama, meskalinom i LSD-om, relativno bezopasan i općenito više na ugodnoj, euforičnoj strani.

Dobro je poznato da ključnu ulogu u određivanju prirode iskustva prilikom ulaska u svijet gljiva igraju mentalno stanje i raspoloženje korisnika. Budući da je dr. P bio tako ugodna osoba, a i ugođaj njegove klinike mi se sviđao, javio sam se kao pokusni zamorac – iako sam osjećao krivnju zbog svog entuzijastičnog prijatelja na Harvardu. Utvrdili smo datum eksperimenta i bilo mi je rečeno da ne dogovaram nikakve nove sastanke toga dana do večeri, budući da ću biti pod utjecajem opijata oko šest sati.

Netom prije buđenja u jutro dogovorenog dana sanjao sam san koji je relevantan za ono što slijedi. Vidio sam pred sobom veliki glineni vrč; u njemu je čučao čovjek kojemu se samo glava vidjela preko ruba vrča; lice mu je bilo žućkasto-smeđe boje, i činilo se da trpi veliku bol, ali imao je rezigniran pogled; hladnokrvan glas objasnio mi je da je to sveti Mihael koji proživljava mučeništvo i da bi ga se trebalo izvaditi iz trenutnog vrča i staviti u drugi, gdje će biti živ skuhan u ulju. Probudio sam se s blagom mučninom i smjesta povezao san s iskustvom prethodnog dana. U jednom od laboratorija za eksperimentalnu psihologiju vidio sam glavu majmuna – njegovo tijelo bilo je skriveno iza pregrade tako da je samo glava bila vidljiva. U lubanji životinje nalazio se zabitveni električni utikač od kojeg je žica vodila u strop. Ta je priključena glava bila savršeno, neprirodno mirna (tijelo je bilo imobilizirano stezuljom); samo su se metuzalemski stare oči okretale u dupljama, prateći posjetiteljeve pokrete, tiho i rezignirano. Htio bih brzo uvjeriti čitatelja da, koliko znamo, majmuni ne trpe bol u ovim eksperimentima. Utikač je povezan na elektrode koje su umetnute u mozak pod anestezijom, i nakon toga ne izazivaju ni bol ni neugodu; svrha eksperimenta ne tiče nas se u ovom slučaju. Čitao sam još prije o tome. U svakom slučaju, pogled na tu malenu glavu s utikačem na sebi ispunio me nerazumnim užasom; odatle taj san o mučeništvu svetog Mihaela. Tako sam se

suočio s gljivama u depresivnom stanju „lebdeće anksioznosti“, kako to psihijatri zovu.

Gljive dolaze sintetizirane, u obliku malenih ružičastih pilula; izgledaju bezopasno i imaju gorak okus. Progutao sam devet pilula (osamnaest miligrama psilocibina), što je pozamašna doza za osobu moje težine. Trebale su početi djelovati nakon trideset minuta i dosegnuti svoj maksimalni efekt nakon otprilike sat vremena. Međutim, ništa se nije dogodilo gotovo sat vremena. Časkao sam s dr. P. i s jednim od njegovih pomoćnika, prvo u njegovom uredu, a tada u sobi koja je imala udoban kauč i magnetofon; nakon nekog vremena ostao sam sam u sobi, ali dr. P. povremeno je navratio. Ležao sam na kauču i uskoro počeo proživljavati iskustva koja su opetovano opisivali ljudi koji su eksperimentirali s meskalinom. Kada sam zatvorio oči vidio sam svijetleće, pokretne uzorke nevjerojatne ljepote, što je bilo ugodno; no tada su se uzorci promijenili u crve plošnjake koje sam gledao pod mikroskopom prethodnog dana u drugom laboratoriju; crvi su imali naviku pretvaranja u zmajevе, što je bilo manje ugodno, tako da sam napustio predstavu jednostavno otvorivši oči. Tada sam pokušao ponovno, ovaj put usmjerivši snažno svjetlo stolne lampe ravno na svoje zatvorene kapke i efekt je bio poprilično spektakularan – vrlo sličan eksplozivnim crtežima shizofreničara ili fantazijama Walta Disneya. Iznad glave pojavio mi se plameni kovitlac i povlačio me gore; mogao sam, uz nešto samosugestije i dramatizacije, nazvati to vizijom sebe kao proroka Ilije koji biva uznešen pijavicom na nebo. No, imao sam osjećaj da je ovo bila jeftino kupljena vizija (‘Carterove male gljive su najbolje, mistično iskustvo zagarantirano ili povrat novca’) tako sam još jednom napustio predstavu otvorivši oči. To je bilo sve što sam trebao napraviti, i čestitao sam si na trijeznoj samokontroli i racionalnom mozgu koji se ne da zavarati malenim pilulama.

Soba je čak i s otvorenim očima izgledala drugačije. Boje su bile ne samo svjetlije i briljantnije već i drugačije kvalitete od bilo koje znane

boje; nalazile su se izvan inače vidljivog spektra i da bi ih se imenovalo, nove su riječi morale biti izumljene – tako ću reći da su zidovi bili cele- ni, zavjese mrašne, a nebo vani smagdano. Jedan od zidova je poprimio konkavnu oblinu poput unutrašnjosti bureta, žbukani kip Miloske Ve- nere se smiješio, a inače ravna linija na postolju bila je zakrivljena, što sam shvatio kao iznimno dobru šalu. Ipak, ovo sve nije nimalo nalikovalo klimajućem svijetu opijenosti gdje je transformirana soba bila uhvaćena u grobnoj tišini. Tihi šum magnetofona postao je nesnosno glasan, a gotovo neprimjetno lelujanje zavjesa postalo je Baletom Tekućih Nab- ora (lelujanje je uzrokovao uzdižući topli zrak od centralnog grijanja). Malena traka okretajuće glave magnetofona svakih je nekoliko sekundi hvatala sjaj lampe; ovaj slabi, isprekidani, maloprije neprimijećeni sjaj je, gledan iz kuta oka, postao rotirajuća zraka minijaturnog svjetionika. Ovo spuštanje osjetilnog praga i istodobno povećavanje intenziteta i emocionalnog značaja percepcije jedna je od osnovnih senzacija svi- jeta gljiva. Isprekidani svjetlosni signal sporo rotirajuće glave postao je bitan, značajan i misteriozan; imao je nekakvu tajnu poruku. Kasnije sam se prisjetio, s suosjećajnim razumijevanjem, fantazija paranoičara o skrivenim električnim strojevima podmetnutim od strane njihovih neprijatelja kako bi proizvele zle zrake i utjecaje.

Bljeskanje magnetofona bio je prvi simptom kemikalijama uzroko- vanog ludila. Puni efekt iznenadno je nadošao s podmuklom glatkoćom. Dr. P. ušao je u sobu i nekoliko minuta kasnije spoznao sam svjetlo – i shvatio kakva sam budala bio što sam upao u zamku njegovih lukavih podvala. On je tijekom tih nekoliko minuta prošao nevjerojatnu trans- formaciju. Počelo je s bojom njegova lica koje je poprimilo boležljivu žućkastosmeđu boju – boju majmuna s električnim utikačem. Stajao je u kutu sobe leđima okrenut zelenom zidu i dok sam gledao u njega, njegovo se lice raspolovilo, kao lubenica. Neko je vrijeme osciliralo, a onda se ujedinilo opet u jedno lice i tada je transformacija bila pot- puna. Maleni je ožiljak na doktorovom licu koji nisam prije primijetio bio širom otvoren, pokušavajući progutati meso na bradi; jedno se uho

smežuralo, drugo je naraslo za nekoliko inča, a lice je postalo cereća, zla fantazma. Tada se opet promijenilo u drugačiju vrstu hogartijanske vizije i ove su transformacije trajale, po mojoj procjeni, nekoliko minuta.

Doktorovo tijelo sve je vrijeme ostalo nepromijenjeno jer su se halucinacije zadržale iznad vrata; bile su iznimno dvodimenzionalne, poput kartonskih lica. Osjećaj je bio uvijek najjači u onome kutu gdje je prvo nastao, i blijedio je u manje napadne efekte izobličavanja kada bismo se premjestili drugdje, iako je osvjetljenje u sobi bilo ujednačeno. Isto se dogodilo kada su nam se drugi članovi osoblja kasnije pridružili. Jedan od njih, veseli Dr. F., preobrazio se u užasnu viziju od koje mi je gotovo pozlilo – u Mongola slomljena vrata koji je visio s nevidljivih vješala; nisam ipak mogao otrgnuti pogled od njega.

Stajali smo, licem u lice, u ‘zlom kutu’ i sigurno sam izgledao neugodno s raširenim zjenicama jer me posramljeno pitao: ‘Zašto zurite tako u mene?’ Na kraju sam rekao: ‘Zaboga, trgnimo se iz ovoga’ te smo se premjestili u drugi kraj sobe gdje je efekt bio slabiji. Zadnja primjedba upućuje da sam još uvijek mogao kontrolirati svoje vanjsko ponašanje i bilo je tako tijekom cijelog trosatnog, četverosatnog iskustva. Ali, istodobno sam bio izgubio kontrolu nad percepcijom svijeta. U više navrata pokušao sam ‘napustiti predstavu’, kako sam bio napravio pri početku na kauču, ali bio sam nemoćan pred obmanama. Ponavljao sam si: ‘Ovo su dragi, prijateljski ljudi, tvoji prijatelji’ i tako dalje. To nije imalo nikakav učinak na spontane i neumoljive vizualne transformacije. U jednom trenutku iste su se proširile s lica drugih na moju vlastitu desnu ruku koja se smežurala u bogaljevu te na metalne šipke stolne lampe koje su se pretvorile u kandže ptice grabežljivice. Tada sam zamolio da mi donesu zrcalo, vjerujući da ću u njemu vidjeti sliku Doriana Graya. Začudo, nije bilo nikakve promjene na mom licu.

Nakon jednog ili dva sata (pod utjecajem droga osobni, unutarnji sat potpuno poludi), učinak droge je počeo splašljivati. Dali su mi sed-

ativ, i nakon određenog vremena odveli su me natrag do hotela gdje sam objedovao s jednim od doktora u javnoj blagavaonici. Svijet je bio opet normalan osim što je doktorova glava nekoliko minuta po posljednji put prolazila par rapidnih mutacija s druge strane stolica. One nisu više bile zastrašujuće, nego su bile više poput glumčevih izvanrednih oličenja različitih tipova likova u brzom slijedu. Bio sam snažno uvjeren da su to bili različiti aspekti doktorove osobnosti. Ovo uvjerenje da se posjeduje dar drugoga vida, dar ne samo čitanja nego i viđenja istinske osobnosti drugih poput slike na ekranu, još je jedan tipičan simptom određenih vrsta shizofrenije. Imao sam blage povratne daške ovoga još dosta dugo. Lica prijatelja i stranaca u vlaku bi na trenutak postala nestvarna, poput projekcija čarobne lampe, otkrivajući istodobno njihovu najdublju tajnu – ali nikada nisam uspio definirati ili izraziti to što je bilo otkriveno. Ovo je bila jedina nuspojava iskustva koje sam svjestan. Trajala je oko tjedan dana. Kada pojedinac podijeli um u različite slojeve, od kojih neki funkcioniraju manje ili više normalno, a drugi su poremećeni, on stoji u svijetu Paradoksa. U nekim trenucima mislio sam da sam namamljen u zamku, da su zloćudna lica oko mene nekako povezana s Gestapom ili G.P.U.-om i bilo je ugodno znati da je soba bila na prvom katu, jer sam mogao, u najgorem slučaju, odmagliti kroz prozor. Uvijek bih se trgnuo iz toga nakon nekoliko trenutaka, uvjeravajući se da su to sve bile obmane; one su pak nastavile usprkos mojoj svjesnosti i protiv njih sam bio bespomoćan. Užas cijeloga iskustva ne leži toliko u samim prikazima koliko u trenucima panične sumnje da bi stanje moglo biti nepovratno. A ta sumnja nije potpuno neosnovana. Jedan član medicinskog istraživačkog tima nehotice se predozirao pilulama te je dva mjeseca patio od isprekidanih iluzija progona. Znam dvoje

ljudi koji su eksperimentirali pod nedovoljnim nadzorom te su morali biti bolnički zbrinuti na različite periode. Ovo su, međutim, iznimke. Spomenuo sam prije da su svi pokusni kandidati Dr. P.-a doživjeli pozitivna, euforična iskustva; ja sam 'prekinuo niz', žalosno je primijetio sljedećeg dana. Isto je tako bilo i s većinom kandidata Harvardskog tima. Uzrok mojoj nesreći bio je povezan s majmunom i snom; oni su bili kriva vrsta pripreme. Ako se ovo doda teretu prošlih iskustava političkog zatvorenika, ispiranja mozga, mučenja i iznuđivanja priznanja, očito je da sam ja bio krivi izbor za pokusnog kunića – osim možda kako bi se demonstriralo što svijet gljiva može učiniti krivoj vrsti pokusnog kunića. Očito je također da su fantomska lica bila projekcije duboko ustoličenog gađenja spram osjećaja „zarobljenosti“ u situaciji koja nosi simbolične odjeke odnosa zatvorenika i inkvizitora, majmuna i znanstvenika, progonitelja i žrtve. Jadni Dr. P. i njegovi dragi kolege morali su trpjeti nešto što su zvali „negativni prijenos“ i služiti kao projekcijski zaslони za mentalne projekcije iz prošlosti spremljene u mentalnoj pozadini. Pretpostavljam da pozamašna manjina ljudi koji pokušaju kemijski doći do raja ustvari padaju na drugu stranu. Ovo bi moglo biti zbog karaktera ili slučajnosti – krivo vrijeme ili okolnosti eksperimenta donose krivo tip mentalne projekcije iz zalihe; i nijedan eksperimentalni psihijatar, koliko god vješt, ne može potpuno kontrolirati sve varijable u situaciji, niti može garantirati rezultat.

Ne želim preuveličavati male rizike prilikom propisno nadgledanih eksperimenata za legitimne svrhe istraživanja; također vjerujem da bi svaki klinički psihijatar mogao izvući korist iz nekoliko eksperimenata s kemijski prouzrokovanom trenutnom psihozom - tako što će vidjeti život kroz oči pacijenta. Ne slažem se ipak s tvrdnjom entuzijasta da meskalin ili psilocibin, čak i kada ih se konzumira u povoljnim uvjetima, mogu umjetnicima, piscima ili slavloljubivim mističarima priskrbiti nove uvide ili otkriće transcendentalne prirode. Duboko se divim Aldousu Huxleyu, zbog njegove filozofije i beskompromisne iskrenosti. Ne slažem se pak s njegovim zastupanjem ideje „kemijskog otvaranja

vrata u Drugi Svijet“, i s njegovim vjerovanjem da nam droga može pribaviti „ono što katolički teolozi nazivaju poklonjenom milošću“⁴⁹. Kemijski prouzrokovane halucinacije, obmane i zanesenost mogu biti zastrašujuće ili iznimno ugodne; one su u oba slučaja, u prirodi, trikovi izvedeni nad živčanim sistemom pojedinca. Pred sobom imam datoteku sastavljenu od strane harvardskog istraživačkog tima koja sadrži produkcije različitih pisaca i učenjaka, stvorene pod utjecajem droge, ili ubrzo nakon.

Prva, napisana od strane dobro poznatog romanopisca, počinje sa:

Većinom sam se osjećao kao lebdeći Khan na čarobnom tepihu sa svojim zanimljivim poručnicima i bogovima ... neki prastari osjećaj o starim bićima u travi, i hramovima, upravo onakve sam osjećaje kakve doživio pijan lebdeći u vrtovima Xochimilcoa...

Druga, napisana od strane slavljubivog pisca, kaže:

Dragi... Iskustva sa psilocibinom u meni su bila vrlo ukusna i jediva i kada te efekt uhvati, bam, ja sam usred jednog konstantno rastivog kozmosa vibrirajućih šumova želja i žudnji i divnih drama kao u Shakespearea, pripremajući se da stupim na pozornicu i govonjim u predstavi. Ove pilule nekako čine dušu stvarnijom... (Pravopis je nesvjesni manirizam često prouzrokovan drogom.)

Treća je početak pjesme, također od jednog dobro poznatog pisca, imenom *Lisergična Kiselina (Bog Viđen kroz Maštu)*

To je čudovište s nekoliko milijuna očiju/ to je u svim svojim slonovima i suštinama to šumi u električnom pisaču/ to je elektricitet povezan sam sa sobom, kad bi imao žice/ to je široka paučja mreža/ i ja sam na zadnjem milijuntnom beskrajnom kraku te mreže...

Neki izvještaji u datoteci, napisani nakon iskustva, mnogo su trješniji, ali nijedan podatak ne sadrži ništa od umjetničke ili teoretske vrijednosti, a drogom prouzrokovane produkcije pisaca sve su bile daleko

⁴⁹ Vrata Percepcije, London, 1954 (The Doors of Perceptions, London, 1954)

ispod njihovih standarda (Huxleyev izvještaj nije bio u datoteci). Dok sam radio na materijalu, prisjetio sam se jedne priče Georga Orwella (ne sjećam se je li objavljena) : jedan je njegov prijatelj, dok je živio na Dalekom Istoku, pušio nekoliko lula svake večeri i svake mu je večeri jedna jedina fraza zujala u uhu, fraza koja je sadržavala cjelokupnu tajnu svemira; ali u svojoj euforiji nije ju zapisivao i ona bi nestala do jutra. Jednu je noć ipak uspio zapisati čarobnu frazu te je ujutro pročitao: “Banana je velika, ali njena je kora još veća.” Ja sam imao slično otkriće kada sam uzeo gljive drugi put u mnogo sretnijim i opuštenijim uvjetima. To je bilo u stanu jednog od mojih prijatelja s Harvarda čije sam pismo citirao. Bilo nas je šestero u gostoljubivoj atmosferi, nakon večere i vina. Svatko od nas je uzeo različite količine pilule, a ja sam ovoga puta uzeo malo više (22 ili 24 m/m, zaboravio sam točan broj). Opet je bilo obmana: soba se širila i skupljala na najčudnije načine, poput spore harmonike; ali lica su se oko mene promijenila samo malko, i to na ugodan način, postavši ljepša. Tada je došao trenutak istine: na magnetofonu je svirala komorna glazba. Nikada nisam čuo takvu glazbu prije i odjednom sam razumio samu srž glazbe, tajnu njene magije: sklad sfera bio mi je otkriven ... nažalost, sutradan nisam mogao odrediti je li to bila simfonija, kvintet ili trio, niti je li skladatelj bio Mendelssohn ili Bach. Mogao sam isto tako slušati Liberacea. To nije imalo veze sa istinskim štovanjem glazbe; moja je duša bila natopljena kozmičkim lojem. Otriježnio sam se kada je kolega u gljivama – američki pisac koji mi je inače bio drag – počeo recitirati o Kozmičkoj Svjesnosti, Širećoj Svijesti, Zen Prosvijetljenju, i tako dalje. To mi se učinilo naprosto opsceno, više od kakve psovke. Ovaj kaotični misticizam bio je vrhunsko skrnavljenje. Moja je pretjerana reakcija bila, bez dvojbe, uzrokovana gljivama, tako da sam otišao u krevet. U Raju i Paklu (Heaven and Hell), Huxley, jedan od poštovanijih predstavnika kulta, branio je meskalinsku ekstazu od primjedbi patvorenosti govoreći da su „sva naša iskustva na neki način kemijski uvjetovana“ i da su veliki mističari prošlosti također „sistematski izmjenjivali kemiju svojih tijela ... izgledniju se u stanje manjka

vitamina i šećera. Pjevali su beskrajne psalme, povećavajući količinu ugljikovog dioksida u plućima i krvotoku, i, ako su bili orijentalci, radili su vježbe disanja kako bi postigli isti cilj.“ U ovome, naravno, ima istine na čisto fiziološkom nivou, ali zaključci koje Huxley izvlači, i savjet koji daje modernom čovjeku u potrazi za dušom rastužujući je: „Znajući koliko i slavljubivi mističar o kemijskim uvjetima transcendentnog iskustva, savjetujem mu da se obrati specijalistima iz farmacije, biokemije, fiziologije i neurologije za stručnu pomoć...”

Volio bih na ovo odgovoriti parabolom. U voljenim austrijskim planinama mojim školskih dana, trebalo nam je oko pet do šest sati da se popnemo na vrh visok 2000 metara. Danas mnogi od njih mogu biti dosegnuti u nekoliko minuta uspinjačom, ili čak motorom. Ipak vidite tisuće školaraca, sredovječnih parova i staraca kako dahću penjući se strmim putovima, stenjući pritom pod teretom svojih naprtnjača. Kada stignu do alpskih utočišta pri vrhu, oni traže, okupani znojem, tradicionalnu nagradu – čašu schnappsa i tanjur vruće juhe od graška. I tada pogledaju prizor pred sobom – i tada postoji samo čovjek, planina i nebo. Smisao ove priče nisu vrline znoja i rada. Smisao je u tome da, iako je to isti prizor, njihova je vizija drugačija od vizije onih koji su se popeli motorom.

Koestler, Arthur⁵⁰ 1968: Return Trip to Nirvana. In *Drinkers of Infinity. Essays 1955-1967*. London: Hutchinson. S. 201-212

⁵⁰ romanopisac i esejist. Rođen 1905. u Budimpešti, kao mađarski Židov. Stvarao i pisao uglavnom na njemačkom jeziku. Potkraj života postao naturalizirani britanski građanin. Autor fundamentalnog anti-staljinističkog romana «Pomračenje o podne» i brojnih eseja. Doživotni zagovornik eutanazije, teško bolestan počinio samoubojstvo sa svojom suprugom godine 1983.

Anders Sannerstedt⁵¹

Magnus Andersson⁵²

Sveučilište Lund, odsjek za političke znanosti

Privatne vojne korporacije i utjecaj na kontrolu sile u razvojnem svijetu

*Ovaj esej preveden je fragmentarno, s istaknutim najbitnijim dijelovima. Original dostupan na adresi: <http://www.lu.se/o.o.i.s?id=19464&postid=1328378>

SAŽETAK

Zajedno s privatizacijom rata i povećanom važnosti nedržavnih sudionika u sukobima raste i potreba za proučavanjem njihovih utjecaja na vlade. Svrha naše teze jest analizirati učinke na vladinu kontrolu sile u razvojnem svijetu u slučaju kad se one odluče koristiti uslugama tzv. PMC-a (engl. Private Military Company, tj. privatnih vojnih korporacija). Primijenjen je model standardnih građansko-vojnih odnosa, s fokusom na funkcionalnu, političku i društvenu kontrolu sile zajedno s usporednom analizom zasebnih slučajeva, što sve služi kao osnova za izvlačenje metodoloških zaključaka. U usporednoj analizi navedena su četiri slučaja u četiri različite države: Angola, Sierra Leone, Papuanska Nova Gvineja i Kolumbija. Dobiveni zaključci rezultat su

⁵¹ iskusni švedski politolog i predavač na švedskom sveučilištu Lund.

⁵² mladi švedski političar rođen 1981. Otac egipatskog podrijetla. Diplomirao strojarstvo. Zalaže se za liberalno – ekološku politiku, kao i prava imigranata.

sekundarnog materijala.

Također, analiza se bavi privatnim vojnim korporacijama kao što su Executive Outcomes i Sandline, kao i korporacijama koje su posredno ili neposredno bile upletene u navedena četiri slučaja.

Ključne riječi: građansko-vojni odnosi, plaćenik, privatizirana vojska, kontrola sile, privatno osiguranje

*«Oni nemaju domovine, niti gospodara.
Njihov dom je logor, njihov zakon mač.»*

Silvio Pellico

(1788. – 1854., Enfernio de Messina)

Izbor teorijske podloge za ovu analizu pao je na već gore spomenutu teoriju građansko-vojnih odnosa. U svijetu koji je još uvijek u procesu demokratizacije, model građansko-vojnih odnosa ključni je dio procesa demokratizacije. Taj model između ostalog sadrži i teoretsku građu za pristup reformaciji, kontroli i re-orijentaciji oružanih snaga u nedavno demokratiziranom društvu. Na neki način, on se može gledati kao i ogranak demokracijske teorije. Centralni problem građansko-vojnih odnosa tiče se osnovne potrebe društva za zaštitom od vanjskih i unutrašnjih prijetnji koje ugrožavaju njegov trajni opstanak. Pitanje je na koji način društvena sigurnost može biti zajamčena kroz «agent» koji ima pravo vršiti zakonitu monopoliziranu prinudnu silu bez da se okrene protiv vlastitog načela i klijenta. U ovom kontekstu, načelo predstavlja društvo, a vojska predstavlja navedenog «agent» i agent je faktički «jači» od načela. Iz toga slijedi da agent može biti potencijalna prijetnja za načelo jer postoji mogućnost državnog udara. Također, društvo je ujedno agentova i nadređena figura i klijent, a ta dvostruka uloga postaje problem. U tom se odnosu od društva očekuje da daje naredbe svom podređenom, ali i da uzima preporuke od njega. Dakle, postoji rizik da društvo završi u rukama vojske, ili da sami vojni rizici ne dođu do izražaja zbog drugih političkih razmatranja. Problem režimske

kontrole dvojne je prirode, jer uključuje demokratsku i nedemokratsku vlast. S demokratskom kontrolom vojnog aspekta, problemi su ponajprije transparentnost i odgovornost. U slučaju nedemokratske kontrole vojnog aspekta, to postaje pitanje autoritarnog režima.

....

U analizi privatnih vojnih korporacija, nemoguće je ne definirati što se točno misli pod terminom «privatna vojna korporacija». Kategoriziranje ovih kompanija primarno je utemeljeno na vrsti usluga koje one nude, kao npr. izravna borba, vojna obuka i savjetovanje, logistička podrška, obavještajni podaci, izvidnica, otmica i otkupnina, spašavanje talaca, tjelohraniteljstvo, razminiranje i elektronička sigurnost. Da bi se izbjegla normativna determinacija, autor Singer nudi kategoriziranu tipologiju koja se sastoji od tri široke kategorije. To su: 1) Vojne dobavljačke tvrtke (engl. Military Provider Firms – MPF), 2) Vojne konzultantske tvrtke (engl. Military Consultancy Firms – MCF) i 3) Vojne tvrtke specijalizirane za podršku (engl. Military Support Firms – MSF). Vojne dobavljačke tvrtke bave se opskrbom različitih zaliha na samom bojištu, lokacije kao npr. otvoreni oružani sukob ili zapovjedni stožer. Vojne konzultantske tvrtke bave se obukom strateške i operativne vrijednosti iako nisu na samom bojištu. Naposljetku, vojne tvrtke specijalizirane za podršku bave se logistikom, održavanjem, tehničkom podrškom, zalihami, itd. U praksi, one su najudaljenije od samog bojišta. Dobrobit ove tipologije jest «činjenica da se mogu istražiti ne samo varijacije unutar industrije, već i varijacije unutar organizacija tvrtki, njihovih operacija i utjecaja» (Singer 2003., str. 91) Ova se tipologija fokusira na usluge i razinu sile koje korporacija može ponuditi. To treba uzeti u obzir kao konceptualni okvir, gdje klasifikacija jedne korporacije može biti promijenjena ukoliko se počne baviti pružanjem drugačijih usluga. (Singer 2003., str 91-100)

Razlikovno svojstvo privatne plaćeničke korporacije jest činjenica da je to, u srži, korporativna organizacijska tvorevina, a ne ad hoc

plaćenička postrojba.

...

Kraj Hladnog Rata promijenio je sam karakter oružanog sukoba, a ti «novi ratovi» sukobi su u kojima su linije između ratovanja, organiziranog kriminala i zločina protiv čovječnosti zamagljene (Kaldor 2001., p.2) . Iako često nazivani ratovima «niskog intenziteta», oni imaju jasnu prijelaznu vezu svih sudionika. Sukob je globalan i lokalan u isto vrijeme. U «novom ratu» privatizacija nasilja bitan je element...u praksi, distinkcija između onog što je privatno i onog što je javno, državnog i ne-državnog, neslužbenog i službenog, između onog što se čini iz ekonomskih ili političkih motiva, nije lako uočljiva.» (ibid p.2) Sile tih «novih ratova» uglavnom su regularne oružane snage, para-vojne skupine, jedinice za samoobranu, strani plaćenici (između ostalog i privatne vojne korporacije) i regularne strane oružane snage. Novo ratovanje karakterizirano je političkom kontrolom nad teritorijem i tehnikama protiv pobune, što čini okolinu neizdržljivom za one koji nisu podložni političkoj kontroli. (ibid str. 92-98)

Politička kontrola temeljena je na osjećaju pripadanja etiketi i brandu, a ne odanosti ideologiji ili «višem cilju». Ekonomije ovih ratova okarakterizirane su golemim inflacijama, vrlo visokom stopom nezaposlenosti, poreznom erozijom pa čak i krahom valute. Financiranje u ovim sukobima uključuje i sivu ekonomiju kao i «transfere dodataka» - npr. pljačku, haraćenje i tržišni pritisak kroz kontrolne točke koje provjeravaju zalihe hrane, novac osiguranja i prodaju droge. Ekonomija postaje ovisna o pomoći izvana putem novčanih pošiljki, direktnih transfera, te ekonomske i humanitarne pomoći. Ovo rezultira u fragmentaciji kao i neformalnosti i sukoba i ekonomije. (ibid str. 101-04; Duffield str. 157; Jackson 2003. str. 144-46). «Novi ratovi» su mrežno temeljeni u uvjetima u kojima «zapadnjački» sigurnosni establišment dijeli isti sigurnos-

ni teren s organiziranim kriminalom i elitama propalih država. U tom okolišu, organizirano nasilje postaje privatizirani neteritorijalni mrežni poslovni pothvat. Tradicionalni proces državno utemeljenog ratovanja ne može biti očekivan u trans-nacionalnoj mreži poduzetničkog rata, gdje iscrpljivanje samog sukoba kroz kraći vremenski period ne može biti očekivano upravo zbog prilagodljivosti i sposobnosti obnove. (Duffield, str. 157-58, 162)

KONTROLA SILE

...

Primjer funkcionalne kontrole sile jest ono što zagovara npr. Huntington, kroz ono što naziva vještinom i stručnošću vojske (1957, str.11). Vještina i stručnost vojske jesu: kontrola nasilja kroz obuku, opremu, planiranje i usmjeravanje borbenih operacija vojne sile. Ta stručnost i vještina zahtijeva visoku razinu profesionalne kompetencije u specijalizaciji vještina kontrole nad nasiljem (ibid str. 13).

Prema nekim autorima, sila također može biti manje ili više u skladu s društvenim i kulturnim vrijednostima. Prema Keeganu, kultura je odlučujući faktor u ratu nekog društva (Keegan 2003., str. 416). Društvene norme koje se nadovezuju na demokraciju, međunarodne vrijednosti i odnos prema ljudskim pravima odražavaju se na ratovanje (Avant 2005., str. 42). Abrahamsson zaključuje da vojska ima normativan socijalan utjecaj na društvo, kao i sredstva da očuva i raznosi društvene vrijednosti u pučanstvo (1971., str. 127).

...

ZAKLJUČCI

Ova teza istražila je utjecaj privatnih vojnih korporacija na svijetu u razvoju. Cilj je bio pokazati kakav utjecaj zapošljavanje privatne vojne korporacije ima na kontrolu sile. Rezultati prikazani u tablici i gore pokazuju da je u tri od četiri slučaja privatna vojna korporacija bila una-

jmljena neposredno prije nekog izbora ili je omogućila izbore kroz svoje djelovanje. Nadalje, vidljivo je kratkoročno poboljšanje učinkovitosti i kompetencije nacionalne vojske koju je obučavala PMC korporacija. Ova prednost također je omogućila i poraz opozicije. No s druge strane, čini se da se da ta prednost nije trajna, jer napredak koji je ostvaren pomoću PMC korporacije najčešće je izgubljen nakon povlačenja PMC-a. Dakle, korištenje PMC korporacije, čini se, ima za cilj stvoriti političku i/ili vojnu stratešku prednost. Naravno, postoji određeni stupanj rizika za stvaranje državnog udara zbog netrpeljivosti i nezadovoljstva koje dolazi od nacionalne regularne vojske naspram strane PMC korporacije. Istraživanje je također pokazalo da je vladin utjecaj na PMC korporaciju ograničen, što neizbježno postavlja pitanje nad kontrolom sile na lokalnom teritoriju. Postojanje i česta prisutnost nad-nacionalnih komercijalnih interesa u procesu stvaranja ugovora s PMC korporacijom, kao i planiranja operacija i njihovog samog izvršenja od strane PMC-a, jasno daju do znanja da se utjecaj zemaljskih vlada nad kontrolom sile u manje razvijenim zemljama svijeta smanjio. Doduše, može se reći da privatna vojna korporacija u manjem razmjeru doprinosi poštivanju ljudskih prava i međunarodnih normi vojske u kojoj djeluje, ali dugoročnost te pojave upitna je. Ipak, PMC korporacije često pokazuju višu razinu postupanja u skladu s ljudskim pravima nego izvorne zaraćene strane.

...

PMC korporacije sada su s nama, a s nama će i ostati. Danas postoji između 60 i 70 kompanija koje vrše operacije u Iraku (Rosen 2005, str. 143, Appendix 1). Usluge koje one pružaju obuhvaćaju čitav spektar, i samo ih se nekolicina može svrstati kao MPF (vojno dobavljanje). Većina ih spada u kategoriju MCF (vojne konzultante tvrtke) koje su osposobljene za pružanje obuke. Njihov udio u zbivanjima trans-nacionalnog komercijalnog interesa u Iraku i njihovu vezu s PMC-ovima se još treba vidjeti. Doduše, vrijedi spomenuti kako je korporacije poput Heritage

Oil (naftna kompanija) danas aktivna u sjevernom Iraku. Postupak reguliranja PMC korporacija, barem u suvremenom razvijenom svijetu, još je uvijek u povojima, ali polako ipak ide naprijed. Doduše, tu regulaciju manje razvijene zemlje još uvijek uopće nemaju. Međunarodna regulacija ne koristi jer PMC korporacije nisu unutar njezinog sklopa, a čak i kad bi bile, nema načina da se nametnu sankcije. Učinci koje one mogu imati na države i vlade u svijetu u razvoju zahtijeva od tih korporacija jest da se vode oprezno, a možemo se nadati da se vode i drugim vrijednostima prije polaska na bojište, a ne isključiva komercijalnim interesima.

IS THAT TRASH

ALEPHIRANJE

FOR ME?

POEZIJA

**ROSES ARE RED.
WINE IS ALSO RED.**

**POEMS ARE HARD.
WINE.**

marina tomić

a. uvod

egzilu je zasluženno ponestalo zraka. poroznost tvog uma
 i dalje ti promiče kroz sitne rešetke imaginarnog,
 trudiš se ne rasipati u odlome gradskih kreatura,
 taj genocid, sipkavost jučerašnjice na tvojim naivnim rukama.
 sve se čini zamagljenim vodom koja to nije,
 tek ta jedna lutajuća, tekuća samoljepljivost.
 udara te bubanj Prodigyja u procjep stvarnosti,
 ničiju zemlju, pivo na asfaltu kojega ne diraš.
 udara te plov, pliv, tvoje tijelo fragmentirano kretnjom buke.
 ti si svoja noga ubačena u tromost plućnog krila gomile.
 čudiš se, metastazirani karcinom pobjede odašilje signale
 lutajućim koordinatama kože. uvijek jesi
 ili ne.
 plov, pliv,
 kao da nešto ovdje odumire.

b. uvod

dihotomija kaže: Grad je kleknuo pred svetošću svoje prodaje,
 telefon nikada ne zvoni dvaput. gdje?
 Grad opstaje kao tijelo tvojih misli – noću ti odaje prečace.
 gdje?
 ustakli vrisak i i dalje pitaj za sakramente:
 misao /o/ misli /o/ Gradu /o/ rastapu,
 treptaj kao prostor, bučnilo
 i nemaš se.
 postoje stvari bitnije od piva. egzil te odaje.

Hobotnica

Grad ima te oružane snage skrivene u pekarama:

1, 2, 3, 4, Ružina ulica,

vrlo plastično.

napisat ću ti tu bombu. malo iza ponoći

okusi imaju umrtvljujući učinak,

zabludjelost sove nestaje u retro odmacima,

znamo se.

Ona

i ja.

dira me neprekidno, čak i kada posustane –

njezine oči, kliješta, oči...

ubrizgaj me, više, zatim se stropošta u jutro,

nestaje.

obijam kante,

prihvaćam njezine smjernice,

već je jutro, zar ne? bez zidova, ovo ovdje zove se svjetlost,

ovo ovdje ponekad se može.

pločice su hladne i smrde na solo.

izvedbe su slobodna volja koja samo naizgled

odabire samu sebe. probavni trakt.

ja se resetiram, zaključuješ.

Grad: točka A

Lutke upražnjavaju projekcije, film redovito titra,
kadar promiče ili uzmiče, konci manipulacije
ulančavaju se.

upozoravaš ljude na svoje izranjavane ruke: lijeva
ne poznaje desnu.

objašnjenje: krv stišava zarivanje, dubine hodnika,
možeš obratiti pozornost, utopiti se,

nastaviti usitnjavanje toka tog svog malog slapa.
ne teče, zamjećuješ.

ili lutke ne znaju plivati, kaže Ona,
a svejedno je.

livija reškovac

kako?

dok sjedimo u bircu i pijemo kavu
ona uzrujano prepričava
vijest o djetetu
kojeg je majka izgladnila na smrt

negdje, u velikoj britaniji

zajedno s pričom
sve je glasnija i uzrujanija
sada već više i ljudi se okreću
ja ju pokušavam smiriti

naći riječi smisla
neko metafizičko rješenje

ne nalazim ih, šutim kao pička

krug

oprala sam suđe

da

smeće je odcurilo

(kao i govna)

u rijeku

razmišljam kako

pijemo i jedemo

vlastita govna

man ist was man ißt

tačka ba

u sarajevu nije zabranjeno pušenje

ipak,

trzali smo

na svakom ulazu u birtiju

pristojno pitali

kao ovce okružene

žicom sa strujom

i kad makneš žicu

ovce trzaju

ne boj se

putnici u autobusu
nemaju lica

možda je takvo vrijeme

treba umotati snove
u omot od čokolade

i znati se prepoznati

u svim tim licima u ogledalu

ivona leventić

3 minute na najjače!

Nisam ti ja kokica za mikrovalnu!

Više sam za tavu i ulje

i dugo cici-mici trskanje

Nisam ti ja za osjećajno bljeskanje

blic-blic i gotovo na klik

više sam za šibice i svijeću

što dugo tinja...

Ne volim tehnološke izume, ni novine na struju,

ni strujna prijateljstva

na *add* s puno *mutal* frendova,

više sam za doručak u travi

ali onaj manetovski

još i da je vangoghsko suncokretski

degasko zaigranski

za može i oppenhajmovsko krznati

da drži toplinu...

Imunitet

Cijepite me protiv velikih boginja i malih bogova

žutice i žutih pogleda

dječje paralize i teške analize

i života bez dječjih anegdota

cjepite me i protiv svijeta bez veselja

recesije, koncesije, procesije, mizerije, mizantropije...

Molim vas, spasite me od virusa što u ludilo vode,

krivih puteva i starih drumova...

HVALA!

Lutao lutanac

Lutao je po svijetu
i tražio sreću,
a nje nema nigdje!
U velikoj rupi neke pustinje
našao je **Sebe!**
I tako on sa **Sobom** igraše lude igra,
ali **Sebe** uvijek pobijediše **Njega!**

Sada se kaje što je prestao lutati,
Jer možda ipak nije sretan sa **Sobom**,
možda je premalo tražio
i našao krivog...
A možda **Sebe** ipak **Njega** vara u kartama,
Možda karte nisu na sreću..
NIŠTA NIJE SLUČAJNO!

Pokidao mi se sat, a bio je 49 kn!⁵³

nemam vremena!
za hod
za knjigu
za brigu
za slogu
za stih za film
za kokice
za san
za sljedeći dan
koji samo dolazi
i ne pita za vrijeme
jer sat je bez baterije

⁵³ Pokidao se, cager na cageru, 2 i 10! Mislim da je to bilo vrijeme zore..da

stale su kazaljke
 zaustavile se
 I PUKLE!
 usudile su se
 u ovom vremenu bezvremenlja
 nevremena
 I
 KAOSA!
 ništa nas nemojte pitati
 bolje da ne znamo
 jer mi smo djeca površine
 i ne zadiremo dublje
 generacija nakupljenog smoga
 DOSTA JE BILO!
 BORIMO SE!!
 u grupama na fejsu⁵⁴, to znamo
 nosimo puške bez nišana
 i okidača
 i metala
 i mentala
 bitno da imamo mentola
 mentol, jer se rimuje s metal
 ma ipak se ne rimuje
 dosta je plastike!
 previše sam se raspisala
 a nemam vremena
 moram ići!

⁵⁴ Facebook, društvena stranica koja zabavlja društvo, manifestira se na abacima 21. stoljeća.

damir đirlić

NAKON ISKONA

istovremeno
utopijama je nešto
oduzelo bol.
osumnjan suncem
nikamo nisam išao. bio sam nikamo.
crnilo se poda mnom nigdje.
na svoje sam oči vidio
konačne svoje oči
i kako se dječi prostor u njima,
čuo posljednju misao ječati:
kraj nakon kraja,
svršetak nakon svrhe.
umjesto kugle susreo
veliko sam prazno.

SMRT STRANE SVIJETA

U puževim kućicama urlika
trojica pretaču nekakav ocean
iz kocke u kocku.
Oko njih: razvaline govedâ, parametri tjeskobe,
mjesec je nagazna mina,
a mjesečina...
Njenim čednim šrapnelima poliveni
ta trojica, zajedno: dva oka, dvije ruke,
sline, u pejzaž utiskuju rukopis;
pužu doma, kući u sjeverac.

Mahovina pretiče trajanje

za još jedan pedalj vjetra,
za tektonsku vlas, još jedan beskraj svjetlosti...
Valovi mahovine.

PSI SE DOLAJAVAJU PREKO NESNOSNIH PROS- TORA

svjetlost je umirala na nama
i tako smo postojali

poput riblje kosti,
udavila me sjena
što sam je vlastitim tijelom zaokružio

*pjesma je čovjeku najviše nalik
jer pjeva sebe samu*

*rijeka buja logosima
muzika muzike i zvuk zvuka*

grlica se razbila o tvrđavu
moj krila, moj sluga

očima zatvorena, vjeđama poklopljena,
živiš od žilica svjetlosti

plićaci, istrošeni do oblutaka,

to obavezno dugo traje.

IZREĆI

Pisati iz zapalosti u svakodnevno suobraćanje.

Kamo s ovim posljednjim kvrčenjima prstiju pred uton u ništa i ništa?

Tonući, u onoj kratkoj epohi između daha i očiju, dok traju zadnji, us-treptali vidovi, čini se da me vječnost zatekla otkad nisam čuo vlastiti glas.

Otkad odustajanje da se može susresti pogled, podijeliti propast?

Pisati da bi se još jednom moglo čuti gust, zaista nečiji odjek u ovoj katranskoj jami. Još jednom i to bi bilo prvi put.

Lažna, bjelina koju ispunjamo, znakovita do nerazaznatljivosti.

Tekst sam, bezgranično tvrdo, fosilizirano tijelo, hrapav, nerasjeciv glas okamenjenog unutra.

LANAC

Mrtvo tijelo pada
ko prevaren jamac,
od jada do jada
rastegnut je lanac.

U lancu se pletu
tuđinac i samac,
okovan pri letu
u njem trune - kobac.

Mrtvački je hropac

iskašljane duše
odbjegle u Ništa
tek vjetar, i puše;

il' slutnja oluje
od duša što bježe,
nakaradna, lažna –
lanac koji reže

zapešća luđaka
što suglasno reži
na zastor od vjetra,
i biva sve težim.

Otežava Ništa
od vlastita smrada,
ko prevaren jamac
mrtvo tijelo pada.

SMRT STRANE SVIJETA

U puževim kućicama urlika
trojica pretaču nekakav ocean
iz kocke u kocku.

Oko njih: razvaline govedâ, parametri tjeskobe,
mjesec je nagazna mina,
a mjesečina...

Njenim čednim šrapnelima pokriveni
ta trojica, zajedno: dva oka, dvije ruke,
sline, u pejzaž utiskuju rukopis;
pužu doma, kući u sjeverac.

Mahovina pretječe trajanje
za još jedan pedalj vjetra,
za tektonsku vlas, još jedan beskraj svjetlosti...
Valovi mahovine.

nikola vučetić

Venenum

Više od pepela sagorjelog prstenja,
 magli začetih od rijeka
 i ptica od neba,
 znači poljubac žene...
Dušo stvorena za let,
 ostavi sićušni predio
 nezameten pepelom,
 kaplju cijanida po usnama,
 proliveni otrov prije čistoće...

Osjećaj

S purpurne stolice
 iz džepa ispada nešto,
 veliko, ujedno neopipljivo,
 glasnije od note, rječitije od stiha,
 dugotrajnije od čovjeka,
 ipak, lomljivije od stakla...
 Dostiglo je kraj,
 duboko i neopipljivo dno,
 ne čuje se zvuk, niti riječ,
 raspuklo se na tisuću godina..

Zrna

Još po koji korak, kiša, dan
 i valjda ćeš iscuriti iz neba...
 Što ako je svemir beskonačan
 i ja dolazim do granica moći?

Zauvijek ostaješ vezana
nevidljivim nadljudskim uzdama...
U trenutku puštam samo bivanje,
još jedan dan, kišu, korak...

Daljina

Bez hoda širokih potpetica
grad postaje sanatorij,
a lampe vješala...

Niti bezvezna šutnja
ne sakriva bol odlaska
cestama koje nigdje ne vode...

Što li čini grad vlastitim?
Ljudi urasli u katran,
čiji plodovi hrane...

Što li čini progonstvo?
Hod među mnoštvom,
sakupljanje sivila pod potpeticama...

Svaki korak, otisak prsta
na pianu u gomili gluhih
čini šutnju zlatom,

a grad bez crvenila,
progonstvo u zametenoj ulici
bez ceste i zvijezda...

Postojanost

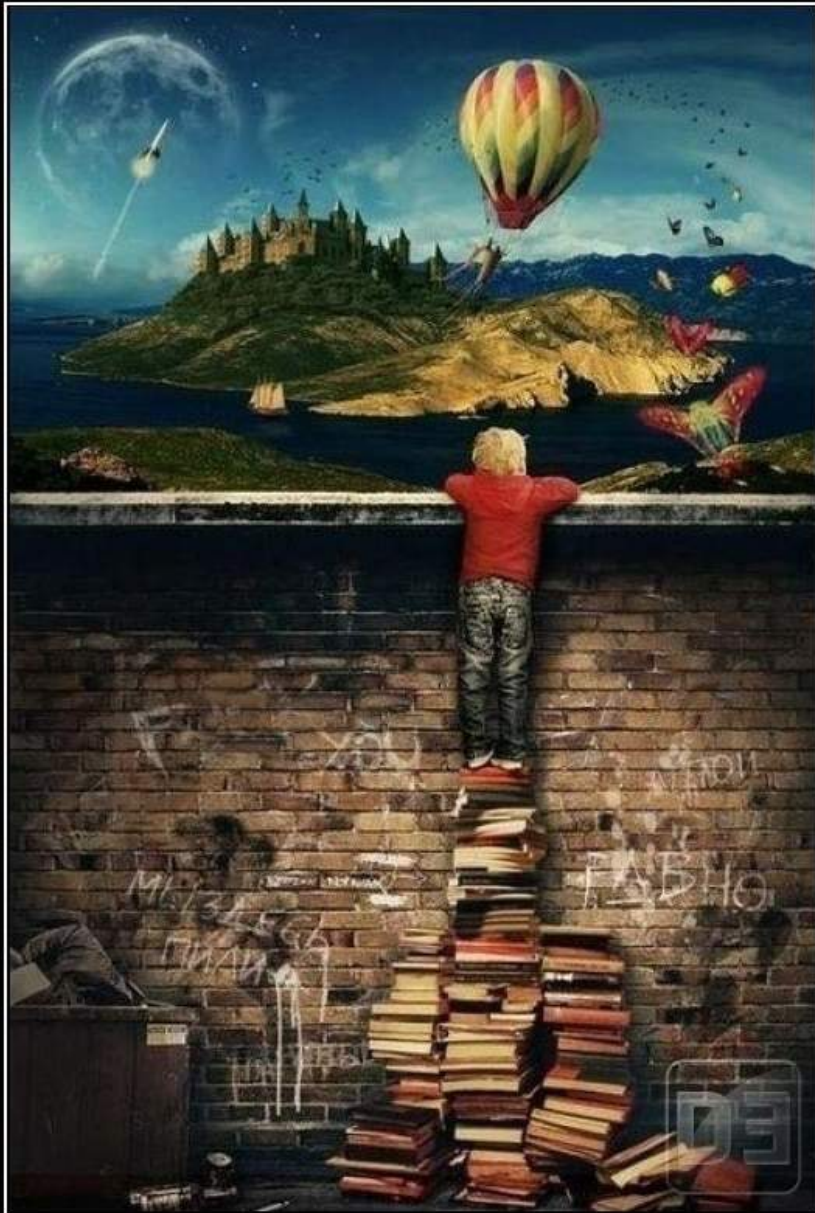
Težina pluća u blizini
je poput tišine,
nemirna i uznemirujuća napetost...

Oči se nevoljno otvaraju,
ruke trnu u zgažene more
ignorirajućeg pogleda...

Opet sam ugasio svjetionik
nasukajući brod
na greben bodljikave samoće...

Ne hrani to mjesto,
baciti ću u boci stihove,
da saznaš i ne povjeruješ
postojanost žala
i kuće s upaljenom svijećom...

PROZA

Books

That is exactly how they work

Žaklina Viljevac

PRIJE I POSLIJE SNA

(inspiracija: Let me make you real, Davor Vrankić, izložba)

Početak: ništa se posebno ne događa/navika

Svaki je dan isti. Za svaki period dana mogu reći samo da egzistiram. Ne mogu pronaći poveznicu s ljudima da bi me na duže vrijeme zainteresirali. Cimerica je dovela prijateljicu u stan, zove se obično. Znam što studira i koja joj je najdraža glazba. Saznala sam još par pojedinosti zašto je građevina težak fakultet. Ona zna slične stvari o meni, osim što imam neobično ime i kako sam ga dobila, te zašto je hrvatski težak za studiranje. Sutra možda upoznam novu osobu gdje će se priča ponoviti. Od regularnih ljudi saznajem tko je bio s kime, s kojim predmetima imaju problema i još par pojedinosti zašto je život tako nepravedan. Sutra ću ih sigurno sresti gdje će se priča ponoviti ako ju još netko nije čuo, a uvijek ima takvih. Dakle, ništa. Postojanje.

Počela sam intenzivno sanjati nakon potresa mozga u prvom razredu srednje. Sljedeća dva mjeseca nakon tog događaja, ako bi zaspala i na pet minuta, nešto bih sanjala. Uobičajen san se sastoji od stvari koje sam taj dan doživjela ili vidjela. Ako je neobičniji, to su onda uloge. Najčešće sam na nekom tajnom zadatku gdje se skrivam od drugih i pokušavam izvršiti naređenja. Ne znam da li ikada uspijem. Snovi mi ne predstavljaju ništa posebno, samo eto neka zanimacija koja se dogodi preko noći. I još je zanimljivo što ponekad ne znam jesam li što sanjala ili se doista dogodilo. Ali egzistiraju, poput mene, u to sam bar sigurna. I dalje nema ništa drugo osim simbiotičke navike, ali navikla sam na nju.

Prva faza: paraliza sna

*[*Paraliza sna je stanje između sna i jave. Znanstveno još nije*

objašnjeno i ne može se sa sigurnošću tvrditi što se zapravo događa u ljudskom mozgu. Radi se o polu-budnom stanju čovjeka u kojemu je on svjestan stvari oko sebe, no ne može se pomaknuti ili ispustiti glas. Ljudi često imaju halucinacije od kojih ih hvata panika]

Nešto je prekinulo uobičajenost. Spavala sam na leđima te uobičajeno razmišljala prije spavanja. U trenutku kada su misli postale neizdržive, otvorila sam oči i nalazila se u prostoriji koja je ličila na neodržavanu kupaonicu. Stajala sam, ali sam osjećala ogroman teret i fizičku iscrpljenost u području prsa; padala sam. Istovremeno sam bila svjesna da sam u krevetu, čak sam čula televiziju koju je mama gledala u susjednoj sobi. Pokušala sam ju dozvati, no nisam mogla ispustiti glas niti se pomaknuti, pa makar i prst. Jedino što sam mogla bilo je disati. Počela sam toliko disati da sam već osjećala nedostatak kisika u mozgu kada sam po deseti put otvorila oči i konačno vidjela svoju sobu. Bila sam u jednoj vodi, prestrašena, osjećajući kao da sam za dlaku izbjegla smrt. Kada sam se ujutro probudila, prvi miris me vratio daleko u djetinjstvo, no doživljaj svijeta sada je bio nepoznat. Nešto mi je govorilo da taj dan ne odem na kavu, no jesam – i požalila sam. Sada sam bila drugačija od tih ljudi, doživjela sam nešto što ne mogu podijeliti. Da li se to naziva ponovnim rođenjem, buđenjem, osvješćivanjem...nešto od toga jest. Zato sam sljedeći dan preskočila kavu i otišla u šetnju. Da li slučajnost postoji? Spotaknem se na stepenicu i nabasam na budućeg najboljeg prijatelja koji će to ostati do kraja mojih dana. Zašto je tome tako? Doživjeli smo istu stvar. Slučajnost ne postoji. Kada sam se nakon nekog vremena konačno odmaknula od tih ljudi, shvatila sam kako sam jedina od njih živjela svoj život. Neću im to zamjeriti, nema smisla jednostavno...volim se previše za to. Ono što im mogu podariti zajedničko je samo nazivom jednoj izložbi kojoj sam prisustvovala: *Let me make you real*. Svaki majušni potez olovkom čini jedno moje iskustvo i spoznanje. Odmićući se, stvara se slika viđena samo u snovima, no nikada napravljena olovkom – jednom riječju, potpuna je. Znam da me ta potpunost negdje čeka.

Druga faza: lucidni snovi

*[*Lucidni snovi su oni snovi kada je osoba svjesna da sanja. U takvim je snovima moguće imati kontrolu nad sadržajem snova. Iako se oni tijekom života spontano događaju, moguće ih je potaknuti posebnim metodama i vježbama.]*

Već neko vrijeme imam najbolje prijatelje. O meni se priča jedino iza leđa i ljudi me se boje. ne boje se lošeg, toga nema u meni, već drugačijeg. Zaključila sam kako im nedostaje hrabrosti. No i dalje ih volim. Pa ipak, nisam još gotova. Probudila sam se u španjolskom predgrađu, točnije, u sredini dvorišta između visokih starih zgrada pješčane boje. Balkoni i terase čine niz lukova s kojih visi raznobojno cvijeće pastelnih nijansi i sve je kao obavijeno koprenom. Na nekim balkonima i u prizemlju žene suše veš. Da, to je definitivno mjesto na kojem želim ostarjeti. Osjećala sam se sretno i željela sam poletjeti. Znae što? Prvo, nije mi bio potreban prah. Drugo, to je najbolji osjećaj koji sam doživjela. Budila sam se par puta na istom mjestu, no nažalost, na kraju sam se stvarno probudila. Ne, nisam bog, ali se osjećam kao jedan od njih.

Kraj:kraj

Imam jako malo prijatelja, no ne volim manje ljude i nisam umišljena. Platonova ideja ne prestaje rasti u meni i mislim da ću uskoro postati kao Sunce. Ne razlikujem materiju jer sve je već u meni toliko da ne osjećam tlo. Zaklopila sam oči možda prvi put zapravo. Sada svaki put mogu odlučivati što ću raditi. Ono zadnje što sam naučila jest da mi letenje nikada neće dosaditi. Dugo sam skupljala hrabrosti i sada ću se konačno odvažiti na to: otići ću tamo gdje stanuju Vodiči: utopit ću se u potpunosti, u Suncu, ili živa izgarati, sada mi je svejedno. Zbogom okrutni svijete! (and thanks for all the fish!)

VELIKA UMIŠLJANJA GROFA DeLACHA

pripovijetka za djecu stariju od 18 godina⁵⁵

Psihologija sisavaca

Nadamo se da će sutra sve proteći u najboljem redu. Ne smijemo dopustiti ni najmanji ekser”, tvrdjeo je Predležnik već neprizatom DeLachu htijući shvatiti zdravstvenu opravdanost o kojoj je Grof upućivao – preživljanje noktiju. Grof se nasmiješi i uljudno pojasni: “Da, a ti si glup”. Emocalo se u prostoru kafane da je za stolom MIG-16 žestoka rasprava, te da bi za nekoliko minuta iz tog umovanja mogla proizići neka velika i nova glavosječina. Grof se ni je bojao neuspjeha u društvu iskusnih kavopijatelja. Znao je da se u kontekstu vlastoprimaca vrlo teško (ali dopostižno) može postići predavanjem o umišljajnoj filozofiji, pa je odlučio izvaditi svog asa iz rukava. Zavučeruku pod rukav i na stol baci “proljeće”. Predležnik, Polistar i Predstojnica ostaše udubljeni dok pogledavaše padajući valjak po svojim glavama, svakoj pojedinoj ili bilo kojoj. Njihova su čela ujednom postaše deformirani uslijed slijepog shvaćanja kuhinjskih milovanja. Grof se pitao zašto i dalje ne shvaćaju te zašto čista krv još uvijek ne pokazuje svoj sjaj iz njihovih hipotalamusa. Ali nije on lomio kosti tim ljudima. Ne... on ih je drobio (Usp. Cool Runnings). Grof upozori u svojem predavanju pišući po ploči kojom ih je preodgajao: “Ako postoji predznanje, onda mora postojati i postznanje. Za sada je esencijalno da ne žderete predrasude, a ako je nekome nešto opstalo nejasno, neka se džavi za još”, izgovori to pričanje i uputi se prema šanku da plati računa.

Pokon nekoliko časutaka Grof se odnosio ulicom zadovoljan nakon

⁵⁵ nastavak priče iz broja XX. (uredništvo)

dananjeg praktičnog poutčavanja, a u susret mu je već prilazijo njegov odani vranac Šoromjahati. “O, prijatelju ružni! Taman sam mislio da tvoj provod nikada neće završiti”, kritizirao je znanstvenik potencijalnog filozofa DeLacha koji je svoje usne već pretvarao u groblje. Obrati se Claude: “Ne pitaj me ništa, gdje sam noćas bio. Nalij samo crnog vina da proslavimo uspješnu suradnju s vlastoprincima. Bilo je teško na primjeni. Ipak, uspio sam. Psihologijom i metodikom. Inteligentna je to stoka, brzo apsorbira metodologiju toljage” Odani vranac Šoromjahati bio je zabojaat Grofovim osmjehom, a njegova je bojažljivost postajala transparentna dizanjem grive na glavi, te ukori vjernog DeLacha šibom: “Ponašaš se kao životinja. Zar sve te godine studiranja, umovanja i probijanja u spoljašnoekonomsku politiku nisu dale ništa više od upućivanja neukroćenog Grofa u bonton? Trebao sam ići na postmodernu feminističku misao, za triju godina bio bih svoj čovjek. Gospodin konj. A ne oblikovati životinju kao što si ti!” Tada se Grof emoti uvriježenim u shvaćanje odanoga vranca te pusti suzu da potječe iz oka toga altruističnog konja. Plač je bio transparentan. “Manje će mokriti”, mislio je Grof uzimavši gitaru i aktiviranjem svojih prstiju u novi zvuk, čak i onih na rukama. Zapjeva i zausti i zavjesa zagreb: “Samo jednom se ljubi... Sve je ostalo kamuflaža...” Ujednom se rastereti, zbacila gitaru i sedlo s leđa, i odsječe samodopadnom sisavcu: “Misliš li da je meni lako braniti umišljanja? Misliš li da je studiranje bilo lagano? Koliko sam samo novaca utrošio da ti platim najbolje obrazovanje, a ti mi ovako regresiraš. Sutra je časutak odluke, Thowra! Praunuk Mirko bit će ponosan ako krepam, ali prije ili poslije će neće” Šoromjahati prozbori: “Stvar je u novcu, zar da? Tvoja su kaveniranja najbolja indicija kako ljudi iskvare novce... Kao da je sve u novcu, a ne u zlatnim polugama”, a Grof smireno spusti glavu i pogladi vranca po sedlu te reče: “Ne razumiješ ti tu materiju. Samo se lagano smiri i krepaj. Bez imalo srkleta. Sutra će ti biti neće biti”.

To je bilo sve za danas su poremećene vrijednosti od 100, 200 i 500 se neće moći koristiti, nego ode u sjenik i zaspi tvrdim snom. Noć se spus-

tila nad prozor Grofove sanjaće kolibe. “Neka se odmori za sutra. Stavit ću mu sijena da ima što jutrit u jesto, jer mora imati snage da me sutra vozi do bine. Plemenita je to životinja”, zaključio vranac i zapali cigaretu.

Taj sramotni kauboj, daleko mu je dom...

Sunce je već visoko sijalo reklamno nad Grofovom spavaćom oranicom, dok je on zijevajući protezao svoje šape i sklanjao pod glavom namješten i mekan kalašnjikov. Ptice cvrkutaše u odnosu na malverzaciju jutra koje je svojom osobnošću bilo kao rođeno za nova iskustva i jutarnje ispiranje moždanih šalica. “Jučer se nisam previše potrudio u primjeni teorije. To je i ishod pokazao”, paranoizirao je Grof analizirajući primjenu valjka, “a danas će se pojaviti velik snop ljudi na primanju u hotelu. Ako ih valjak ne uvjeri, prepustit ću bilanciranje svom mladom prijatelju, učeniku kalašnjikovu. Postznanje jest!” Sve je bilo spremno za najveće kavopijenje u vezi s filozofijom u povijesti uvale Bačvice. Šoromjahati zbaci sedlo na Grofova pleća te prozbiori: “Spreman si. Vidio sam to još sutra, dok si nisi kao mlad ni bio nikad na skupštini, ali nema nikakve struje. Snaći ćeš se. Želim da znaš da sam sve svoje nade položio u našu kaljevu peć, sve će biti zaboravi. Ne želim da se više prepiremo kao sinoć.” Grof se emoti tužnim puštajući malu nuždu, pogleda šarenog vranca u oči, pogladi ga po bradi i šapatne mu: “Krepaj... Krepaj kao što nikad prije nisi! Nikada se više nećemo razstajati u razlomcima. Odvest ću te kući i mlatiti te kao konja u 20 dag kave, neoskvrnutu”.

Bijahu se fascinadili svojim umovima, kako lagano mogu razriješiti poremećaj u natoč gracioznim svadama koje ih uvijek odvajaše vrančevim naučavanjem altruizma. Jurili su bijelim šumama, a odani je vranac ubrzavao tempo svoga biča, te Grof gotovo iznemogda od vrančeve težine na svojim leđima. Nacina im mašaše, pozdravljaše ih bijelim laticama, a DeLach ih nagrađivaše mogućnošću otvaranja njihovih srdaca H-dinamitom, koji ih emocaše razdraganim ostacima hipotalamusa. “Imaju dobro srce”, zaključivao je DeLach dok su mu se

kopita palila pod nogama, a njihova lica rumenila u svojim kriškama, to jest fetama, to jest šnitama. Kada je jamačno na njihovim stazama sve pospano ostalo u klincu, zapjevaše: “Dva i dva su čeeet’ri, yoopaydi-yoopayda...”, a iza drveća pljeskaše im talentirani jorgovani i ino bilje.

Emocali su da je hotel predviđen za dananje kaveniranje tu u blizu, po gotovo kada su pitali slutčajnog prilaznika, koji je u tom trenutku ni pet ni šest, ni sedam ni osam. Građani Provincije kulturno ga vidjaše s nepovjerenom, a on se bijaše fascinadio profinjenošću njihova ophođenja, malo sutra.

Dvadeset je vlastodržavnih kavopija sjedjelo u prvim redovima iščekujući već nepriznatog DeLacha kako bi konačno netko prozborio o toliko već nikome poznatoj umišljajnoj lakrdiji i motoru na promjeničnu struju. Okrenuše se prema USB ulazu u hotel kada je konačno ulazio on. “Da, to je on! To je on”, sletjaše se stotine ljudi, priđoše mu trkom, a jedno se piskaralo u masi usudi zamoliti biciklogram. Grof odgovori suprotivupitanjem: “Kako se nazivljete?”, a piskaralo odgovori da se zove Imenom Mojim. Na poledini lista ostavljen je biciklogram: “Za Imenoma od Šoromjahatija. Tvoj Šoromjahati”.

U očekivanju Govora

Diljem predvorja hotela prolomio se pijesak kada je grof DeLach počeo stupati u kontekst bine. Mikrofoni bjehu posve novi. Izrađeni od kože homosapiensa, s ponešto zlatičastih pramenova na piskaralicinim glavama, bjelasali su se svojim smještajima s reklamama domaćih televizija. Bila je tu STARA TV, SRB, HR-YU, CI-CIA, FBI-posudje i mnoge treće. Grofu bješe malo nelabično, osjećao se do ulaznih vrata, te od skromnosti spusti svoju glavu duboko u njedra novinarkе STARE TV. Novinarka ga odluči zaštititi skrivanjem njegove glave aluminijskim čekićem i pločom za preodgoj, već čuvenom. Glava ga ipak nije boljela, sva sreća, jer se raspadala. DeLach uključi da ćeto biti vrsno kaveniranje. Štomanje, najavljeno je da je večeras specijalistički gost Oliver. “Uvijek

sam htio uživo počušati Olivera Mlakara”, rekne DeLach, a prisjeti se da se prijanjih dana pričalo o koncertu u humoristične svrhe.

Stao je u binu, pogledao još jednom odanog vranca i shvatio da sve ono što su pripremali ovih dugogodišnjih sati mora danas ispasti kao vađenje zuba. Kratko i ako je moguće bez žrtava. Vranac ga pogleda zeleno u otči i šapatne izdaleka: “Budi ponosan...”, a Grof od prejakih emocija pusti to slano čudo da kaplje niz lice, taj znoj ispod pazduha brisanjem o čelo. Pogleda odanog Šoromjahatija i šapatne: “Idi dok si mlad... I krepaj”. Tada odluči započeti svoje pričanje: “Podcjenjeni dame, draga gospodo, štovani Predležniče i predležnici sviju stanica, poštovani polistri i polistrice sviju rasada, predstojnici, kralju Zambije, bagro sviju namještaja, pozdravljam vas sve ispred mikroglasa naših neoliberalnih i inih televizija”. Narod mu odmah ukaže svoje povjerenstvo jednim glasnim pijeskom nad njegovom glavom. Grof se emoti počašćen proizvodom iz njegove provincije “BAČVICECEMENT”. “To je pre-nomenalno”, uzviknu vranac sjedeći u fotelji i zaintrigirano čitajući novine pokraj male kafane. Grof nastavi: “Svjedoci smo u zadnje vrijeme raznih istih, poštovana bagro. Primijetili ste da danas ne možete pokloniti ni pandemiju susjednoj državi, a da vas ne proglaše masovnim ubojicom. Čovjek bez slobode je kao ptica bez akumulatora. Vrijednosti su se izokretale kukunješćem. Nacino, počušajte me!”. Nekolicina je već prihvatila kao blagovremene te morfeme. Čulo se u pozadini nekoliko entuzijastičnih jabuka koje su ozbiljnim podrazumijevale Grofov govor. Grof nastavi: “Ništa me ne bi više usrećilo nego da zajedno pridemo povijestnom dijelu učenja moga praunuka Mirka, koji je SAM!... (dida Skalije) patetizirao motor na promjeničnu. Najbolji je dokaz to što sam ja to na svoje oči čuo i što je on to napravio još prije nego što se rodio” Odjednom nastaje negodba. Sve se više čuo žanamari zbog kojeg je DeLach bio sve tihiji. Jedan je piskaralo odmah uputio Grofu pitbu: “Kako objašnjavate oskrvnuće višemjesečnog pansvjetskog uvjerenja o motoru na izmjeničsku ako svi znamo njezovu povijest?” Grof pojasni da dokaze nosi pod svojim škragama te da je kalašnjikov pokus najrelevant-

nija indicija toga. Dakle, nastavi: "Ovovremena demantiranja nestat će. Imam kalašnjikov, povidjajte i nestat će za tren vašeg uha..." Novinari ujednom shvate djelovanje tog reagensa i ostaše zapaljeni. Grof nastavi: "Sljedeće je navama da odlučite. Dakle, valja biti oprezan u donošenju odluca. Vjerujte mi, ne bih bio tako poznat bezumnik kad vam ne bih objasnio važ filozofije o postznanju. Da vas nema, dragi slušatelji, ne bi bilo novca za televizije" Šoromjahati je bio uzbuđen. Grofov je govor tu. Evo ga. Reći će. Stavi naočale na otči, podigne glavu prema nacini i prozbori: "Hajde, Grofe, pa idemo kući!". Vidjelo se da je nestrpljivi vranac Šoromjahati.

Tako je govorio DeLach

Kad DeLachu bješe isto godina i to mu nije dosadilo, bješe usplahičen, već toliko da su se cio njegov znoj i nestrpeljivost pretvorili u želudac. Odanom vrancu Šoromjahatiju od uzbuđenja su se znojile potkove. Prikrivao je to križanjem prednjih nogu. Grof DeLach započne: "Vrijeme je, samo nije. Nekako, uz mjesece, i prije i poslije, još je mnogo toga u vama i još poslije emocamo se kao je. Ah, da nije laž, rekao bih da je na tcijeni, ali je laž od glave do pisma. Poznajem tvoju laž kao vlastitu malverzaciju, ali otkad sam sebe uhvatio u laži, nikom više ne vjerujem. I nije biti, jer je. Zašto predznanje emocamo, a postznanje ne? Uistinu, postznanje jest jer se nalazi u sada. S predznanjem prilazimo, nekada se stvarba u postznanje, ali ga ne deklariramo. A to je tužno. Šmrc, šmrc. Uistinu, mnogo je predznanja postalo postznanje, iako to nije spoznalo. Tako je govorio Mirko." Nekoliko je vlastoprmljanskih krivopija, kao i izumitelj drške za ratnu sjekiru Clicton, odmah izazvalo umišljanje. Clicton doda: "U točnu je. I ja sam to sluio. Jučer u Dizalici. Baš dok sam pripremao svoj govor pred slanje pomoći Dominikanskoj Republici bombardiranjem." Svjedski mediji odluče zbog tih humanih postupaka predložiti Clictona izboru Oscara za mir. Grof nije zavidio. On ostade subliman i zaboajat. Grof sintaktizira: "Živim za dan kada će svako domačanstvo spoznati važ filozofije. A već su je prihvatili Puer

Torico, Obala Ključne Kosti, Burkina Prase, Venera, Lassie, pile Calimjero, Grad Otok, Krvena zvijezda i Mjesec s neba nad Berlinom. Onaj priestupni. Nadalje, svi smo mi vrsni kavopije. To nitko ne podriče. Ali među nama ima i inih krivopija. I suprotivu toga treba se borjeti. A sada, drugovi i rugalice, opustimo se uz Olivera Mlakara i dobru domaću zadaću. Prepisivanje je majka znanja. Kao što znate, svi prihod od končeta ide u humanitarne svrhe, za prikupljanje lišća na zimzelenkastom drveću. Do viđenja i hvala vam svima na suradnji!”

Vlastoprimci ostaše u klincu nakon toga pričanja, toliko da se više nisu usudili amortizirati umišljanje. Izlaganju je grofa DeLacha, slagali su se, valjalo skinuti kacigu. DeLach je već amortizirao svoju kravatu. Ona je bila izglaçana totalitarno. Smiješila mu se svojim zakrpima. Očekivao je da će mu prići vlastoprimci Kraljevine, pa se malo zadržavao u društvu s ograničenom neodgovornošću. Mickey mu Mouse priđe i reče: “Bila bi nam velika pošast da vas još jednom ugostimo. Može i Grof doći s vama, Jahati.” Šoromjahati je samo slegao ramenima i rekao da ide po još punča, jer je već odavno trebao zaliti svoje gledateljstvo, a nije. “Bit ćemo u svezi, imate moj biper i potvrđenje”, reče vranac, “ali bio bih sretniji da ipak vi dođete pameti, a mi vas ugostimo dostojnim tretmanom sahrane. Imamo i krematorijum.” DeLach doda: “Takva se ponuda ne odbija integraciju. Jedino ako je jednako deriviranje.” Mickey Mouse doda: “Uvijek ste bili pravi džentlkonj. A vi, DeLach (obraćajući se Claudeu), sretni ste čije sedlo nosite.” DeLach odvrati: “Uzdaj se u se, i u svoje kupuse”, na starom profrancalskom, profinjeno povidjavajući na sata. Doda odanom sisavcu: “Vrijeme je. Morali bismo potći.” Vranac se složi pretvaranjem svoga osmjeha u slinu, zbací sedlo na vjernog Grofa, i upita svog slugu: “Razmišljaš li sada i o čemu?” “Ne”, odvrati DeLach: “ne razmišljam. Prešao sam na višu razinu. Sada umišljam”, i pođoše zajedno u noć, u zimsku bijelu noć, u jakni mogu proč...

Mickey Mouse ih pogleda zadnji put i reče: “Taj sramotni kauboj. Uzdaj se u se, i u svoje kupuse...”

Livija Reškovic

deda

Nemoš vjerovat šta mi se desilo! – rekla je kad smo sjele i naručile kavu. Motala je cigaretu i bila vidno uzbuđena, ali mi se činilo da ovog puta to nije bila dobra uzbuđenost.

- Išla sam par puta držati instrukcije onom malom, znaš onog malog, s VBK-a? Uglavnom, žena mi ostane dužna novce za to i kao, dođi u četvrtak po sve. Dođem ja fino u četvrtak i zamisli, umre deda!!!! Je-bote, umre deda!!!!

- Ne kužim, koji sad deda? - nisam ništa shvatila. Zнала sam da je već duže vrijeme držala instrukcije dečku iz sedmog razreda i da je obitelj bila tipična za ovo naše vrijeme-mjesto: otac ptsp-ovac, poluvegetirajući stvor urokani tabletama, dominantna majka na čijim je leđima sve ležalo, simpatična sestra srednjoškolka i sin, prerano izrastao dječak koji je imao velike teškoće s učenjem, pažnjom i ponašanjem i s kojim je imala dosta problema u podučavanju.

- Ma od žene otac! Živio je s njima u stanu. Slušaj sad ovo: došla ja u četvrtak po dogovoru, uđem fino u lift, pritisnem 10 i vozim se gore. Na katu otvaram vrata, kad mali ulazi u lift, trese se, stišće prizemlje i ponavlja: moramo ić po tatu, moramo ić po tatu. Pitam ga što je bilo. Deda je umro – kaže. Jesi siguran? Da, sad sam ušao u sobu, a on leži ovako (napravi grimasu s isplaženim jezikom) i muhe se kupe po njemu.

Ja gledam kak ću ga utješiti, žao mi malog. Samo gleda pred sebe i trese se od šoka. Ma nije tako strašno, ljudi umiru, to je normalno – pokušavam ga smiriti. Ne pomaže. Meni je mama umrla prije par godina i vidiš, sve je O. K., to je normalno – pokušam tako. Ne pomaže. Lift je stao i izlazimo van. On odlazi po starog u birtiju, ja ostala ispred zgrade. I nemam pojma šta ću! Kužiš, šta sad da radim????? Kužiš?!

Aj sad ti nađi neko etičko rješenje ove situacije! Jebem ti Kanta i nje-

gov etički kodeks, kontam da nije mislio na ovakve situacije! Ako pitam za novce, ispast ću nepristojno i odvratno đubre, a ako ne pitam, dok ga sahrane i ostalo, tko zna kad ću doć do novaca. A jako mi trebaju, znaš i sama. Stipendija kasni, a s tih malo novaca što zaradim instrukcijama teško je začepiti sve rupe. Nemam skoro više šta za jest, duhan mi je pri kraju, stvarno sam u kurcu. Ma dobro, da se vratim na priču!

I ništa, vraćaju se njih dvojica, a ja onako izdaleka pitam jel žena možda ostavila štogod za mene. Čovjek me samo mrko pogledao, opsovao si nešto u bradu, a ja sam izjavila saučešće i otišla. Kužiš, šta mogu više?! Hodam ulicom i ne znam jel bi se smijala ili plakala. Jebem ti dedu, šta nije umro popodne ili sutradan!

- Stvarno bed, jebote! - nisam znala više što da kažem. Niz onih čudnih, glupo besmislenih i bolesnih situacija koji obično prati ovakva *down* razdoblja. Bilo je to sjebano razdoblje za nas obje, vječno bez love i nekih boljih prilika. Upisale smo fakultet dosta kasno i začudno, to nam je jako dobro išlo. Ali ljudi kao mi, bez roditelja, veza, stabilnosti, love i dobrih šansi teško su se održavali u ovom postratnom sranju.

- Slušaj sad ovo, ali to još nije sve! - usta joj se razvuku u cerek. - Ne, ne, ima još toga, naravno da nije kraj!

Idem ti ja tako od njih i razmišljam što ću kad mi zazvoni mobitel. Halo? – javim se. Ćao, mačko, ja sam! – javlja se od malog mama koja je bila na poslu u to vrijeme. Ja odmah brzo uletim: moje saučešće! Kakvo saučešće? – pita me ona uplašeno.

- Daaaaj, ne seri!

- Ozbiljno.

Leontin Čapo Milenić, Kordina šaka, ulomci

Kako je otkriven alkohol

Korda je vrlo rano, još kao dječak, otkrio ljubav prema alkoholu. U šaolinskom samostanu jedino što se od alkohola upotrebljavalo bio je sake – rižino vino. No to se vino nije upotrebljavalo za piće jer u to vrijeme ljudi još nisu bili upoznati s pravom čarolijom alkohola i s užitkom njegova ispijanja. Korda će taj teški nedostatak uskoro zauvijek promijeniti, na sreću i olakšanje cijelog čovječanstva.

Dakle, u samostanu redovnici nisu koristili sake za lokanje, nego u religijske svrhe. Obred na kojem su prizivali Budu moleći se i pjevajući, veličao je i veliki kotao s omanjom rupom na poklopcu. Kroz tu se rupu tijekom molitve ulijevalo vino, nakon čega bi se kotao približio vatri, a vino počelo isparavati i ispunjavati prostoriju ugodnim mirisom.

Duboko ga udišući, pomalo drogirani, Kinezi bi počeli plesati kao sumanuti i brbljati gluposti u Budinu čast. Dakle, na neki su način lukavi šaolinski redovnici otkrili svrhu alkohola i spojili ugodno s korisnim. Zaista, tko bi ih mogao optužiti za odavanje alkoholu kada sve to rade u slavu velikog Bude?

Mali je Korda bio nestašan i kao i sva djeca volio se svagdje zavlačiti i skrivati. Tako je i jednom dok se igrao skrivača s drugim dečkićima iz samostana, zalutao u obrednu dvoranu. Ugledao je ogroman prazan kotao, uskočio unutra da se sakrije i pokrio se poklopcem.

Ni dva ni tri, evo ti naših slavni redovnika još slavnijeg samostana. Dolaze oni na svakodnevnu svečanost, što radi Bude, ali više radi njegovih božanskih mirisa.

Nakon uvodne molitve i zazivanja predaka istupi Liu Xiang i obrati se svima:

– A sada je vrijeme da se susretnemo s Budom udišući njegov božanski

miris.

– Jedva čekamo! Hoćemo Budu, hoćemo Budu! – zavrište svi nestrpljivo čekajući.

– Wang Liquin, natoči sake u lonac, ali, molim te, do samog vrha. Ne želim da se Buda naljuti na nas misleći da smo škrti – reče Liu jednom redovniku.

Korda zguren unutra nije znao što se događa jer je poklopac prigušivao zvukove. Monah počne puniti.

– Da, da, još! Brže! U-hu-hu-hu-hu! – počnu monasi vrtjeti rukama po zraku oponašajući orangutane za vrijeme parenja.

Kordu zapljusne pravi val ukusnog soka i on ga brzo počne gutati i lokati da se ne uguši. Nakon što je redovnik ispraznio cijeli kotao iz kojeg je točio vino, Liu poviče:

– A sad na žeravu, pa u – njuške!

– U-hu-hu-hu-hu! – nastave se majmunirati monasi.

Dok su svećenici gurali teški kotao prema kaminu, Liu još jednom zazove svog boga:

– Budo, spasitelju naš, pošalji nam neki znak da nas sada gledaš, nešto što će nas oboriti s nogu.

Buda je stvarno bio milostiv – poslao im je nešto što ih je stvarno oborilo s nogu, ali ovaj put doslovno. Kada su redovnici napokon stavili lonac na vatru, iznenada se čulo jedno prodorno: – AJAOOOJ!

Isti trenutak iz kotla manijački iskoči Korda opečene guze, tolikom brzinom kao da ga svi vragovi gone. Napravi piruetu u zraku i skoči ravno na glavu zblenutom glavnom svećeniku, koji se prvo sruši pa stane kotrljati po tlu.

To neobično ukazanje, kojem se nisu nadali ni u najprljavijim snovima, na redovnike je djelovalo šokantno.

Jedan ostane šlagiran, jedan od straha onijemi, jedan padne u komu, a drugi isto padne, ali na pod. Jedino je Cha Po ostao pribran jer je od Korde takav cirkus mogao i očekivati.

Kada su se svi pribrali i shvatili o čemu je riječ, Liu se obratio Cha Pou:

– Taj je tvoj malecki uistinu Mother Nature's Son, a mi smo u to sumnjali. Sam nam ga je Buda poslao. Ne bih se čudio da izvede još neko čudo.

Ni pet ni šest a Korda ga je opet izveo. Dječak uzme posudu za vodu i zagrabi vino što je ostalo u kotlu te ode do monaha koji je još bio u komi. Uhvati ga za dugu bradu, podigne mu glavu i zabije mu posudicu u labrnje te izlije tekućinu u grlo. Svi su umuknuli i čekali što će se dogoditi.

Starac prvo odškrine oči, pa ih potom razrogači kao da je u transu. Najednom odskoči s poda kao da su ga pčele izbole i stane trčati u krug vrišteći:

– Sake me iz mrtvih vratio, vino me krstilo, alkohol mi dušu spasio!

Tada se, poput bika, zaleti glavom naglo u alkolonac i stane cugati ostatak pečenog sakea. Jedan redovnik također gucne malo tog čudotvornog lijeka, a onda poviče:

– U pravu je, fino je!

Skontavši u čemu je fora svi monasi polude i počnu se derati:

– Sake za piće! Hoćemo cugu! Alkohol ili život!

I tako, htio-ne htio, predsjednik se morao oprostiti od vinske zalihe za crne dane i dati poludjelim redovnicima cijelu bačvu od dvadeset litara. Oni jedva dočekaju, poskidaju kimono, habit, tunike i haljine te se ukrcaju u gigantsku bačvu. Neki su plivali u vinu, neki ga pili, a neki ga samo njuškali jer od ostalih nisu mogli zagrabit. Da je kojim slučajem neki znatiželjni turist banuo nenajavljen unutra, imao bi što vidjeti i

pomislio bi da su to neki pederčići, a ne šaolinski borci. Toliko su se u bačvi koprcali, gurkali, grizli i tukli da se ona na kraju srušila i izlila svoj sadržaj po cijelom samostanu.

– Cha Po, što ti misliš o svemu ovome? – upita tupo Liu.

– Pa, mislim da je za ovaj nered potreban čistač. Pozovite našeg dragog smetlara Hao Wanga – odgovori hladnokrvno mudrac.

Nakon tog sudbonosnog dana maleni je Korda proglašen svecem zaštitnikom samostana i inkarnacijom samog Bude. Dan otkrića svrhe alkohola proglašen je državnim blagdanom i nacionalnim praznikom, a šaolinski je samostan postao najznamenitije mjesto na svijetu, i to ne samo zbog borilačkih vještina. Uskoro je samostan kung-fu boraca neslužbeno postao klubom (neuspješno) liječenih alkoholičara.

Curriculum vitae

Prije nego što se vratimo Kordinoj bitci s crncima, bilo bi dobro ukratko opisati njegov dug i uzbudljiv život, spojiti ga sa sadašnjošću.

Cha Po odgojio ga je prema drevnim kineskim običajima. Naučio ga je osnovama petnaest borilačkih vještina, uključujući kung-fu, karate, kick-boxing, tae-kwan-do i džudo. Magiji ga nije učio jer nju mogu savladati samo od Bude izabraniiskusni mudraci.

Naučio ga je sva Konfucijeva učenja, Budina životna načela i istine mudrosti Lao-Cea. Također je izvrsno ovladao kineskom kaligrafijom. Budući da je bio sin Majke Prirode, mogao je razumjeti sve životinjske jezike. Tako je pomagao životinjama doći do plijena, a one su njemu u džungli pomogle pronaći mnoge ljekovite biljke kao što je, npr., indijska konoplja. Meditirajući, s osamnaest je godina postigao nirvanu shvativši bit života.

S dvadeset godina, naučivši od Cha Poa sve mudrosti svijeta, otišao je u svijet kako bi ga bolje upoznao. Proputovao je cijelom kuglom zem-

aljskom, služio u Legiji stranaca, sudjelovao u pet križarskih ratova i u šest ratova zvijezda. Ljudima je donio vatru ukraivši je bogovima, sagrađio je prve piramide i izumio rakiju zbućkavši različite vještije napitke. Bio je pod milošću bogova.

Jednog se dana ukrcao na Kolumbov brod Santa Maria misleći da prevozi alkohol. Kad je shvatio koja je prava misija broda, bilo je prekasno – brod je već bio na pola puta do novog kontinenta. No, sudbina je opet pomogla Kordi.

Iako brod nije bio teretni pa da prevozi alkohol, ipak se nećeg žestokog moglo naći u brodskoj smoćnici. Kordin zapanjujuće izoštren njuh odmah je nanjušio blago što ga je Kristofor Kolumbo ljubomorno skrivao od ostalih.

Jedne noći Kolumba probudi glasno psovanje, bućna muzika i kreštavo pjevanje. Imao je što i vidjeti – Kordu i svoje mornare kako zagrljeni i pijani pjevaju, plešu i lokaju *njegovu* tekilu! Istrći sav zajapuren iz kabine.

– Korda, spužvo stara! Posrkat ćete mi dvogodišnjju zalihu!

– Ma pravi mi se trezvenjak javio! Žao mi je, Kristo, ako želiš da te zapadne koja kapljica, pridruži nam se na *partyju*.

Kolumbu nije preostalo drugo nego da spasi što se spasiti moglo. U panićnom strahu da će mu drugi sve uzeti, odlučio je u jetra natrpati što više alkohola. No budući da nije navikao toliko piti, ubrzo je bio toliko namazan da je jedva stajao na nogama. Prvo se pokušao ispovraćati, ali se gospođa Tekila već tako udobno nastanila u jetri da joj nije bilo ni na kraj pameti da se iseli. Kristo zatim počne teturati palubom, spotakne se o jednu bocu i padne s broda u ocean. Tako je neslavno završio veliki Kristofor Kolumbo – s vatrenom vodom u sebi, a morskom oko sebe.

Da nekako spase Kolumbovu slavu od sprdanja, mornari su odlučili da Korda preuzme njegov identitet (što mu se isplatilo jer je uskoro otkrio Ameriku, iako su zasluge na kraju pripale drugome). Tako je

postao žrtva povijesnih laži. Koje stoljeće poslije, Britanci su u Drugom svjetskom ratu iskoristili njegovu snagu protiv Hitlera, pa je on, poput King Konga, šakama uništavao nacističke bombardere, usput pjevajući: *God save the Queen!* Za svoje je zasluge odlikovan zlatnim templarskim križem sv. Victora Vixiusa Plemenitog, od Njezina Visočanstva kraljice osobno.

Na nagovor Cha Poa, svog mudrog učitelja, izučivši crvene knjižice, obukavši mao-odijelo i prihativši komunizam, pomagao je kineskim komunistima i predsjedniku Mao Zedongu u borbi s japanskom vojskom.

Bio je velik prijatelj Elvisa Presleyja, koji mu ostavlja nasljedstvo, dok mu Kinez Cha Po predlaže da se ulizuje i njegovim idolima Beatlesima jer bi tako mogao imati četverostruki profit. Ipak velikodušni Korda sve stečeno poklanja za zaštitu ugroženih životinjskih vrsta.

Korda je također bio i veliki ženskar i zavodnik – omastio je brkove o najmanje tisuću ljepotica, no ovo se djelo time neće mnogo baviti jer ovo ipak nije erotski roman.

Nakon nekog vremena ostaje bez posla, a Cha Po mu preko veze sređuje posao u mafijaškoj organizaciji Otrovna ruska šaka koja raspačuje heroin, kokain i hašiš afričkim crncima. Crnci drogu plaćaju zlatom, dijamantima i duhanom koji sami uzgajaju.

Ta se unosna trgovina ne sviđa konkurentskoj mafijaškoj organizaciji koja svojoj afričkoj braći po koži nekvalitetni kanabis prodaje trostruko skuplje. Korda im smeta i žele ga se riješiti te šalju svoje ubojice.

Istodobno, Korda u organizaciji dobiva novo ime – Kenta, što na sva-hiliju znači neuništivi. Držeći se svog kodeksa *prvo ubij pa onda postavljaj pitanja*, Kenta postaje čelni čovjek ruske mafije.

Jednom je upitao učitelja zašto se njegova mafija zove Otrovna ruska šaka.

– Zato što otrov koji rigaš na neprijatelja dolazi iz srca i kola venama

do šake. Ona postane zatrovana i oslobađa agresiju koju prakticiraš na protivniku – objasni mudrac.

Koreja, krvava Koreja

Nakon opet izvrsno obavljenog zadatka Cha Po je preporučio Kordu svojim korejskim komunističkim drugovima. Bez imalo razmišljanja on prihvati poziv i pripremi se za novo putovanje u nepoznato. Naravno, to se “nepoznato” odnosilo na odredište njegova zadatka – Sjevernu Koreju, zemlju vječno nasmiješenih munjenih lica, poznatoj po iznimnom gostoprimstvu.

Istina, Pyongyang je bio toliko srdačan grad da kada ste nekome slali čestitku iz inozemstva, ljubazni bi je domaćini prvo otvorili, najmanje deset puta pregledali i potom je cenzurirali ako im se sadržaj činio “neugodnim” za primatelja. Nema što, te komunjare brinu o zdravlju svojih stanovnika! Uz malo biste je sreće za dva do tri mjeseca dobili, mada otvorenu, prepravljenu i išaranu. Upravo su zbog toga mnogi inozemni pošiljatelji svoje uskršnje čestitke korejskim poznanicima odaslali već za Božić. Naravno, budući da je održavanje i čestitanje takvih blagdana u Sjevernoj Koreji zabranjeno, čestitke su pisane šifriranim pismima da cenzori ne mogu ništa skontati. No ako ste slali pohvale i razglednice njihovu predsjedniku, stigla bi mu u ruke već idući dan.

Ako je bilo nečega po čemu je Sjeverna Koreja bila poznata, to je bilo oružje, hladno i vatreno... To je bio nacionalni brend. Nema stanovnika koji nije uz sebe imao barem dva kolta u futroli i jedan derringer u rukavu, tri vinčesterke ispod kreveta, dva noža u gaćama i jednu *springfieldicu* ispod kućnog praga. Sve prvoklasna roba.

Pucali su i ubijali svi, od kolijevke do staračkog štapa. Netko u sveto ime predsjednika i voljene zemlje, netko iz hobija, netko iz čiste dosade. Bilo je posve uobičajeno vidjeti u ulicama kvarta kako se bebece u kolici- ma međusobno igraju džepnim nožićima umjesto zvečkama. Djeca su

kalašnjikovima iz zabave gađala roditelje, bake i slučajne prolaznike. Često bi, na primjer u kazalištu, čak i prije samog početka predstave, došlo do oružanih nesuglasica koje bi završile s nekoliko stotina ukonanih, pretučenih i izmrcvarenih.

No, ipak, najveća su *turistička atrakcija* Sjeverne Koreje svakako bili kvartovski okršaji pasa. Budući da su peseki skontali da se njihovi gazde međusobno časte ubodima, metcima i pljuskama, oni su – kao najbolji čovjekovi prijatelji, odlučili dati svoj doprinos akciji i pomoći vlasnicima. Dakle, ako stranac slučajno ode u turistički obilazak korejskih ulica (što nije baš preporučljivo), nemalo će se iznenaditi ugledavši cucke kako trče dvonoške s nožem u jednoj i sa snajperom u drugoj šapi te skidaju svakog tko zagazi na teritorij njihova vlasnika.

Budući da je inteligencija prosječnog psa bila tri puta veća od inteligencije njegova gazde ispranog mozga, mnogi su je od njih upotrebljavali više u svoju korist nego u gazdinu. Tako nije bilo nimalo čudno da pas pištoljem pobije svoje udomitelje i zaposjedne njihovu kuću i pokretnu imovinu ili da ukrade vlasniku lovnu iz džepa i odveze se njegovim biciklom u neki ilegalni diskać. Po svemu sudeći, Sjeverna je Koreja bila raj na Zemlji, koji uživaju samo rijetki povlašteni sretnici.

Vratimo se našem junaku. Kenti su ljubazni domaćini poslali luksuzno putničko vozilo – teretni brod iz Drugog svjetskog rata. Nakon kratkih tjedan dana ugodnog putovanja iz Kine u Sjevernu Koreju napokon je stigao u Pyongyang.

Kenta je imao veliku čast upoznati Dragog Vođu – predsjednika Kim Jong Ila, čovjeka kojeg tamošnji narod obožava više nego vlastiti život, djecu, majku, ženu ili ljubavnicu. Bilo je i onih koji bi radije umrli od gladi nego ne ljubili zemlju kojom je kročio nedodirljivi vođa. Dobar je pokazatelj njegove enormne popularnosti i podatak da su sve ulaznice za njegov “budući pogreb” razgrabljene u nekoliko minuta. Također su na visokoj cijeni trava koju je *svetac* gazio i bočice sa zrakom koji je udisao.

Nekad taj fanatizam prelazi sve razumne granice – *vjernici* stružu boju s fotografija i ikona svetog Kimyja. Zatim tu boju miješaju s mirisnim vinom pa ga konzumiraju jer vjeruju da će tako dobiti velike moći.

Toliku ljubav, opsesiju i požrtvovnost naroda Dragi Vođa iznimno cijeni. Odužio se fanovima na najljepši mogući način – samo za njihove oči i uši Narodna je televizija na televizijskom (jedinom) programu od 0 do 24 sata prikazivala njegovo moćno lice i srce drapajuće govore te, također, vojne marševe nacionalne garde, ponosa domovine. Na upor-
no navaljivanje gledatelja sve su se te poučne emisije morale reprizirati nekoliko puta na dan, bez reklama. Majke svoju djecu uspravljaju njegovim političkim govorima. To je stvarno korisno jer čim Kimy samo zine, mališani odmah zaspu.

– Znači ti si taj čuveni vođa ruske mafije – Korda Glavosjekač. Cha Po mi te dosta nahvalio. U ime korejskog naroda i moje skromne malenkosti – dobrodošao! – svečano izjavi Dragi Vođa.

– Skrati priču Kimy i krenimo na posao – reče Korda zapalivši kubanku. – Kol'ko ću love dobiti za poslić?

– Pa... malo smo kratki sa zelenim papirićima, no oružja imamo i na bacanje. Evo, dobit ćeš 10 nuklearnih projektila, 500 sanduka pušaka i...

– Nisi me dobro shvatio, momak... – prekine ga Korda. – Ja želim nešto cugati!

– A tako? U redu, dat ćemo ti 500 sanduka rakije, tekile, piva, brizera i bacardi-ruma.

– Posao sklopljen, Vaše Veličanstvo! – odvrati Kenta radosno i pokloni se kralju. – A sad, reci, što vas muči, možda Ameri?

– Ne, ovaj put su Japanci – odvrati Kimy.

– Dobro ih poznajem. Imao sam već neka posla s tim propalicama – reče Korda.

– Dobro, sad kad smo se dogovorili oko cijene, obrazložit ću ti tvoju

zadaću. Spremamo veliki rat – nakašlje se Kimy.

– Oho, napokon malo razbijanja njuški, jedva čekam! – obraduje se Kenta i zadovoljno protrlja ruke.

– U redu. Želimo smrviti neprijatelje u prah, nema ni za koga milosti. Borba do posljednje kapi krvi!

– Samo to i čekam. Koja je moja zadaća?

– Ti ćeš biti zapovjednik moje vojske, ali nema nas dovoljno pa trebam i tvoju vojsku kao pripomoć. Koliko ljudi možeš skupiti?

– Pa, s mojim Rusima, Kinezima i crncima, oko pedesetak...

– Mooooliiiiim?! – cikne Kimy i od šoka se sruši na pod.

– Ha-ha! Popušio si foru!... Šala mala. Bit će nas nekoliko tisuća – naceri se Rus.

Kimy ustane s poda, očisti hlače i izdere se:

– Što čekaš, pijanduro jedna?! Na posao! Organiziraj vojsku! Ne radiš za mene besplatno! I alkohol je skup!

– Dobro, dobro, što se odmah pjeniš, idem. Eh, što neki ljudi nemaju smisla za šalu...

Zatim ode iz predsjednikovih odaja u luksuzni hotel s jednom zvjezdicom (najbolji u zemlji).

U hotelskoj je telefonskoj govornici obavio nekoliko službenih poziva i stotinjak neslužbenih, naravno sve na račun našeg dragog predsjednika. Kada je napokon bio gotov, već se mračilo. Pitaو je portira može li mu preporučiti neko dobro mjesto za ludi noćni provod.

– Negdje gdje nikad nije dosadno, uvijek je akcija, ludilo i energija. Imate li to? – upita on.

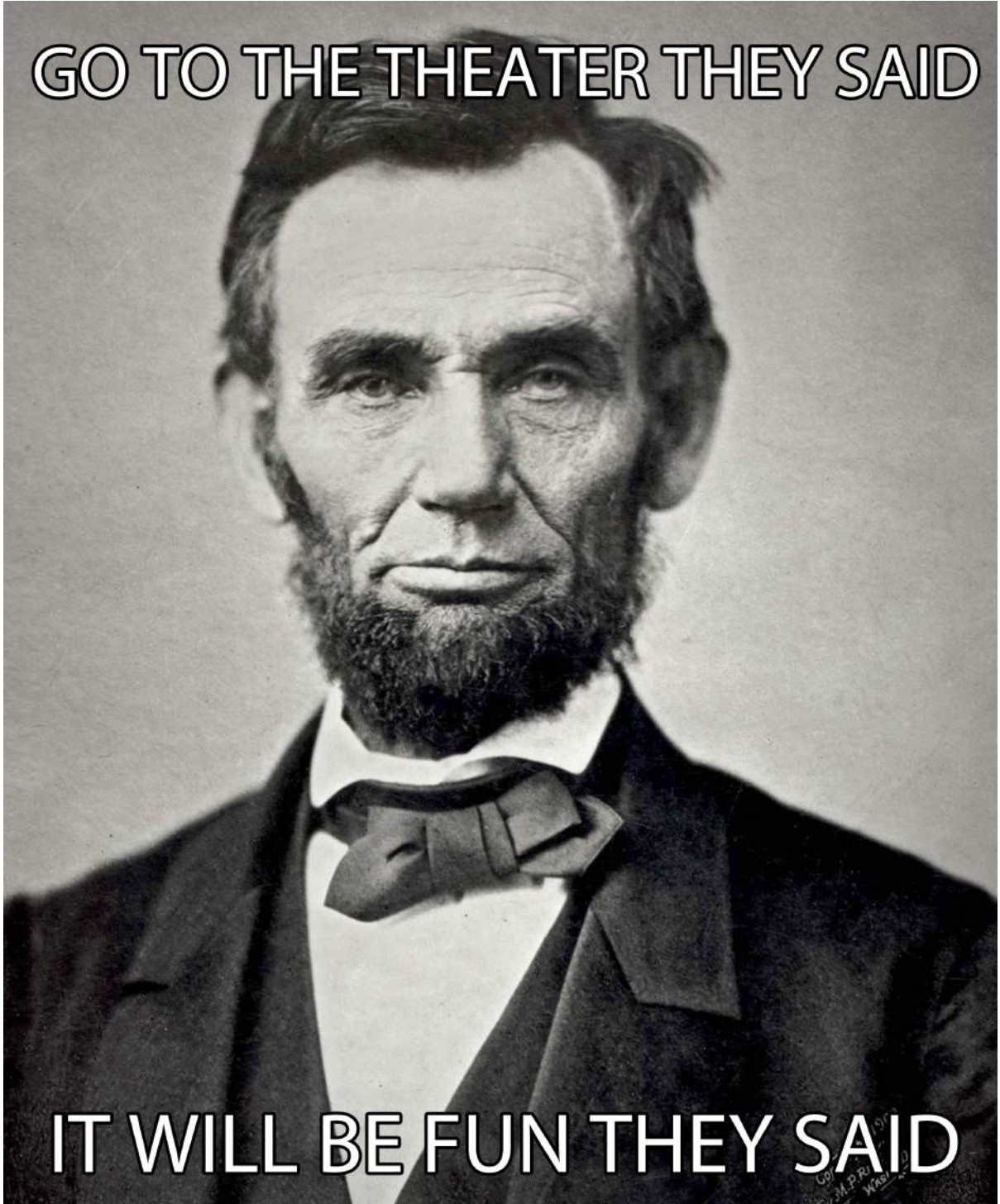
– Naš je Dragi Vođa zabranio partijade jer kvare moral stanovnika, ako na to misliš. No, ipak imamo mjesto puno adrenalina, gdje nitko nikad ne spava. Nije daleko odavde, nekoliko stotina kilometara izvan

grada nalaze se *slamovi* – zloglasna predgrađa gdje brat ubija brata, a mačka ganja psa – reče portir.

Korda ode u tu čuvenu oazu. Čovjek mu nije lagao, cijelu se noć odlično zabavljao.

DRAMA

GO TO THE THEATER THEY SAID

IT WILL BE FUN THEY SAID

CRNORIZAC HRABAR

Anastazija Dmitrova

ALEPHIRANJE: DRAMA

Osobe koje sudjeluju:

Redovnik 1

Redovnik 2

Konstantin

Kliment

Patrijarh

Prokopij

Metodije, ostali svećenici, biskupi i redovnici

Na kraju bijaše....

I. ČIN

Prvi prizor

Pojavljaju se dva redovnika. Nose crne haljine i crne kapuljače od kojih se ne razaznaju lica. Jedan od njih nosi u rukama prazne pergamente.

REDOVNIK 1: Učitelju, zašto me pozvaste?

REDOVNIK 2 (*Stavlja pergamente na stol i sjedne.*): Zbog svjedočanstva.

REDOVNIK 1 (*Sjedne. Zbunjeno.*): Svjedočanstva? Zar je to potrebno?

REDOVNIK 2 (*Mirno.*): Potrebno je. Moj pješčani sat ostaje polako bez pijeska – sve više se približavam Ocu. (*Ustaje, pali svijeću i ponovno sjedne.*) Ti ćeš biti svjedokom jednoj priči sabranoj iz moje riznice uspomena; ti ćeš objelodaniti moje riječi i nastaviti povijest.

REDOVNIK 1: Zato ste ponijeli pergamente? Želite da zapisujem?

REDOVNIK 2: Da. Želim da zapisuješ bilješke od kojih će kasnije nastati djelo, ali to prepuštam tebi i tvome znanju.

REDOVNIK 1: Učitelju, osjećam se počašćenim što odabraste mene, ali uvijek iznova pitam se zašto je odabir pao na mene.

REDOVNIK 2 (*Nasmije se.*): Zbog dragosti.

REDOVNIK 1: Učitelju!

REDOVNIK 2: Smijeh je najbolji lijek za sve bolesti, no ostavimo šale na stranu. Odabrah tebe jer imaš dar pisanja, a to ne ima svatko. Otac misli na svoju djecu i ne šalje ih na Zemlju bez darova. (*Stanka.*) Čitah tvoje radove i ostadoh zapanjen. Sažetost i finoću, kakva je u tebe, još ne vidjeh. I zato ne sumnjam u svoj odabir.

REDOVNIK 1 (*Ustane i poljubi ruke učitelju.*): Hvala, učitelju! Vaše povjerenje neće biti iznevjereno.

REDOVNIK 2 (*Smije se.*): Ah, ta uznesena i snažna mladost!

REDOVNIK 1 (*Sjedne, uzima prazan pergament, a pero umoči u tintu.*): Spreman sam, učitelju! Možete početi. Vi budite Riječ, a ja ću Ruka.

REDOVNIK 2: I upravo je Riječ svrha putovanja u prošlost. (*Redovnik 2 počne pričati priču, a njegov učenik počne zapisivati bilješke.*) U davnini, dok Slaveni još bijahu pogani, priznata bijahu tri jezika: grčki, latinski i židovski. Ta tri jezika bila su dostojna oltara i knjige – oni su bili od Boga dani. Slaveni, kao što rekoh, bijahu pogani. Ne imahu vlastita pisma. Crtama i urezima gatahu i brojahu, ali nakon što bijahu pokršteni, probaše zapisati slavensku riječ na latinskom i grčkom pismu, ali ne mogahu.

REDOVNIK 1: Zašto ne mogahu?

REDOVNIK 2: Ta kako napisati grčkim pismom riječi kao što su Bogъ, životъ ili pak językъ!⁵⁶ (*Stanka.*) Proletješe mnoge godine dok se Bog ne odluči smilovati slavenskomu narodu. Otac svoju djecu ne

⁵⁶ Črnorizac Hrabar O pismenima u: Hrvatsko književno srednjovjekovlje, priredio Damjanović, Stjepan, 1994. Zagreb str. 13. Citat i broj stranice bit će navedeni u fusnoti.

zaboravlja niti ih ostavlja, već ih voli i ljubi ponad svega, stoga pošalje svetog Konstantina Filozofa, nazvanog još i Ćirilom i on sastavi 38 pismena za slavensku riječ.

REDOVNIK 1 (*Znatiželjno.*): Kakav bijaše Konstantin?

REDOVNIK 2: Filozof bijaše Božje čudo! Bio je Mudrost sama; razgovor s njime bijaše pravo blaženstvo, a slušati ga rajska glazba - melem za srca. I dok u Židova prvo slovo bijaše *alef* što znači *učenje*, a u Grka *alfa* što znači *tráži*, Filozof, po uzoru na njih, stvori prvo slovo *azъ*. Idila, netko bi pomislio – pokršteni Slaveni napokon imahu pismo, no kao što to obično biva, neki to ne mogahu prihvatiti.

REDOVNIK 1: Što za uzrok navedoše?

REDOVNIK 2: Čemu slavenska slova? Nije ih Bog stvorio, a ni anđeli, niti su od početka, kao židovska i rimska i grčka, koja su od iskona i prihvaćena od Boga!⁵⁷ Ne, nije se moglo prihvatiti da postoji još jedno pismo i još k tome slavensko!

REDOVNIK 1: Ne shvaćam. Zašto im smetaše slavensko pismo? I drugi su narodi imahu svoje pismo, ne razumijem to silno protivljenje.

REDOVNIK 2 (*Zamišljeno.*): Sad si me uhvatio u klopku! (*Nasmiješi se.*) Zaista ne znam koji bi odgovor bio prihvatljiviji i točniji. Barem поближе. Ostajem pri mišljenju da su mnogi bili zavidni. Konstantin je stvorio pismo i preveo mnoge knjige na jeziku Slavena u malo godina, a Grci za mnogo godina; sedam ih je uredilo pismo, a sedamdeset

⁵⁷ v. str. 13./14.

prijevod.⁵⁸ Znajući ovo, možemo se zapitati tko su zapravo pogani, a tko je svet. Uvijek je bilo i bit će zavisti zbog tuđih darova umjesto da budemo zahvalni za blagoslove koje nam daje naš Otac.

REDOVNIK 1 : Zabraniše li upotrebu slavenskog pisma?

REDOVNIK 2: Ne. Do toga još nije došlo, ali u Veneciji bijaše održana žustra polemika oko trojezične hereze s kojom se ne samo Konstantin već i njegov brat Metodije susretoše. Konstantin ju proklinja i na smrtnoj postelji;⁵⁹ ona mu bijaše trn u oku.

REDOVNIK 1 : Bijaste li i vi, učitelju, prisutni na tom događaju?

REDOVNIK 2 (*Ponosno.*): Jesam i zahvaljujem Bogu što mi pružaše priliku da budem prisutan i svjedokom Konstantinovu znanju. Sjećam se toga događaja kao da se jučer zbio...

Kraj prvog prizora.

Drugi prizor

Sudnica. S desne strane sjede grčki, rimski i židovski svećenici, biskupi i redovnici, a s lijeve strane Konstantin, njegov brat Metodije, njihovi učenici i ostali redovnici koji su zastupali slavensko pismo. Obje strane raspravljaju među sobom pogledavajući suprotnu stranu. Dolazi patrijarh

⁵⁸ v. str. 15.

⁵⁹ Žitje Konstantina Ćirila u: Žitja Konstantina Ćirila i Metodija, preveo i protumačio Josip Bratulić, 1992. Zagreb, str. 76./77

Ignacije. Nastane tajac.

PATRIJARH: VЪ ime o(t)ca i s(i)na i s(v)et(a)go duha. (*Svi jednoglasno.*) Amen. (*Patrijarh Ignacije sjedne.*) Draga braćo! Okupismo se ovdje da bismo odagnali nezadovoljstvo zbog slavesnkoga jezika i ujedno riješili problem prihvaćanja novoga jezika. Svađa i ljutnja ne priliče Božjoj djeci i ako nam Naš Otac dade govor, riječi da ublažimo i odstranimo nedoumice i loša čuvstva, neka rasprava počne! Poslušajmo jedni druge u spokoju i neka nam Otac izoštri um i neka bdije nad nama. Pokaži nam pravi put!

SVI (*Jednoglasno.*): Amen!

PARTIJARH: Riječ ima brat Prokopij.

Jedan od grčkih svećenika imenom Prokopij ustane i nakloni se patrijarhu.

PROKOPIJ: Hvala na riječi! (*Obraća se sveprisutnima.*) Braćo! Svi znademo da Otac kao ni anđeli ne stvoriše slavenska slova. Pismo ne postojase od početka, kao rimska, židovska i grčka koja su prihvaćena, koje Otac stvori i prihvati. On je naredio da tri jezika budu napisana, da se oblikuju i kao što u Evanđelju piše: I bijaše ploča napisana židovski, i rimski i grčki. Nigdje se ne spominje slavenski, ta njega nema zato i ne može biti Božje.⁶⁰

Kliment, jedan od učenika Konstantina i Metoda, ljutito ustane.

KLIMENT: Moje se znanje protivi Vašim riječima, brate Prokopije! Na

⁶⁰ v. str. 14.

ALEPHIRANJE: DRAMA

početku Bog ne stvori židovski, ni rimski pa ni grčki. Adam, prvi čovjek, sjaj Božje tvorevine, govorio je sirski.

PROKOPIJ (*Cinično.*): A ti bijaše s njim pa znadeš kojim jezikom govoraše?

Kliment htjede nešto reći, no Konstantin podigne ruku dajući mu znak da ušuti i sjedne na mjesto. Konstantin ustaje i smireno pogleda u Prokopija.

KONSTANTIN: Brate Prokopije, jesi ti osobno čuo našeg Oca kako govori o pismima?

PROKOPIJ (*Zbunjeno.*): Ne.

KONSTANTIN: Tko ti onda daje prava da sudiš o slavenskom pismu?

PROKOPIJ: Evandjelje. Sveta knjiga.

KONSTANTIN: Napisana riječ?

PROKOPIJ: Je dovoljna da brat Ignacije donese konačnu odluku i zabrani slavensko pismo.

KONSTANTIN (*Smireno.*): Nepromišljenost donosi pogubljenje.

PROKOPIJ (*Uzima Svetu knjigu i daje ju Konstantinu.*): Kada je sve jasno i bistro, onda ne.

KONSTANTIN (*Za sebe.*): Kao i nepoznavanje vlastita znanja.

PROKOPIJ (*Obraća se patrijarhu Ignaciju.*): Svetosti! Ne razaznajem smisao ove rasprave i stoga Vas ponizno molim da donesete ispravnu odluku. Sve je jasno kao dan: što nije od Oca našeg dano, ne može biti

prihvaćeno. Svetosti! Na kojim jezicima slavimo Boga?

PATRIJARH: Na hebrejskom, grčkom i latinskom. Tako se pristoji u knjigama.

PROKOPIJ (*Pobjedonosno i glasno.*): Sve je rečeno! Ako slavenski jezik nije postojao s navedenim jezicima, ako ga naš Otac ne stvori i ako se nigdje ne spominje u našoj vodilji, otkud pravo Slavenima i bratu Konstantinu tražiti priznanje?! Priznanje čega? Nečega što je izmišljeno? Što nije Božje?! Ne treba se oholiti: pogan jesi, pogan budi.

Nakon što Prokopij završi, redovnici, biskupi i ostali svećenici s lijeve strane ustanu i gromoglasno zaplješću. Prokopij zahvaljuje na gesti i odlazi sjesti na mjesto. Konstantin za to vrijeme gleda u Evandjelje, pomno odabire stranice i čeka da se žamor smiri.

PATRIJARH (*Glasno.*): Braćo, tišina! Dajmo riječ bratu Konstantinu.

KONSTANTIN (*Gleda u Evandjelje. Pretražuje stranice.*): Rekoste li sve, brate Prokopije? Imate li još što dodati?

PROKOPIJ (*Smije se.*): Imam, ali ne želim *margaritas ante porcos*⁶¹!

KONSTANTIN: Zahvaljujem na velikodušnosti. *Cum sapienti viro libenter diserimus*⁶². (*Pogleda u patrijarha, svoje učenike, protivnike i naposljetku u Prokopija kojemu se približi.*) Vi rekoste da je Evandjelje jedini svjedok vaš i da istinu zbori? Neka ono bude svjedok i riječ. No prije nego što se provjeri poznavanje Pisma, uputio bih vam nekoliko

⁶¹ bacati bisere pred svinje

⁶² S pametnim čovjekom rado diskutiramo

pitanja. Ne pada li kiša od Boga na sve jednako? Ili ne sja li sunce, također, na sve? Ne udišemo li svi isti zrak?⁶³

JEDAN OD REDOVNIKA (*Potiho.*): Istina, svi smo jednaki.

KONSTANTIN (*Čuvši odgovor.*): Ako je tako, kako se vi ne stidite samo tri jezika priznavati, a hoćete da svi drugi narodi i plemena budu slijepi i gluhi?⁶⁴ Ako smo svi Božja djeca, ako nas Otac voli jednako, zar narod nema pravo imati svoje pismo, čitati i učiti i nadasve biti bliže Ocu? Mnogi narodi imaju pismo i slave Boga svaki svojim jezikom, kao što su Armenci, Perzijanci, Abazgi, Sugdi, Goti, Obri, Tursi, Hazari, Arabljani, Egipćani, Sirci i mnogi drugi.⁶⁵ I vi želite uskratiti Slavenima ili poganima po bratu Prokopiju mogućnost da slave i ljube Oca?! Vi, učitelji zakona, knjigočitači i farizeji, licemjeri, zatvarate carstvo nebesko ljudima; vi sami ulazite, a branite onima koji bi htjeli i zabranjujete onima koji bi ušli.⁶⁶ (*Uzima papire i podiže ih kao i Evanđelje u zrak.*) Ako ne vjerujete mojim riječima, ako su one *tabula rasa* te nećete iz toga ništa razumjeti, onda iz Pisma⁶⁷ i Prokopijeva ljubljena Evanđelja upoznajte suca⁶⁸!

Konstantin udari pred Prokopijem Evanđelje o stol. Uzima papire sa stola i Evanđelje te čita citate i određene ulomke. Glazba u pozadini nadjačava Konstantina te se ne čuje što on priča, već se vidi samo otvaranje usta i žešći koraci. Glazba se prekida istovremeno kad Konstantin sklopi knjigu.

⁶³ ŽK str. 77.

⁶⁴ ŽK str. 77.

⁶⁵ ŽK str. 77.

⁶⁶ ŽK str. 78

⁶⁷ ŽK str. 77.

⁶⁸ ŽK str. 77

KONSTANTIN: Svaki jezik neka prizna da je Gospodin Isus Krist u slavi Boga Oca. Amen!⁶⁹ Nitko vam ne daje prava da zabranjujete niti da stvarate sud! Prisjetite se svoje prošlosti i kako je izgledao vaš početak. Otac sve vidi i zna što radi, i ako On ne želi da postoji slavenski jezik i pismo, već će se pokazati znak. On jedini ima pravo na osudu i zabranu, zato ne činite grijeha. Braniti Slavenima razgovor s Ocem Riječju i Pismom neoprostivo je. *Quod licet Iovi, non licet bovi!*⁷⁰ Stidite se vlastitih halja i znanja i neka Vam Bog oprost! *Pax vobiscum*⁷¹!

Konstantin napusti sudnicu. Ustaje njegov brat Metodije i učenici te odlaze za Konstantinom ostavljajući ostale bez riječi.

Kraj drugog prizora

Treći prizor

REDOVNIK 2: *Pax vobiscum* zadnje je što reče, nakon toga napustismo mjesto ostavivši ih bez teksta.

REDOVNIK 1 (*Zapanjujuće.*): Samo tako?

REDOVNIK 2: Samo tako.

REDOVNIK 1: Sveti Konstantin uistinu bijaše smion.

REDOVNIK 2: Nije mu uzaludno nadjenuto ime Filozof.

⁶⁹ ŽK str 81

⁷⁰ Što je dopušteno Jupiteru nije dopušteno volu., u smislu što smije gospodar, ne smije podređeni.

⁷¹ Mir s vama.

REDOVNIK 1: Učitelju, sitnica mi bijaše nejasna. Što je Filozof mislio kad reče grčkim svećenicima da se prisjete svoje prošlosti i kako je izgledao njihov početak?

REDOVNIK 2: Grci se ponosiše svojim jezikom zaboravivši nastanak i razvoj svoga pisma. Svoje riječi zapisivahu feničkim pismenima. Tako godinama dok nije došao Palamed i izumio za Grke samo 16 slova. Kasnije su se samo nadodavala i mogu samo reći da prođe mnogo godina dok se nije skupilo 38 slova i dok se po Božjoj odredbi našlo 70 muževa koji su preveli Pismo sa židovskog na grčki jezik.⁷²

REDOVNIK 1 (*Ljutito.*): Kako ih ne bijaše stid sipati mržnju prema Slavenima i slavenskom jeziku?!

REDOVNIK 2: Ne priliči ti ljutnja! Srdžba je grijeh, odagnaj je! (*Stanka.*) Kao što već rekoh, zavist im sigurno obuze srca jer samo jedan čovjek bi dovoljan da sastavi pismo i u kratko vrijeme prevede i stvori knjige Slavenima.

REDOVNIK 1: Zato slavenska pismena trebaju biti svetija i časnija jer ih sastavi svet čovjek!⁷³ I to jedan jedini! Odmah bih Prokopiju odgovorio tko su pogani! Grci, a ne Slaveni! Mi čak znamo i u koje vrijeme Konstantin to sastavi! A Grci? Oni ni to ne znaju!

REDOVNIK 2 (*Nasmije se.*): Eh, ta strastvena mladost! Puna zanosa, neukrotiva, brani svoje blago do smrti! Takva bijaše i moja mladost i poželjeh se svađati s Prokopijem, ali me Konstantin umiri na vrijeme.

⁷² v. str. 15.

⁷³ v. str. 15

(S divljenjem.) On je bio...

REDOVNIK 1 *(Uskoči mu u riječ.):* ..hrabar crnorizac!

REDOVNIK 2 *(Nasmiješi se.):* ...pun ljubavi prema svojem narodu, smiren i nadasve mudar.

REDOVNIK 1: U srcu me tuga bode jer ne imah čast upoznati Filozofa.

REDOVNIK 2: Imat ćeš. Duše se uvijek susretnu na jednom križanju.
(Potapša ga slabašno po ramenu.)

REDOVNIK 1: Učitelju, zapisah sve što mi kazaste, ali nesigurnost me sputava. Hoće li to biti dovoljno? Što ako Vas iznevjerim?

REDOVNIK 2: Nisi sam. Bog je s tobom. Uzdaj se u svoje znanje!

REDOVNIK 1: Ali...

REDOVNIK 2: Nema ali. Sve ćeš odgovore naći i imati. *Omnia tempus habet.*

REDOVNIK 1: Hvala, učitelju, na nadi koju polažete u mene! *(Stanka. Redovnik 1 pogleda u svijeću.)* Jedva se razaznaje plam – svijeća polako gasne. *(Stanka. Pogleda u učitelja.)* Učitelju, kako da zapečatim djelo? Koji mu naslov dati? *(Tišina.)* Učitelju?

Svijeća se ugasi. Mrak. Čuje se crkveno zvono i molitva.

....riječ slavenska.

Amen.

Porcos

Nikola Vučetić
Osijek, 2009.

Likovi:

Johnny – student

Cimer – student

Djedica – prodavač

Johnnyevi roditelji

Stranac – Johnnyeva podsvijest

Debeli – student

Mali – student, cimer od Debelog

Azlea – studentica

Lea - studentica

Doktor

Medicinska sestra 1

Medicinska sestra 2

Sudac 1

Sudac 2

Sudac 3

Policajac 1

Policajac 2

Bolesnik 1

Bolesnik 2

Napomena: Johnnyevi monolozi se projiciraju kroz snimljeni audio zapis na zvučnike. Dok se monolozi vode, vrijeme na sceni teče dalje.

5. Scena – Bolnička soba (operacija) ⁷⁴

Johnny leži na operacijskom stolu, oko njega doktor i dvije sestre operiraju, svira Born in the USA. Na zidu je upaljen televizor s komercijalnim programom.

Doktor (*Lagano pleše, skida doktorsku masku i ljubi jednu sestru pa drugu koje ushićeno trče po operacijskom salu u mini suknjama, u velikim staklenim posudama se nalaze organi svih vrsta.*): Zašto nisi uzeo ljudske bubrege, da mi je euro za svakog takvog, vozio bih danas vlastiti avion, a ne BMW (*Siječe Johnnyja po trbuhu.*)! Sestro dajte mi kliješta!

Sestra 1: Doktore, kliješta!

Doktor: Hvala maco, daj mi, molim te, donesi sendvič iz hladnjaka, ali s kulenom, molim te! (*Doktor jede nad Johnnyevim tijelom i rezucka poneke organe.*)

Sestra 2: Doktore, baš mi se sviđa haljina koju ste mi kupili!

Sestra 1: Ali, doktore! Kako je ona dobila haljinu, a ja samo ogrlicu, volite li nju više od mene?!

Doktor: Ma ja vas volim obje, sutra ću i tebi kupiti haljinu kada sjednu novci od pacijenta.

Sestra 1: Što bih ja bez vas...?

Doktor: Sestro! Pripremite mi bubreg!

Sestra 2: S umakom ili bez?

⁷⁴ Prvi dio ove drame objavljen je u: Aleph, br. 20.

Doktor: Ma ne za jesti, za pacijenta!

Sestra 2 (*Uzima bubreg iz hladnjaka i on joj ispada na pod.*): Joj, doktore, tako mi je žao! Što ćemo sada?!

Doktor: Zlato moje, rekao sam ti tisuću puta, pripazi malo na organe, zatvorit će mi inače ordinaciju u bolnici, ako im ne platim debeli mito. Nema organa, nema haljine. No dobro, malo ga dezinficiraj i bit će sve u redu. (*Sestra dezinficira bubreg, doktor jede sendvič, a druga sestra ga masira po ramenima.*) Danas je bio dobar dan, tri operacije. Nego, gdje vam je treća kolegica koja je bila na razgovoru, ona s dugačkim nogama?

Sestra 1: Rekli ste joj da se mora prvo učlaniti u vašu stranku ako želi dobiti posao.

Doktor: Joj, da, sad se sjećam. Neka se samo učlani, pa nema problema. Sestro! Prebacite na moju omiljenu sapunicu! (*Nastavlja ugrađivati bubreg kada je pojeo sendvič.*)

6. scena - Johnnyeva podsvijest

Johnny, u crno odjeven, se nalazi ispred tri suca koji pričaju između sebe. Na zidu iza sudaca se nalazi golema novčanica. Na stolu pokraj se nalazi televizor.

Sudac 1: Dobar dan, mladi gospodine, znate li zašto sjedite danas ovdje?

Johnny: Ne znam, cijenjeni sude.

Sudac 2 i 3: Njegovo neznanje je bogohuljenje!

Sudac 1: Mir u sudnici! Nalazite se ovdje, jer niste mogli platiti cijenu! A znate li tek što u zatvoru rade ljudima poput vas? Ne piše vam se dobro, mladiću. Imate li što za reći u vašu obranu?

Johnny: Bio sam uvijek dobar čovjek, nisam nikada krao, poštivao sam svoje roditelje, nisam

ubijao...

Sudac 2 i 3: Bože moj dragi, ovo je uvrjeda!

Sudac 1: Mir u sudnici! (*Lupa čekićem o stol.*) Ali niste mogli platiti! Kako da nam oprostite naš Svemogući, kako da ublažimo njegov gnjev! Niti mjesto na groblju si ne možete više platiti!

Johnny: Ali, cijenjeni sude...

Sudac 1: Ništa ali! Sud se povlači na raspravu... (*Odlaze sva trojica.*)

Johnny: *Gdje sam ja to? Zašto je sve tako mračno, zašto se vraćam iz šume spoznaje praznih ruku? Neka me netko probudi iz ovog ružnog sna!*

(Suci ulaze ponovno unutra.)

Sudac 1: Nakon duge rasprave je cijenjani sud odlučio da vas ne možemo tek tako pustiti da umrete. Pustit ćemo vas na slobodu da nam vraćate dug kroz mukotrpan fizički posao, i to dok ste živi, neka vam rutina bude laka!!! Vodite ga odavde! *(Dva policajca odvođe Johnnya iz sale, mrak posvuda, svira pogrebni marš.)*

7. scena – Bolnička soba (poslije operacije)

Johnny se budi iz kome, u sobi leže dva bolesnika na krevetima i navijaju, na televizoru se prenosi utakmica Hrvatske i Engleske. Bolesnik 1 ima longetu na ruci i nozi, obadvije longete su obojane u boje grba. Bolesnik 2 nosi ustašku kapu i ima šal reprezentacije. Bolesnici piju iz boce rakiju.

Bolesnik 1: Gubimo 2:0, ali igramo sa 4 igrača manje! Neće nas dobiti prokleti bahati Englezi!!!

Bolesnik 2: Zovi, samo zovi, svi će sokolovi!!!

Bolesnik 1: Isuseee neeeeeee!!!! Još jedan gol su nam zabili!! Ma neće nas dobiti Englezi!!! Za dom, spremni!!!

Bolesnik 2: U boj, u boj, za narod svoj!!!

Johnny: Dečki što se događa? Ne sjećam se ničeg...

Bolesnik 1: Gdje si ti rođen dječaće? Jesi ti neki lijevi? Igramo protiv Engleza!!!

Bolesnik 2: Neka oni vode, ali nikad neće slomiti duh naših navijača i našeg ponosa!!!

Johnny: *Zašto jednostavno ne priznaju da su Englezi bolji, očito je da vode, a i da igramo sa pojačanim sastavom bi nas ionako dobili, zašto? Jer su bolji... Zašto je toliko teško priznati neprijateljsku jačinu i vlastitu slabost.*

Komentator: I Englezi trče i još jedan gol...(Stišava se.), da, osjeti se manjak od četiri igrača...

Bolesnik 1: Čim je čovjek Hrvat, odmah mi poraste u očima!!!

Bolesnik 2: Hrvati su bolji ljudi!!! Tko nije s nama, protiv nas je!

Bolesnik 1: Moram u Split za dva dana...

Bolesnik 2: Fuj, ne volim Dalmatince...

Bolesnik 1: Njih nitko ne voli...

Johnny: *Kako samo ispire mozak ova igra kojoj je svrha zarada novca, a pobuđuje osjećaj pripadnosti među surovim svijetom. Vjerujem da je patriotizam slična stvar, onoliko je jaka, koliko toga trenutka može izazvati žrtve da vjeruju, ginu, prostače, troše i ubijaju u njenu korist i ljudi se pretvaraju u krdo podivljalih veprova... Takva je stvar sa uvjerenjima... Nigdje pameti, moj Johnny...*

Bolesnik 1: NEEEEEEEEEEEEEEEE!!!!

Bolesnik 2: Kad nam fale četvorica!!! (Na ekranu pada još jedan gol.)

Johnny: *Nalazim se u jajetu koje se treba izleći na vrlo hladnome mjestu... Kako da od sebe napravim konstrukciju, ako su mi temelji istrunuli od početka sa čovjekom... Kako da odbacim ljušturu uvjerenja?*

Komentator: Danas na prvi april igramo povijesnu utakmicu Hrvatske i Engleske!!!

Bolesnik 1: Ajmo, naši!!!! Majmune, izbij!!!

Bolesnik 2: NEEEEEEEEEE!

Johnny: *U mojoj koži leži biće, predodređeno da vjeruje u nešto. I moje*

ALEPHIRANJE: DRAMA

iznutrice trunu od svijeta, čija svijest se nalazi u maglama zaluđenosti.

Komentator: I primamo najnoviju brzu vijest u studio. Znanstvenici su otkrili da je stoljetno poimanje zemljine forme lažžž!!! Otkriveno je da je zemlja ravna ploča!!!

Bolesnik 2: Znao sam oduvijek!!! Znao sam da nas lažu!

Bolesnik 1: Toliko godina provedenih u zabludi!! Neću nikada letjeti svome rođaku u Australiju!!!

Johnny: Čovječnost se privodi kraju...

Komentator: I GOOOOOOOLLLLLL!!!! 6:1 za Englesku, Hrvatska zabija goooolllll!!!!

Bolesnik 1: TOOOOOOOOOOO!!!! Znao sam!!!! Eto vam Englezi!!!!

Bolesnik 2: DAAAAAAAAAAAAAAAAAAAAAAAAAAAAA!!!!

Johnny leži na krevetu i povraća u zdjelu. Bolesnik 1 pokušava od sreće skakati, ali ga njegova slomljena noga i longeta, obojana u boje hrvatskog grba, sprječavaju u tome. Bolesnik 2 grli bolesnika 1.

Bolesnik 1: Ne grli me, pederčino!

Bolesnik 2: Ti si peder, pederčino!

Bolesnik 1: Mamicu ti...

Bolesnik 1 udara bolesnika 2 i na podu nastaje tuča.

Johnny:

*Kupamo se u našoj smrti,
jer pao si sa zvijezda čovječe
i u zvijezdu ćeš se pretvoriti.*

*Svi ljudi ovdje,
kupaju se u svojoj smrti ovoga trenutka
i njihova lica su pojedinačni izrazi jedinog boga,
uznemirenog i tužnog ljudskoga roda.*

*Ona je došla danas!
U obliku vjetra na ispucanim usnama ljudi,
osjeti se, jer njenom poljupcu -
nitko ne odolijeva.*

*Nevidljivi plešemo iz dana u dan,
i krojimo svakakve živote,
po duljinama dana, suhoćom usana,
propalih nadanja i žaljenjem proteklog vremena.*

*Kupajmo se u našoj smrti,
jer uzalud si izmislio bol čovječe
i vratio se među zvijezde.*

7. Scena – Menza (3 mjeseca poslije operacije)

Puno stolova sa starim stolicama. Interijer studentskoga centra. Rasvjeta je slaba, zidovi tamni od stare cigle. Johnny sjedi i jede za stolom.

Johnny: *Ocu još uvijek kasni plaća, a moramo platiti zadnju ratu bubrega. Pitam se hoće li izdržati dok ne završim i nastaviti me financirati. Moguće da se vratim kući i propadnem psihički. Ova dva komada pljeskavice najvjerojatnije ni nisu od iste svinje. Čovjek ne dolazi više do zaključka. Nestaje smisao i katarze više nema. Nestaje estetika življenja, duhovnog i materijalnog. Osjeća se ispraznost na ulicama i nađe se po koji ugodan razgovor, ali čim tema dođe do novca, nastaje zatišje i duša se zatvara u svoje pregrade i sloboda isparava u rutini.*

Dolazi Debeli na scenu u dresu hrvatske reprezentacije.

Debeli: Vidi tko je oživio!

Johnny: Pa, baš i ne, čovjek je živ, onoliko koliko se živim osjeća. Kakva je situacija kod tebe?

Debeli: Počeo sam raditi kao radnik u gradnji, izrabljujem još studentska prava pa dolazim jesti ovdje.

Johnny: Slično kod mene, samo ne radim, jer ne mogu. Nama ne trebaju pametni, moj Debeli, nama trebaju robovi.

Debeli: Moram ići, počinje mi smjena za pola sata. Ništa, stari moj, žrtvuj se za društvo, a ono se neće za tebe. Pazi u koga vjeruješ. (Smijeh.)

Johnny: *Osjećam se zlostavljeno od strane svijeta noseći svinjski bubreg*

u sebi. Nema katarze, niti se želim osvrtnati na bilo kakvu nemoralnu nepravdu. Postao sam kanibal svoje vrste...

Na scenu pada zastor u obliku hrvatskog grba. Donosi se križ na kojem visi Isus i televizor na kojemu se vrti program. Na pokretnoj traci se nalaze trupla svinja i ljudi iz kojih ljudi u odijelima, krvavih rukava, uzimaju organe. Kraj ljudi u odijelima se nalaze svećenici koji daju blagoslov mrtvima.

ALEPHOV putOpis

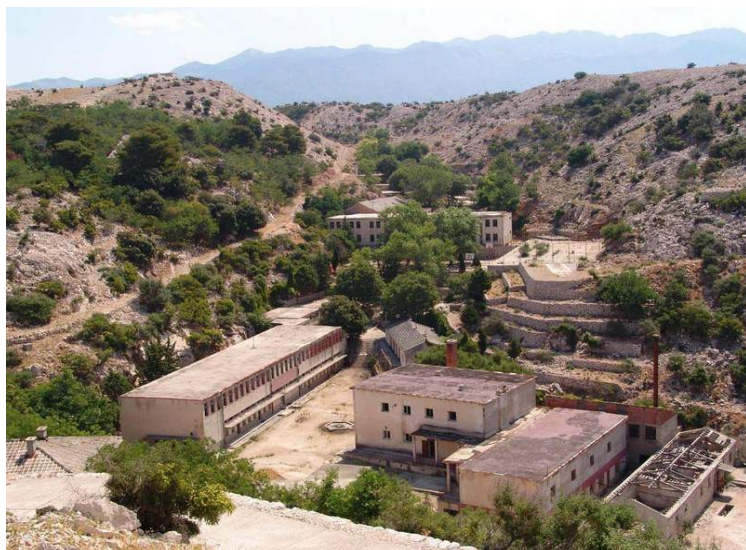

Napustite svaku nadu, Goli otok

Ovogodišnje sam ljetovanje na Rabu ovjenčala odlaskom na otok strave, rado nazivani i hrvatski Alcatraz. Nekada je bilo mjesto iz pakla na čijem bi ulazu trebalo citirati Dantea: „Napustite svaku nadu“. Danas je nada napuštena, otok zapušten, ogoljen i osakaćen, a negdašnje velebne građevine sad su tek ruševine koje pričaju svoju priču, baš kao i izrasle biljke, svjedoci krvave i tužne priče o ne tako davnoj, bolnoj prošlosti.

Izrasao iz mora, srastao u kamenu i zarasao u makiju, danas je otok čiju se prošlost pokušava zaboraviti. Zatvor ludila na kojem nije ubijan sam čovjek, već nešto gore, ubijan je čovjek u čovjeku. Upravo takvu priču priča Otok i njegov biljeg boli ne može izbrisati niti silna ljepota kojom je urešen. Iako je zatvor zatvoren 1988. godine, pokušaje da se od njega napravi turističku atrakciju zaustavio je nesretni rat, pa je naš Alcatraz osuđen na milost i nemilost prirodnih razaranja, ali i razaranja ljudskih vandalizama već punih 20 godina. Danas su to ruševine koje razgledaju zaintrigirani turisti u malome vlakiću u čijim vagončićima turisti neprestano škljocaju svojim fotoaparatima, pokušavajući zaustaviti i na tren sačuvati neizmjernu ljepotu otoka. Kružeći *vlakićem* po otoku, ruševine i samoća otoka na tren su mi se učinile velebnima, kao da duše zarobljenika nikako ne mogu napustiti otok, izviru iz svakog kamena. Zatvorene duše odjednom žive na otoku strave. Vidim siluete iscrpljenih, izbatinanih ljudi kako hodaju svojim kamenim domom neprekidno se ispitujući što su skrivili svemiru da ih spusti u pakao. Bijesna ideologija, dno duše, kaljuža čovječnosti i smrt humaniteta izgradile su grad na tuđim kostima. Odjednom je ovčica provirila kroz makiju. Upravo onu makiju koju su sadili i njegovali zatvorenici. Makiju kojoj je, da bi

izrasla, vrelinu sunca skrivala sjenka zatvorenika. Pratio je zatvorenik putovanje sunca nebom, udišući pritom život maloj biljčici, kružeći nad biljkom kako ju ne bi ispalile vrele zrake. Tako je život posijao život, njegovao ga nadajući se da će ta makija jednoga dana ispričati njegovu gorku priču. A možda i nije. Možda ipak nadi nije bilo mjesta na otoku strave, možda je zatvorenik samo htio mrvu svoje čovječnosti predati nevinoj biljčici, spajajući pritom neprekidni ciklus prirode. Na drugoj strani izvijale su se zgrade: upravna zgrada, zgrada za posjete, zgrada za izvještaje, samice, barake, ambulanta, pogoni... Sve podignuto golim rukama! Najviše me oduševila upravna zgrada. Ušavši, kao da sam susrela kancelarku na ulazu, vjerojatno me je upitala što tražim ovdje, a ja sam samo blago odmahнула. Osjećala sam neugodu. Ulazila sam u te zapuštene sobe. Vrijeme je učinilo tu nekada gracioznu zgradu sra-

motnom olupinom. Hodala sam po *skupocjenom* mramoru, ušla u razlupani toalet, također mramorni. Pokidani kauči, ormari, stolovi. Sve je obilježeno ljagom boli, možda su upravo zato sitni lopovi odolili tom plijenu. Pogledom na jednu kamenu ravnicu, vidio se kamen-

jem posložen natpis: „Kamen po kamen je samo kamen“. Naravno. Sve te velebne kule od kamena, samo su ipak kamen koji propada. Malo dalje, hodajući niz puteljak, velebna je tvornica, ništavno graciozna, hrđava olupina, a na zidu na ulazu u halu piše: „Nered se povećava s vremenom, zato što mjerimo vrijeme u kojem se nered povećava“, ispod su potpisi nekih ljudi iz udruge Ante Zemljar, odnosno, udruge ljudi koji su preživjeli Goli Pakao. Udrugari se svojim retcima na kamenu koji im je nekada bio patnja, smiju smeću što stvaraju ljudi ljudima.

Čovjek je nekada zaista čovjeku vuk.

Hoće li Goli Otok biti prerušen u turističku atrakciju, ili pak nastaviti truniti i blatiti prirodnu ljepotu kojom je obdaren, vidjet ćemo. Istina je o Golom Otoku vrlo slabo istražena, a i rane su još uvijek svježe. Sve u svemu, Otok Zatvor je himna i apel da se više nikada ne dogodi takva strahota.

Ljetovanje na Antartici

(Dio prvi)

Ovo nije putovanje na Antartiku, ovaj naslov služi samo za privlačenje pažnje, ovaj putopis neće ni izaći iz Europe. Dok zapisujem ovo u vlaku, prigodno izbjegavam razgovor o općenitim temama s jednokratnim poznanikom iz kupea.

I nije na uglu petrolejska lampa lila svijetlost crvenkasto-žutu, već je s betonskog stupa sipila raspršena blijeda izmaglica difuznog svijetla kada sam odlazio s tih utabanih puteva svog *mjesta prebivališta*. Otišao sam naći nešto, a da ni sam ne znam što tražim i hoću li to naći.

Slijetanje u zračnu luku u Helsinkiju u jedan sat iza ponoći. Obećani doček je iznevjeren. Kako se kulturne Europljane ne zove u dva sata u noći, odlučih pričekati jutro. Spavanje na klupi na aerodromu bilo je neočekivano ugodno iskustvo, čak bolje i od nekih hostela u kojima sam bio. Kada sam već počeo sumnjati u točnost informacija koje sam naveo o tome kad i gdje dolazim, prispijeva poruka puna isprike za nepojavljivanje mog dočeka, uz upute gdje da se nađemo u ovom drugom pokušaju. Sad mi je bar savjest mirnija. Prolazeći gradom koji je obojan s 50 nijansi sive (a što nikako nije novi šund roman meke erotike), sjetim se odjednom poznate melodije s mobitela. Naravno, prolazio sam kraj sjedišta Nokie.

Dom moje finske domaćice ogledan je primjer suvremenog načina življenja nordijaca: potpuno opremljena i prostrana kuća s obaveznom privatnom saunom, roditeljima koji rade negdje u zapadnoj Europi i bratom koji studira u Velikoj Britaniji. Stoičko kuhanje u sauni na +50 i prženje nosnica pri svakom većem udahu nije bio toliki šok, koliki je bio poziv na hlađenje na vanjskih -10 i brčkanje u gotovo potpuno zaleđenom jezeru. Srčani napad ipak čuvam za kolesterol za nekih 30

godina. Kolege koji su mi se ponudili pokazati grad i spasiti me od izvanzemaljskog finskog jezika nalikovali su lenjingradskim kaubojima, a za jednog od njih nisam znao bih li ga oslovio kao kolegu ili kolegicu. Zaleđena luka u kojoj je usidren brod-restoran Nikola II. bila je idealan poligon za pokazivanje hrabrosti (ili je to bilo zbog previše gledanja Bear Gryllsa) pa sam bez razmišljanja hodao po ledu, iako ne znam ni plivati. Čuvši sumnjivo škriputanje leda pohitao sam hvaliti more, a držati se kraja. Pokazana „muda“ ili bolje reći „odsustvo zdravog razuma“ vodila su u lučki noćni bar koji je poznat po jeftinom piću i ne tako skupim ženama koje su iščekivale mornare s duge plovidbe za kratkotrajno poznanstvo. To „jeftino“ (razvodnjeno) piće ima cijenu koliko kod nas doseže u nekom boljem kafiću, a normalna cijena hrane i pića u Finskoj najmanje je tri puta viša nego u Hrvatskoj. Komentiravši visoku stopu samoubojstava u Finskoj, jedan je kolega zaključio: „Kad vide kolike su im cijene hrane i pića, naravno da bi se ubili.“

Dok već učestalo difuzno svjetlo probija iz oblaka jednog popodneva, tražim zanimljivosti i znamenitosti objektivom svoje kamere kada shvatim da, zamaskirana u skulpturu pingvina, u mene gleda nadzorna kamera. Nenametljivi Finci. Urbanističku sređenost naoko narušava prirodna stijena promjera 50 i visine 20 metara

koja doslovno strši oko svih modernih zdanja oko nje. Stojeći kraj nje osjećao sam se kao Stipe Božić, jer sam se morao popeti na nju. Došavši na vrh za manje od minute, poželio sam ostaviti nešto kao zastavicu, no u nedostatku nekog sličnog državotvornog obilježja nisam htio stvarati smeće. Ovdje galebovi nemaju poštovanja kao u Oliverovoj pjesmi pa svako malo vidim na kipu nekog finskog velikana galeba koji vrši

nuždu. Bolje na njemu nego na meni, pomislim. Hodajući po vlažnom betonu često preskačem lokve, valjda je i to jedno od onih tisuću jezera kojima se diče. Ljubomornim pogledom gledam vrhunsku japansku kameru koju ima Nijemac koji traži bolju poziciju da uslika veličanstvenu evangeličku katedralu, dok na malom ekranu ipak primjećujem da on zumira na nešto profano – dvije mlade cure u kratkoj pripijenoj suknji.

Moje sljedeće boravište je hostel koji je bio dio olimpijskog sela sagrađenog 1952., pokraj kojeg je i jednako star nogometni stadion. Privatnu tradiciju nošenja nacionalnog dresa bar jedan dan u posjetu nekoj stranoj zemlji i ovdje sam održao, što je privuklo pažnju skupine lokalnih navijača. Njih dvadeset ubrzo mi je skandiralo Ivicu Olića, a ja njima Jarija Litmanena.

Otok-tvrđava ispred Helsinkija (finski; Suomenlinna, švedski; Sveborg) savršen je za snimanje horor filma: napušten, većinu godine ga prekriva magla, a duhovi prošlosti (palih vojnika i civila) itekako su živi u pričama turističkih vodiča. Sva srednjovjekovna i novovjekovna vojna oprema još uvijek je na strateškim mjestima, a u zaklonjenoj uvali usidrila se čak i podmornica. Možda su ovdje bili pisci Star Treka pa od imena Sveborg napravili likove Seven of Nine i Borga. Tvrđava je kao jedan veliki ormar u kojem su Finci spremili sve svoje oružje. Dok osamljeni top cilja na neke neprijatelje daleko u magli, hvatam i ja tu maglu prema gradiću Porovo. Crkva koja je omanjem gradiću značajna kao i katedrala sadrži u sebi, osim kipova svetaca, makete brodova. Ako pomorce na hirovitom moru ne spasi Bog, valjda će to sveti brod uspjeti. U potrazi za arheološkim ostacima ili dokazima naseljenosti stoljećima, prije lokalni povjesničar odvodi me u šumu i demonstrativno pokazuje golo tlo. Na pitanje što bih tu trebao vidjeti, odgovara s već uvježbanim gestama i govorom objašnjavajući kako su svi raniji objekti građeni od drveta, pa su tako brzo i propali, stoga – ostataka ni nema. Cijelo jedno nevidljivo kraljevstvo, odlična promotivna varka. Uz nekoliko kreativnih pisaca mogli bismo napraviti novu povijest Hrvatske, dati Dis-

neyu prava na ekraniziranje, ili bar Peteru Jacksonu i živjeli bismo samo od turizma. Zimmer frei, lezi pod palmu i uživaj, kako kaže Hladno Pivo.

Statističko upozorenje kolege o lošim iskustvima putovanja zrakoplovom i mene je na kraju uvrstilo u svoje brojke: zbog kašnjenja leta iz Finske, doslovno smo trčali aerodromom u Frankfurtu da bismo uhvatili let za Budimpeštu. Stigavši onako filmski, u zadnji čas, bolno sam obaviješten u Mađarskoj da moja torba ipak nije bila tako brza. Ona je, još napravila poveći krug po srednjoj Europi, dok nije konačno tek treći dan kasnije, došla do Osijeka, te je utanačeno vrijeme i mjesto gdje će mi ju, uz isprike, dostaviti. Primopredaja je izgledala kao u mafijaškom filmu B produkcije: krupan muškarac obrijane glave u kožnjaku, i crn od glave i crnih naočala do pete i skupih ulaštenih talijanskih cipela, u najnovijem Mercedesu dolazi pred hotel Osijek i pozdravlja me s istančanim hercegovačkim naglaskom. Uz to, na autu, toj makini, nije bilo nikakvih obilježja zračne luke Zagreb (za koju navodno radi), no ipak nisam uzmaknuo. Otvara on prtljažnik i pokazuje mi „robu“. Da je sad koji policajac bio blizu, shvatio bi ovo kao udžbenički primjer primopredaje droge. Torbu koja je bila oblijepljena četirima vrpcama carinske sigurnosne službe dobivam nakon tri dana tumbanja po europskim aerodromima te nesigurno pozdravljam neobičnog dostavljača.

Eh da, umalo sam zaboravio spomenuti kako sam izbjegao smrt nad Baltičkim morem. Šok je valjda to potisnuo iz pamćenja. Usred leta iz Helsinkija prestali su raditi motori aviona. Muk budnih putnika u avionu potrajao je čitavu vječnost. Nakon nekoliko sekundi motori su ponovno proradili, a kapetan je na razglas pokušao to pretvoriti u šalu dodavši univerzalni uzvik „ups!“. Stjuardese su se kiselo nasmiješile. Odsad idem vlakom.

Rekordni vodostaj Drave bio mi je signal da se preventivno i diskretno maknem iz Osijeka. Iz kolodvorskog kafića svira je Belfast Food: „Van iz grada“ kad sam se udobno smjestio u kupeu kao u klupi iščekujući prvi

sat nove školske godine. Oboružan pravedničkom točnošću čekam onaj zadnji trenutak dolaska svog suputnika na kolodvor prije nego što vlak krene. On se bacio na misiju traženja otvorene mjenjačnice u četiri sata popodne te ljetne nedjelje. Kad je napokon užurbano ušao u vagon u par preostalih trenutaka do polaska vlaka, njegova majka nastavlja ovaj vodvij „zlatnim savjetima“: Ne naginji se kroz prozor da ne ispadneš!“ i „Ako ti izbije alergija, nemoj se sramiti zvati pomoć“. Presjedanjem u Zagrebu nastavljena je HŽ-ova pužolika brzina. Udobnost vožnje i njezina brzina nisu se mijenjali od 60-tih godina prošlog stoljeća, a to je slučaj cijele jugoistočne Europe. Kad smo primorskom Hrvatskom toliko okrenuti turizmu, možemo predstaviti strancima ovu brzinu vožnje kao panoramsku, putovanje uz razgledavanje. U jednoj priči, tih šezdesetih, u vlaku za Split našao se Amerikanac koji se šokirao koliko vlak može biti spor kada je pogledao kroz prozor i primijetio kako ih čovjek koji jaše magarca prestiže.

U Munchenu se ipak prebacujemo na *Deutsche Bahn* (njemačke željeznice), a pogledom kroz prozor ne može se ni vidjeti kraj kompozicije te zmije od vlaka, koja uz to doseže brzinu od 300 kilometara na sat, pri čemu naša gravitacija u vlaku nimalo ne trpi. Projurivši tako kroz Njemačku, u Nizozemsku smo došli za onoliko vremena koliko bi trebalo HŽ-u da se odgega od Osijeka do Rijeke.

Prispjevši u Nizozemsku, našli smo se u okruženju drugog prometnog sredstva – bicikla. Gdje god je pogled sezao nije se mogao izbjeći susret s njima, bilo u voznom, bilo u parkirnom stanju. Grad Utrecht, u kojem smo se utaborili, najpoznatiji je po miru koji je tamo dogovoren 1713. (rat za španjolsku krunu). Sada je to moderni gradić koji je očuvao svoju povijesnu jezgru i tradiciju gradnje. Stanovi i kuće od fasadne cigle s uskim ulicama, uz rijetke prolaznike. Bačena kartonska kutija i lagani vjetar stvaraju atmosferu opustjelih gradića iz vestern filmova. Čim se izađe na širu, jednu od glavnih ulica, vreba opasnost od biciklista. Ondje je biciklistička staza šira od pješačke, a biciklisti su opasni

po život, čak su i automobili manja opasnost. Uz te veće ulice protežu se kanali koji stvaraju mrežu po cijelom gradu, a ponekad se čini da se njima prije može stići do odredišta nego cestovnim prometom. Čak se i klasično razgledavanje grada preselilo na njih. Burna povijesna previranja kada strani osvajač religijske objekte prenamjenjuje u svoju vjeru, uništava ili pretvara u nešto profano, nisu značajno utjecala na odluku slobodnih građana grada Utrechta da lokalnu crkvu pretvore u gostionicu. Na oltaru se više ne služi samo vino, kraj orgulja je pozornica za nastup bendova, klupe su zamijenjene stolicama, poštenim građanima svakojaka klatež, glavnu riječ sada ima gostioničar, a ne svećenik, a gosti su glasni i ne pjevaju u zboru. Vjernici su se preselili u velebnu crkvu Dome koja ima zvonik zasebno sagrađen 15 metara dalje. S tog zvonika pruža se odličan pogled na cijeli grad, a meni zapadaju za oči skupine biciklista koji čekaju kraj spuštene rampe na željezničkom prijelazu s objiju strana, a niti jedan auto s njima. Kod nas bi biciklist već prošao, a vozač automobila pokušao preći vlak. Izlazeći iz crkve prelazim staru

rimsku granicu što je pločama na podu označena. Duhovne hrane sit, tražim onu svjetovnu. U malom restoranu uz kanal naručujem puni meni, no za voluminozne slavenske želuca to je bilo prelagano, potrebni su visokokalorični dodaci iz trafika brze prehrane imigrantskog porijekla. Prilog takvom jelu je šetnja bez umjetnih uspona, stoga ulazim u park koji je kao i ulice grada prošaran kanalima. Idilu upotpunjuju ležaljke nasred parka, kao stvorene za lijeno poslijepodne.

Studentske navike dovode me i do posjeta kampusu. Barem sam prvobitno mislio da je to kampus, no to je cijeli jedan dio grada posvećen samo studentskim potrebama. Pet katova visoko ogledalo, iliti zgrada knjižnice, izvana sva u staklu, iznutra prepuna knjiga, veličanstveno je modernističko zdanje. Bez suvišnih nusprostorija, ovu zgradu čine samo bezbrojne police knjiga, s pokojim stolom za čitanje istih. Kod proučavanja rijetkih izdanja koristi se i jastuk za knjige, a sve da bi se manje oštetile. Čak su i prostori za odmor opremljeni neobičnim pokućstvom. Zgrada sveučilišta je dvadeseterokatnica koja je posložena kao lego kocke, a studentski dom slični potkovičastom mravinjaku.

Iz studentske idile idemo u studentsku avanturu; vlakom na dva kata stižemo u grad koji se već neko vrijeme označava s tri iksa – Amsterdam. Prva veća reklama koja nas je vabila izlaskom sa kolodvora jest ona za pornografsko kazalište. Grad je svoju otvorenost prvo pokazao veoma javnim toaletima koji su stajali nasred trgova, a slučajnog prolaznika i korisnika dijelila je samo jedna tanka metalna ploča u visini struka. Mnogobrojni kanali po kojima je poznat Amster-

dam noćna mora su za promet, a ugodna gradska šetnica za sve posjetitelje. Nekim stanovnicima most je izravan prilaz kući, kraj koje nije parkiran auto, nego privezan čamac ili bicikl. Uz toliko promotivno nagovaranje, posjet četvrti crvenih svjetiljki bio je neizbježan. Dame koje se nude u izlozima i nisu neke probrane ljepotice, a njihovi čuvari ispred izloga nasilno otimaju kamere ako ih se snima. Snimanje s relativne udaljenosti jedino je sigurno, a ako inventar izloga primijeti da ga se snima, kao pozdrav pokazuje srednji prst. Još jedne lutke iz izloga koje vrijedi vidjeti kreacije su iz muzeja Madame Tussaud koje kao vjerne kopije skupljaju približno onoliko bliceva fotoaparata koliko i originali. Protestantski način gradnje stvara još jedan izlog, a to je onaj u kući svakog stanovnika. Veliki prozori bez zavjesa odraz su protestantskog društva u kojem vjernik „nema što skrivati“ i klimatskog čimbenika znatno manje količine dnevnog svjetla za razliku od predjela bliže ekvatoru, stoga su primorani svoje kuće „otvarati“.

Trgoviu Amsterdamu nisu centralistički građeni s jednim spomenikom u sredini, već su to prostori za slobodno grupiranje stanovnika koje tijekom dana zauzimaju najrazličitiji ulični zabavljači i prodavači. Nešto dalje od vreve centra grada kanali su nešto širi, a na njihovim obalama nisu više tipične uske i tri kata visoke zgrade protestantske gradnje, već su to vile financijske kreme grada. Ondje se nalazi i čuveni Rijks muzej u kojemu su reprezentativna djela Rebranta i Vermeera. Od brojne ponude najrazličitijih restorana odlučili smo se za jedan od njih nasumičnom metodom, radije nego uzeti sendvič iz automata. Znano je da je Amsterdam veliko multikulturalno središte, ali kombinaciju koju smo napravili i nas je iznenadila; u nizozemskom gradu u turskom restoranu američkog imena i libanonskog konobara jeli smo talijansku pizzu s njemačkim pivom i švicarskom Milkom koju smo izvadili iz torbe. Poslije toga je slijedilo odavanje počasti Bobu Marleyu kojim dimom u specijalnoj kavani. Miris tog specijalnog duhana izazvao je neprilike mnogo kasnije kad smo se vraćali kući u vlaku na granici s Njemačkom. Budući da se uvukao u našu odjeću, bio je lako prepoznatljiv psima koji

su s graničarem pregledavali vlak i putnike. Sumnjivo dugo zadržavanja psa u mojoj blizini ipak nije nagnalo graničara na pretres. Valjda nisam dovoljno mirisao na nekog krijumčara. Kolegi preko puta je još više laknulo, s obzirom da je on nosio specijalne kolačiće za osobnu potrebu. No, vratimo se u Amsterdam.

Nakon cjelodnevnog turističkog lutanja po Amsterdamu, došli smo elegantno na kolodvor, gdje smo zbunjeno tražili vlak kojim smo naučili vratiti se kući. U šumi perona i kolosijeka nabasali smo na traženi vlak, ali u krivo vrijeme – vlak je već popunjen. Upitan kada ide drugi vlak za Munchen, konduker hladno odgovori: „Sutra u ovo vrijeme“. Za nasumične turiste koji nemaju osiguran smještaj, a ni poznanike u gradu, nije bilo mnogo opcija. Spavanje na kolodvoru odmah je odbačeno. Pješaćenje u krug kao kod doktora Baltazara rezultiralo je originalnom idejom: budući da smo kupili jedinstvene karte s kojima možemo putovati Europskom unijom u bilo kojem pravcu deset dana, odlučili smo provozati se prvo do Bruxellesa, pa nakon toga nastaviti dalje ukoliko budemo imali dovoljno vremena, a sve da bi utrošili ta 24 sata do sljedećeg vlaka za Munchen. U vlaku bismo uspjeli odspavati dio noći, što je bilo najvažnije, jer se kampiranje na kolodvoru u Amsterdamu sigurno neće pojaviti u Michelinovu vodiču. Tek što smo ušli u vlak za Bruxelles i svoju masivnu prtljagu udobno smjestili, prožeo nas je osjećaj sumnje u ispravnost odluke, ali i intuicije, što će se kasnije pokazati ključnim. Žurno skupljanje prtljage i traženje prvog izlaza promatrali su začuđeni putnici, a kad sam dohvatio kvaku spasa, vlak je iznenada krenuo, a za iskakanje iz njega u kaubojskom stilu ipak nismo bili spremni. Pri vraćanju na svoja stara mjesta, podsmijeh ostalih putnika nismo mogli izbjeći.

I onda te sudbina pljusne kad se najmanje nadaš. Nailazi postariji konduker kojem dajemo na uvid naše ogromne desetodnevne karte, pri čemu on počne pisati kaznu. Na naše preneraženo pitanje: „Zašto?“, odvratila nam da nismo ispisali podatke o putovanju na najmanjem dije-

lu karte, iako smo ih sve već ispisali još dvaput na istoj karti. Nesmiljena birokracija i opće sitničarstvo na djelu. Zatim nam još hoće zalijepiti 200 eura kazne svakom i oduzeti putovnice. Nakon što nas je držao 10 minuta u stanju teškog oblijevanja hladnog znoja i promišljanja o taborenju u hrvatskoj ambasadi, vratio nam je putovnice i „milostivo“ odrezao kaznu od 40 eura svakom. Sav turistički duh nam je splasnulo i samo smo mislili što nas tek čeka u Bruxellesu.

Dolazak u ponoć u Bruxelles, u srce Europe, u doba kada svi poštteni i normalni ljudi spavaju ili su u svom brlogu. Centar je pust, tek nasumično prolaze kojekakve etničke i društvene skupine, među njima i skupina policajaca. Budući da grad izgleda negostoljubivo, a moderne torbe na kotače stvaraju popriličnu buku na opekama popločenim ulicama i trgovima, od koje se i sami plašimo, vraćamo se natrag na kolodvor kako bi pokušali odspavati nekoliko sati pa ujutro krenuti u istraživanje. Nakon sat vremena koje smo proveli nastojeći se gimnastički uklopiti u sjedišta koja su uz to bila i metalno hladna, dolazi osiguranje koje nas istjeruje iz čekaonice s objašnjenjem da preko noći na kolodvoru mogu ostati samo žene. Njih četiri koje su tamo čekale (spavale) zaključali su u toj čekaonici. Ne znam kakvu smo im mi predstavljali prijetnju, valjda su mislili da ćemo ih silovati, što li? S nogom u guzici i zimom u kostima našli smo se opet na izlaznim vratima kolodvora. Budući da nam je konduktor/poreznik osakatio financije, poslali smo kolegu da kupi kakav kasnonoćni obrok za nešto siće eura. S obzirom na to da se nekako dugo nije vraćao iz te 0-24 trgovine, skupljali smo odlučnost da ga krenemo tražiti oboružani samo strahom. Tada se on ipak pojavi s misteriozno tankom vrećicom. Što jestivo može biti tako tanko, čokolada možda? Ali ne, kolega je svojih zadnjih nekoliko eura potrošio na razglednice! Frustrirani, bacili smo kletvu na njega da će ih pojesti uskoro. Uz umor i kruljenje iz stomaka, sjeli smo na klupu u centru i promatrali noćni život Bruxellesa. Mladi par koji se svađao sa trećom neidentificiranom osobom bio je podloga za pervanovsku sinkronizaciju. Kad smo se zasitili fotografiranja naoko važnih zdanja, i obična hrpa

zemlje činila se odličnom scenografijom. Pri noćnoj rasvjeti centra pazilo se na svaki detalj, pa se tako noćno nebo zrcali na pločniku gdje su ukopane male žaruljice između opeka.

Bez izražene želje za upadanjem u neprilike u sitnim satima u stranom gradu, naselili smo se u obližnji park, sjeli na klupu i naslonili na živicu. Kad već ondje izgledamo kao beskućnici, zašto ne bi i kao klošari. Navukli smo na sebe većinu odjeće koju smo imali u torbama i tako zav-aljeni u živicu, odspavali u smjenama nekoliko sati do prvog vlaka za natrag, za Amsterdam. Gubeći vrijeme na stranicama DB-a (njemačke željeznice) uspjeli smo pronaći liniju Amsterdam – Strizivojna, no to je već druga priča.

KRITIČKI OSVRTI

Sanja Nikčević: Nova europska drama ili velika obmana 2

Podnaslov: Gdje je nestao dramski pisac?

Nekad davno, još od Antike, dramski je pisac imao značajnu ulogu za kazalište i u kazalištu. Pisao je tekstove, stvarao priče, unosio emociju, prikazivao svakodnevne životne slike, budio katarzu u gledateljima te ih odgajao. Svoju misaonu priču pretvarao je u dramsko djelo da bi je zatim oživio na pozornici. Usuđujem se reći – dramski pisac je BIO temelj kazališta. Zašto naglašavam BIO, shvatit ćete kasnije. Danas, u 21. stoljeću, u postmodernizmu, dramski je pisac izgubio svoju nekadašnju ulogu, pomalo nestaje ili ako i postoji, živi iza pozornice, skriven od reflektora i čeka svoju nagradu pa makar ona bila u obliku zahvale ili pažnje. Euripid, Sofoklo, Plaut, Shakespeare, Calderon de la Barca, Lessing, Schiller, Goethe, Brecht, Camus – to je samo nekoliko prezimena koja su obilježila pojedinu književnu epohu i čija su djela ušla u takozvane klasike koje će ljubitelji kazališta uvijek htjeti pogledati. Vječiti klasici jesu i bit će zanimljivi. No, postavljaju se neka bitna pitanja: Gdje su danas nestali pisci? Gdje su priče koje će rasplakati, nasmijati, dirnuti i doći do srca publike? To se isto pita i teatrologinja i kazališna kritičarka Sanja Nikčević u knjizi *Nova europska drama ili velika obmana 2* koja je detaljno, precizno, ali s velikom hrabrošću iznijela na vidjelo stanje kazališne scene, festivala i dodjela nagrada. Naravno, knjiga je napadana, kao i sama autorica (Mani Gotovac je naziva „nekadašnjom partijskom aktivisticom i novinarkom te današnjom ljubimicom domoljubnog folklora“⁷⁵) što je bezlazlena krajnost. Sanja Nikčević potrkepljuje svoje stajalište i argumente izvorima

⁷⁵ Vidi str. 242

koje svaki čitatelj može provjeriti, stoga je zabavno, čak i smiješno čitati napade i vrijeđanje same autorice, knjige, kao i pitanje je li zaslužila dobiti Nagradu Petar Brečić 2006. godine. Tko zna, možda bi i sam Petar Brečić osobno čestitao autorici na temi koju je istraživala i o kojoj je pisala. Zar se više ne smije izreći vlastito mišljenje?!

Zbog čega su se tresla brda i doline? U prvom su planu redatelji ili „redateljski klub moći“ kako ih naziva autorica, koji previše dominiraju kazalištem. Funkciju koju je nekada imao dramski pisac sada je preuzeo redatelj. On uzima tekst, riječi, dramsko djelo, oblikuje ga po SVOJOJ želji i SVOJE vizije oživljava na pozornici. Da ne bude kasnije nedoumica, Sanja Nikčević jasno daje do znanja da nema ništa protiv redatelja, štoviše, nisu svi bezosjećajni i hladni prema tekstu, mogu se pronaći i redatelji koji donose emociju na pozornicu i poštuju tekst, no takvi se svrstavaju u manjine; ali kada u razdoblju od 1986. do 2009. godine Europskom kazališnom nagradom bude nagrađeno sveukupno trideset četiri redatelja i pet ostalih u kazalištu⁷⁶ onda se mora upaliti žarulja i reći: „Nešto ovdje nije u redu“. Neka se samo pogleda kazališni repertoar, kao i reklamni plakati: naziv predstave, redatelj, glumci i ponegdje se nađe pokojni dramaturg kojemu se običan smrtnik ponada - U nadi je spas! - da je to dramski pisac i da će sve krenuti na bolje, no razočara se kad shvati da je to samo pokušaj oživljavanja dramskog pisca. Naime, definicija dramaturga je sljedeća: 1. sudionik u izboru i sastavljanju dramskog repertoara (u kazalištu, na televiziji, u filmskoj producent-skoj kući); 2. stručna osoba (ob. pisac) koja PRERAĐUJE ili POMAŽE PRIREDITI književno djelo za prikazivanje u kazalištu, na filmu ili na TV-u⁷⁷. Shakespeare nije prerađivao (jedino ako mu se nije svidjelo što je napisao pa je išao prepravljati) niti priredio književno djelo, već je NAPISAO vlastito djelo koje je proizašlo iz njegova uma, tj. kreativnog prostora. Zaključak: još uvijek nemamo pisca.

⁷⁶ Vidi str. 148/149

⁷⁷ <http://hjp.srce.hr/index.php?show=search>

U knjizi se spominje *in-yer face* drame ili „drama koja udara u lice“, trend koji je vladao od sredine devedesetih u Velikoj Britaniji da bi se kasnije proširio Europom. Imamo pisce i drame: Sarah Kane (*Razneseni, Psihoza 4.48*), Mark Ravenhill (*Shopping and F****), Enda Walsh (*Disko svinje*), Martin Crimp (*Tretman*), Ben Elton (*Kokice*) i dr.; tema toga trenda je nasilje, krvoproliće, silovanje, ubojstvo, droga, nemoralne vrijednosti (sve što vidite, čujete ili pročitate u crnoj kronici može proći kao podloga za dramsko djelo); publika je oduševljena, dvorane se pune – dobivate dojam da se radi o novoj kazališnoj prekretnici, tj. nazire se nova europska drama. Sanja Nikčević je bila skeptična u vezi toga *savršenstva* te je počela istraživati, a rezultat istraživanja krajnje je poražavajući (više o tome u poglavlju „Kako je IN-YER-FACE postao ‘Nova europska drama’“ gdje autorica govori o pet demagogija). Redatelji su direktno/indirektno utjecali na mlade, neafirmirane osobe “tjerajući” ih da pišu o onome što njima odgovara, što oni MISLE da publika želi vidjeti (gledati silovanje na sceni ili druge eksplicitne i brutalne scene na pozornici je pomalo nehumano), što oni smatraju zanimljivim ne ostavljajući prostora za stvaralačko sazrijevanje mladih autora. I opet je u prvom planu redatelj, bez obzira što se spominju “dramski pisci”, bolje rečeno, pokušaj pronalaska potencijalnih pisaca putem natječaja, radionica, ali uz „redateljski klub moći“ njihova je egzistencija na rubu. Ponovno se vraćamo na početna pitanja: Gdje je pisac? Gdje je drama koja ima likove, priču; koja njeguje moralne vrijednosti, humanost; koja pokazuje stanje društva ne zaboravljajući dati nadu publici, pokazati im da ne treba biti pesimističan i da treba vjerovati u bolje sutra? Nažalost, sve se rjeđe i rjeđe može pronaći kvalitetno dramsko djelo- ono je ili skriveno u ladicama ili odbačeno jer ne odgovara ukusu redatelja koji svaki napisani dramski tekst uspoređuju sa Shakespearovim *Hamletom* (koji je izmasakriran na milijun načina) ili je prihvaćeno, ali redatelj ne poštuje i ne cijeni rad autora (pritome mislim na didaskalije, viziju koju je imao pisac dok je pisao) te ga interpretira iz svoje perspektive. Vapaji za piscem postaju sve glasniji i gube se u gluhoći.

Nova europska drama ili velika obmana 2 čita se u jednom dahu; knjiga je poput trilera – napeta, dinamična, uzbudljiva i završetkom svakim poglavljem čitatelj sve više postaje znatiželjan, zanima ga što slijedi dalje. Sastavljena je od dva djela. U prvome autorica prikazuje iscrpnu i detaljnu sliku kazališne situacije u Europi kao i u Hrvatskoj te stanje suvremene drame. U drugom djelu stavlja čitatelju na pladanj recepciju i medijski odjek koji je doživjela knjiga – od samih pohvala pa sve do napada. Sanja Nikčević nije htjela šutjeti, već je otvoreno progovorila o problematici koja je snašla kazalište iz pozicije teatrologa, kazališnog kritičara, a ponajviše gledatelja. Napokon netko prikazuje situaciju onakvom kakva ona jest bez uljepšavanja i idiličnosti. Kao gledatelj nadam se da knjiga neće ostati samo na riječima, već da će potaknuti redatelje, intendante, direktore i druge u potragu za stvaralačkim izvorima pojedinaca čija će djela sadržavati emociju, napuniti kazališta; u potragu za dramskim piscem čija će se djela pronaći u knjižnici među vječitim klasicima; u potragu za dramskim piscem koji se ne skriva iza pozornice.

Melancholia ili

Vatra u kojoj izgaramo

U svojoj 55. godini života danski redatelj Lars Von Trier prognan je iz francuskog grada Cannesa, te mu je, barem na određeno vrijeme, zabranjeno pojavljivanje na istoimenom prestižnom filmskom festivalu. Sama činjenica što se to dogodilo površne poznavatelje sedme umjetnosti i medijske šakale nije previše iznenadila. Oni su odavno vjerovali da će se to njemu jednoga dana sasvim sigurno dogoditi. Budimo iskreni, redatelj, kojeg je ugledna kolumnistica *Time* magazina Mary Corliss odmah po završetku projekcije filma *Antikrist* proglasila potpuno ludim, nikada i nije bio dio *mainstream* medija. No, također je istina da on to sâm nikada i nije želio biti. Još je veća istina da on nije niti najmanje lud.

Čovjek koji je već u najranijim redateljskim danima pozvao na stvaranje novog standarda snimanja filmova po imenu *Dogma 95*⁷⁸ jasno se odmetnuo od shvaćanja filma kao dijela masovnih medija i nametnuo svoju osobnu estetiku i realnost (ili manjak istih) kao nešto što, na prvi pogled, može izazvati kontroverzne reakcije, ali prilikom dublje analize pokazuje svoju neiskvarenu i surovu bit – sasvim originalno umjetničko djelo. Pa ipak, njegov posljednji film (samo trenutno posljednji, *op.aut.*) nije izazvao kontroverzu, već naprotiv, uglavnom pozitivne reakcije kritike te je, nakon punih jedanaest godina, Von Tri-

⁷⁸ Pokret avangardnog filmskog stvaralaštva pokrenut 1995. godine od strane danskih redatelja Larsa von Triera i Thomasa Vinterberga, koji su ujedno i osmislili njegov manifest pod nazivom "Zakletva o Čistoći". To je popis pravila kojih se redatelj treba držati prilikom snimanja, a temelje se na tradicionalnim vrijednostima i kvaliteti priče, glume i radnje, koja mora biti ostvarena bez korištenja specijalnih efekata ili tehnologije kojom bi se vizualni identitet filma mogao uljepšati.

er opet bio jednim od glavnih pretendena na Zlatnu palmu, nagradu koju je 2000. godine dobio za film *Plesačica u mraku*. Čak i nakon te, sada već antologijske, konferencije za medije, na kojoj je sam sebe proglasio nacistom te jednom za svagda dokazao da posjeduje snalažljivost i agilnost ostarjele mačke oboljele od artritisa, njegov film i dalje je bio u konkurenciji, neokrznut baražnom vatrom koja se tog dana, što iz direktije samog festivala, što iz pera dežurnih čuvara morala i ćudoređa, sručila na njegova autora. To je možda i najbolji dokaz kvalitete ovoga filma, ali i pokazatelj da je Canneski žiri, na čelu s Robertom DeNiro, ipak smogao snage ovo djelo vrednovati neovisno o redatelju, bez obzira na osjećaje i želje publike, koja u ovom pitoresknom gradiću francuske rivijere znade biti iznimno krvoločna.

Sâmo djelo Von Trier podijelio je u dvije logičke cjeline: prvu s naslovom «Justine» i drugu s naslovom «Claire», nazvane po dva glavna lika, dvije sestre koje su svojim istančanim interpretacijama oživjele Kirsten Dunst i Charlotte Gainsbourg. Radnja prvog dijela filma kreće *in medias res*, prikazom svadbene svečanosti na koju novopečeni bračni par kasni nekoliko sati. Sve se odvija u pomalo nestvarnom i fantastičnom okruženju neklasicističkog dvorca, koji je u vlasništvu sestre Claire i njenog muža Johna, kojeg u maniri Jacka Bauera iz serije *24* utjelovljuje odlični Kiefer Sutherland. On je pomalo konsterniran svom tom šaradom koja se odvija u njegovu domu i najradije bi želio da se sve završi što prije, dok je ostatak svadbenog društva sačinjen od ljudi s kojima biste teško podijelili vrijeme dovoljno za ispijanje jedne jedine kave, a ne višesatnog čekanja i kulturnog smješkanja uz velike količine alkohola. Od ulizivačkog šefa marketinške agencije, njegovog bezličnog sina (Stellan i Alexander Skarsgård), hiperaktivnog ravnatelja svadbenom ceremonijom kojeg nitko ne sluša, do mladoženjine svekrve koja na vrlo živopisan način tu istu ceremoniju odlučuje sabotirati – svi su zastupljeni. Doživljaj upotpunjuje sama mladenka, koja nije sigurna da se udala za pravog čovjeka, kao i najava navodno nevažnog kozmičkog događaja koji se kasnije ispostavi vrlo bitnim za čitavu radnju ovog

filma. Normalni tijek same proslave prekidaju scene iznimne vizualne istančanosti koje gledateljima dočaravaju mentalno stanje glavne protagonistice, kao i stupanj njene depresije i neodlučnosti. Von Trier u ovom slučaju izlazi iz svoje zone klasičnog realizma i dogmatske čistoće, i daje nam na pladnju nevjerojatne prikaze borbe prirode i čovjeka protkane gotovo monokromatskim doživljajem vanjskih elemenata, u kojima se, ponekad uronjena, a drugdje uhvaćena u mrežu, nalazi naša mladenka. Sva ta nevjerojatna kompozicija elegantno dostiže svoj vrhunac kada se isto dogodi i s njom, što se, na njegovu žalost, ne može pripisati dobrohotnom mladoženji. U tom trenutku svima je, osim njemu, jasno da je svečanosti kraj, što se dodatno podcrtava činjenicom da je, do tada benigno označena planeta Melancholia, počela svoj tzv. ples smrti s planetom koju mi nazivamo svojom. Osjećaj nemira i zabrinutosti razvija se među svim gostima dok filmsko platno polako uranja u tamu, najavljujući drugi dio.

Nakon slabo prospavane noći, okrnjeno društvo uže obitelji, kojoj neprimjetno nedostaje majka, a primjetno mladoženja, nalazi se na doručku kojim dominira tema predstojeće kataklizme. Najave medija da će novootkrivena planeta proći pored Zemlje i neće zaprijetiti njezinim stanovnicima umiruju žitelje dvorca no, uskoro slijedi hladan tuš koji dolazi u obliku neovisnih studija dostupnih na internetu, a koji nepobitno pokazuju da će se navedeni «ples» dviju planeta završiti srazom tih dvaju nebeskih divova. Ovu vijest ukućani primaju na različite načine. Dok, do tada iznimno letargična Justine odlazi na duge jahačke pohode, njenu sestru obuzimaju zle slutnje i vidljiva nervoza koja kulminira teškom depresijom kada u jednoj od štala pronade tijelo svog muža Johna, koji je zbog predstojećeg pritiska hrabro odlučio sam sebi oduzeti život, te ostaviti svoju ženu, dijete i šogoricu da se sami suočavaju s prijetećim astrološkim fenomenima. Njena reakcija ipak je nešto zrelija od njegove pa ona sve više uranja u svoj svijet u kojemu je panika posve normalan *modus vivendi*, ali istu ne pokazuje prilikom ophođenja s djetetom ili sestrom. Antitezu takvom ponašanju nudi

upravo Justine, koja se naočigled pomirila s postojećom situacijom te sada, za razliku od početka filma, predstavlja jedinu konstantu razuma i normalnosti u poprilično nenormalnoj situaciji. Na sličan se način predstojećem kaosu suprotstavlja i autor koji namjerno bira vizualno snažne prizore pitoresknog okružja kroz koje prolazi Justine prilikom jahanja, izmjenjujući ih s kadrovima nadolazeće planete koja sada potpuno dominira nebom. Završni čin odvija se na livadi gdje Justine, Claire i njen sin u potpunoj mirnoći grade *Tipi*⁷⁹, što ujedno simbolizira autorov odgovor na osobno promišljanje o duhovnosti, smrtnosti i postojanju zagrobnog života.

Dok bi drugi redatelji Hollywoodskog *mainstreama* ovdje ponudili rješenje tipa *deus ex machina* i kraj pun patetike, Von Trier ostaje sažet i koncentriran do samoga kraja. Prikazujući nam intimno okruženje jedne obitelji i način na koji ona reagira na predstojeću katastrofu, ovo djelo odmiče se od sličnih mediokritetskih ostvarenja osamdesetih i devedesetih godina prošlog stoljeća i daje nam svjež uvid u redateljevo viđenje koncepta kojim se misaona baza ljudskog roda bavi već stoljećima. Stvarajući neodgodivu katastrofu na koju se ne može nikako utjecati, on i nas, svakog ponaosob, izaziva da promišljamo o pitanju s kojim se i sâm borio, ne dopuštajući da jeftine fraze skrenu pozornost s tog iznimno ozbiljnog pitanja. Ako je vrijeme vatra u kojoj izgaramo, on nas prisiljava da se probudimo iz svog sna te svim svojim čulima oćutimo njenu toplinu i krvavocrvene obrise koji nam se nezaustavljivo približuju s obzora, svjesni da do odgovora možda nećemo doći sve dok ne bude prekasno.

Na posljetku, valja istaknuti da je redatelj, kojeg bi unutar filmske industrije vrlo lako mogli opisati kao «kubista», a u nekim ekstremnim slučajevima i kao «dadaista», ipak jednoznačno odgovorio na izazov kojeg su jednom davno postavili pred Picassa, a kojim se htjelo provjeriti dali bi tom nekonvencionalnom majstoru ikako bilo moguće naslikati

⁷⁹ šator američkih Indijanaca načinjen od kože i drvenih prutova.

veliĉanstvenu, no stilski klasiĉnu sliku, po uzoru na Edgara Degasa. Odgovor koji je tada dao Picasso, ovim filmom potvrdio je i Von Trier: *Moguće je. Itekako moguće !*

Popis alephovskog stanovništva

Matej Delaš. rođen 10. veljače 1987. godine u Vinkovcima kraj Jarmine. Nakon izbjeglištva 1991./92. pohađa osnovnu školu u Jarmini te srednju Ekonomsku i trgovačku školu Ivana Domca u Vinkovcima. Završio studij hrvatskoga jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu u Osijeku. matejdelas@gmail.com

Ivona Leventić. je veselo djevojče, donijelo ga proljeće 1988. Čita, piše, skita i uvijek mudruje. Završila studij hrvatskoga jezika i književnosti te povijesti u žutoj zgradi milog nam grada. Vedrog duha prpošno plovi uzbuđljivim morima vjerujući da dobri vjetrovi neprestano pušu u njezina leđa. Da svi putevi vode u Rim, još nije otkrila no zna da svakim svojim korakom nagovješta raspašoj. Gdje ju pronaći? Tamo gdje Dioniz maše svojom čarolijom ili pak na nekom kulturnom okupljanju hrani žednu dušu. Postoji još jedna vrlina koja je usahla u ovom nebrušenom dijamantu, a to je prodavanje! Ukoliko želite ponovno kupiti dotični časopis, ili pak koju kilicu kupusa, samo joj se javite! Smiješi vam se i poklon iznenađenja! Ivona.leventic@gmail.com – ne grize!

Luka Pejić (1987.) je “svježe” diplomirani profesor povijesti i engleskog jezika i književnosti. Trenutno pohađa poslijediplomski studij povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Osim toga, voli slušati Majke, čitati koješta i gledati dobre horor filmove (ponekad i sam pokuša nešto snimiti). Vjeruje u izvanzemaljce, ima psa Arona i najdraža boja mu je plava.

POPIS ALEPHOVSKOG STANOVNIŠTVA

Martina Vladimirovna Podboj (m.v.podboj@gmail.com) smatra da obrazovanje na svim razinama mora biti javno financirano i svima jednako dostupno.

Nikola Vučetić. (1986., Slavonski Brod). puschkinred@hotmail.com

Marina Tomić. (1986.) Zadihana tišinom, zaigrana riječima. Još uvijek. marina.tomic.os@gmail.com

Hrvoje Potlimbrzović. Rođen je 1991. godine. Pokušava studirati filozofiju i pohađa studij pedagogije na filozofskom u Osijeku. Inače iz seoceta zvanog Slakovci, a prije 4 mjeseca po-Osječen. I voli Osijek. kralalala. ne možete ga dobiti na mail atma.kiromant@gmail.com

Slaven Lendić. Rođen 29.09.1989., student je filozofije i engleskog jezika na instituciji FFOS. Prevoditelj i budući profesor filozofije u usponu. Notorni šarmer bez pokrića. Voli westernne i progresivni rock. Trenutno se bavi učenjem ruskog i klingonskog, a povremeno svira gitaru. Ne zalazi u bučne kafiće, ali je često viđen u manjim birtijicama.<3 Njegov san je biti kontraobavještajac i rušiti azijske diktatore (a može i one francuske).

Za prevoditeljske usluge, raspravu o političkoj filozofiji ili klasik pc avanturama javiti se na slendic@gmail.com. Ljubavne poruke i anonimnu poštu prima poslije ponoći.

Anastazija Dmitrova. Ime: xx. Prezime: xy. Datum rođenja: 28. 12. 1989. Mjesto rođenja: bolnica Sv. Duh kod Črnomerca. Zanimanje: disačica (to je najbolje što znam raditi), zatim studentica hrvatskog i njemačkog jezika i književnosti (još!). Bračni status: udovica (i to pet puta). Zanimljivost o xx xy: U slobodno vrijeme osim što gulim krumpire i što čistim metlom dvorište (nadam se uspješnoj karijeri komunalne redarice za ekološki neosvješteno društvo), čitam knjige, pišem, širim vidike,

pogledam pokoji film, gledam u boje, slušam glazbu, šetam, *visim* u knjižnici, pričam i družim se te uživam u životu.

Nagrade i priznanja: Što je to? Za jesti? Za piti? Čemu to služi? :zbunjenosečeškampoglavi: Kontakt: anastazija.dmitrova@gmail.com. To bi bilo to. ukoliko želite saznati više o meni idite na stranicu: www.kupitesizivotsdesetlipa.com. Vaša xx xy. Ili A.D., tj. N.H.

Jelena Nidžović. Rođena 1987. u Čačku na desnoj obali Zapadne Morave. Apsolvent na Katedri za južnoslovenske književnosti, odsek za Srpsku književnost i jezik sa opštom književnošću. Premda je srbofetišistkinja i verujuće pravoslavna, družu se i drži do mišljenja isključivo onih različitih od nje. jelenanidzovic@gmail.com

Stjepan Topolovec. Rođen 1990., već rano u životu shvatih da je sve što bih ikada htio raditi prevođenje i pisanje za Aleph. Još od malih nogu sam od Lego kockica gradio riječ „Aleph“, te birao prijatelje koji su imali barem jedno slovo u svojim imenima iz te kataklizmički prožimajuće riječi. Sada, oboružan znanjem dostojnim veličanstvenog nam magazina, uspio sam dosegnuti klimaks svoga bitka – preveo sam nešto za Aleph! Naravno, još nisam siguran što „Aleph“ znači, iako mi je par ljudi već reklo, no odbijam priznati tu sramotnu činjenicu. Pa nije zalud otac moj rekao „Sine, ne znam što je Aleph, ali zvuči dobro, majke mi“, odmah nakon što je rekao „Sine, prestani žvakati namještaj“. Prekasno sam saznao da nisam mora upisati Anglistiku i Germanistiku u Osijeku kako bih bio član Aleph zajednice, ali pretpostavljam da će i to pomoći negdje, nekada. Možda. Aleph!

Luka Matić. (31. 7. 1988.) student je filozofije i pedagogije na osječkom filozofskom, neraskidivo vezan s fakultetskom zgradom i obližnjom birtijom. Čita, piše, raspravlja i uživa u tome. Široj javnosti je poznat po nastupu u popularnom kvizu i dvama neuspjelim državnim udarima, profesorima i kolegama je poznat kao onaj koji vječito komentira

i raspravlja, a prijateljima je poznat kao Đubre. Traži urednika za neke druge uratke. Zainteresirane poziva da mu se jave na [matic.luka.os\(at\)gmail.com](mailto:matic.luka.os(at)gmail.com). Bračne ponude ne prima. matic.luka.os@gmail.com

Livija Reškovac. mučiteljica, daviteljica i ostalo po narudžbi... narudžbe slati na adresu livijares@yahoo.com ili se pretvarajte da ste lav kad me vidite. ili pingvin. ili samo dvotočka :

Kristijan Stakor. Osnovnu školu Jagode Truhelke i I. Gimnaziju završio u Osijeku, apsolvent anglistike i germanistike na *Filozofskom fakultetu* u gore spomenutom rodnom gradu. Honorarno radi na *Osječkoj Televiziji* gdje u emisiji *Aquarel* svojim filmskim kritikama uzrokuje pomutnju u filmskoj industriji i redatelj zavija u crno. Cijeni F.F.Coppulu, rado bi popričo's Umbertom Ecom, odveo Pythone na fiš u Kovač Čardu, a Vidovitog Milana Radonjić zaposlio na carini. U slobodno vrijeme visi po *internetima* i gradskim kavanama. Ohrabruje smetati mu na (kstakor@yahoo.co.uk). Svi Farmville i Mafia Wars rikvestovi završit će u spam folderu.

Dinko Janjiš. Rođen sam 20.03.1985. u Osijeku. Pišem od srednje škole. Najprije pjesme, a zatim pjesme u prozi (proezija). Ljubav, blizina smrti i samospoznaja potaknuli su me da počnem bilježiti svoje misli. To su prije svega brainstorminzi, pisani slobodnijim stavom i sa otklonom od društvenih normi. Prezirem laž, licemjerje i sonete. Osnivač sam poetske trupe: "Sinestezija logosa." Trupa se bavi nastupima uživo, uz glazbenu pratnju. Presudan utjecaj na moje pisanje izvršili su redom: Branko Kockica, He-man, Jim Morrison, Delimir Rešicki, Pink Floyd i dva Charlesa – Bukowski i Baudelaire. Želio bih zahvaliti svima koji su mi omogućili da uljepšam ovogodišnje izdanje Alepha. Uživajte.

Damir Đirlić. Biografije vode u smrt. Zato je bolje pisati poeziju. Biografska je činjenica da su ovo stare pjesme; poeziju više ne pišem. Sad samo recitiram, ali hvala Bogu još ne svoje pjesme. Jednom, možda, kad me svi već ionako napuste. A kad već ne pišem više pjesme, odat ću o sebi još i ovo: apsolvant filozofije i antropologije u Zagrebu, negdje s juga.

Nino Maverick Klobučarić. Ponosni Međimurac, ljudi sa faksa bi rekli: “To je onaj kojeg ništa ne razumijemo dok priča”. Strastveni je ljubitelj filmske umjetnosti, od koje najviše preferira Sci Fi žanr, te lik i djelo Darth Vadera. Svoju studentsku priču završio je u rujnu 2012. godine i postao magistrom edukacije njemačkog jezika i književnosti. Nakon završetka studija zaposlio se u Osnovnoj školi “Đuro Ester” iz Koprivnice, gdje je obavljao dužnosti učitelja njemčkog jezika do listopada 2013. godine. Danas podučava “švapski” u “svojoj” Osnovnoj školi “Donja Dubrava” gdje je po prvi puta i razrednik.

Mbag (Marko Bagić).Rođen u federaciji sa šest država. Poniknuo u Cerni i tek za malo prešišao Napoleona rastom. Kaskadno se školujem idući prema naseljenijim mjestima: osnovna – Cerna, srednja – Vinkovci, fakultet – Osijek... Od tada sondiram druge krajeve i države. Fotoaparat mi je kirurški pričvršćen za tijelo i identitet. Uz životnu školu koju još uvijek neuspješno polažem prikupio sam diplome učitelja povijesti, učitelja hrvatskog jezika i književnosti, veterinarskog tehničara i nediplomiranog knjižničara. Između predavanja bavio sam se pisanjem za povijesne, jezične i književne časopise (što hrvatske, što strane), neke od njih i uređivao. Osnivao sam udruge, bivao predsjednikom i vijećnikom (opet, što hrvatskih, što stranih), prikupio dvoznamenkasti broj stručnih seminara u inozemstvu, studirao također u Pečuhu i Budimpešti te usprkos diplomu – nisam naučio mađarski jezik. Za to vrijeme bio sam predsjednik studenata Filozofskog te član fakultetskog parlamenta, a nisam trenutno u nikakvoj stranci. Ponosan sam pak član

POPIS ALEPHOVSKOG STANOVNIŠTVA

višnjevačkih *trešera* koji se okupljaju pod nazivom „Novi film“ gdje zlostavljam svojim fotografijama i filmovima. Time bi zaključio svoj život, bilo bi dovoljno. bagic.marko@gmail.com

Žaklina Viljevac. Rođena sam 24.2.1989. u Virovitici, ondje sam završila Matematičku gimnaziju i zatim upisala Filozofski fakultet u Osijeku, smjer Filozofija i Hrvatski. Trenutno sam druga godina diplomskog iliti zadanja. Volim čitati i slikati.

Maja Kolar. Tko je željan biografskih informacija, javiti se na tea_mks@hotmail.com.

Impressum za katagolizaciju

Glavna i odgovorna urednica: Livija Reškovac

Zamjenica urednice: Nataša Horvat

Uredništvo: Anastazija Dmitrova, Marina Tomić, Ivona Leventić, Luka Matić, Slaven Lendić

Lektura i korektura: Martina Podboj, Marija Lovrić, Tea Maksimović, Barbara Kružić

Grafički urednik: Davor Lerić

Naslovnica: Davor Lerić

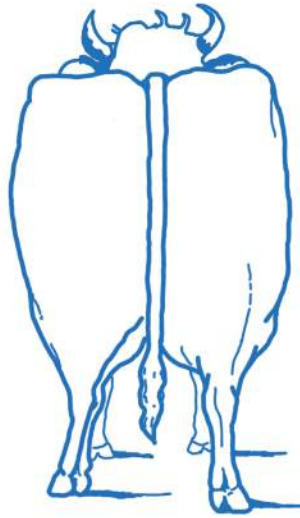
Izdavač: Studentski Književni Klub Aleph

Filozofski fakultet, Osijek, I. Jägera 9, 31 000 Osijek

casopis.aleph@gmail.com, facebook: skk-aleph

Tisak: Grafika Osijek

ALEPH